MERIDIANE

ALCIDE CERVI

CEI ŞAPTE FII AI MEI

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURA ŞI ARTA

ALCIDE CERVI ★ CEI ŞAPTE FII AI MEI

Lei 2,75

Meridiane

ALCIDE CERVI

CEI ȘAPTE FII AI MEI

Sub îngrijirea lui
RENATO NICOLAI

În romînește de
I. FLAVIUS

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

Alcide Cervi
I MIEI SETTE FIGLI
Edizioni di Cultura Sociale
Roma, 1955

ŞAPTE FRAŢI ŞI UN TATĂ[1]

Istoria familiei Cervi cuprinde mai bine decît oricare alta aspectele cele mai umane, cele mai naturale şi mai simple ale Rezistenţei şi totodată aspectele ei cele mai pure şi mai spirituale, şi aş spune chiar cele mai sfinte: această familie patriarhală de plugari emilieni, alcătuită din tată şi şapte feciori, ţărani cu toţii, care, îndată după armistiţiu, chiar din prima zi, într-un moment cînd buimăceala era generală, trece, cu mic, cu mare, laolaltă şi fără pic de şovăială, de partea libertăţii şi a răscoalei, dînd impresia că e mai mult decît un grup de oameni strînşi printr-un simţ comun de solidaritate, şi anume că ea constituie o desăvîrşită contopire de voinţe care deşi acţionează separat, acţiunile ei apar coordonate

[1] Reproducem aici, cu consimţămîntul autorului, începutul şi sfîrşitul discursului rostit de Piero Calamandrei la Roma, în ziua de 17 ianuarie 1954, cu prilejul comemorării fraţilor Cervi, discurs al cărui text integral se află publicat în volumul *Oameni şi oraşe ale Rezistenţei* de acelaşi autor, apărut în 1955 în Ed. Laterza.

de o conştiinţă unică şi de un unic simţ de răspundere ca şi cînd ele ar fi ale unei singure persoane.

Cu aceeaşi firească bună înţelegere cu care pînă în ajun îşi cultivaseră pămînturile, cu aceeaşi caldă şi conştientă unanimitate, fără lăudăroşenie şi fără cîrteală, familia merge într-un singur pas să înfrunte moartea: şi cînd, după uciderea celor şapte fii ai săi, bătrînul Cide se întoarce singur acasă, iată că în acest septuagenar, rămas unicul bărbat pe lîngă atîtea femei şi copii, familia e încă prezentă ca şi cum cei şapte fii, părăsindu-l, i-au înşeptit puterile şi i-au restituit, o dată cu durerea, forţa tinerească pe care de la el au primit-o.

Firea acestei familii e cuprinsă toată în cuvintele lui Cide: „Unul — cum am spune şapte, şapte — cum am spune unul". Cum am spune unul. Acest unul, tatăl, bunicul, partiarhul, strămoşul, e aici: în mijlocul nostru. E ca şi cum am spune că aici printre noi se găsesc — dacă se găseşte el — şi cei şapte fii ai lui: cele şapte medalii de argint destinate memoriei lor sînt contopite în această medalie de aur, destinată lui. Dacă este el aici, e şi întreaga familie cu el; şi e tocmai această familie de partizani pe care noi astăzi o cinstim în persoana lui, vie şi prezentă. Ucigaşii au putut măcelări pe cei şapte fraţi, dar familia n-au izbutit s-o nimicească: trunchiul era de viţă solidă, rădăcinile erau bine înfipte în pămînt: familia s-a dovedit mai tare decît ei.

Fapta familiei Cervi cuprinde în realitatea ei simplă toate elementele spre a deveni legendă. Istoria noastră,

chiar recentă, cunoaşte şi alte pilde glorioase de fraţi căzuţi împreună pentru libertate: fraţii Bandiera, fraţii Rosselli. Dar jertfa a şapte fraţi căzuţi în aceeaşi clipă pentru aceeaşi cauză nu se găsea încă în istoria noastră şi poate nici în istoria vreunui alt popor. Spre a regăsi ceva asemănător acestei nimiciri a unei întregi familii, ar trebui să ne întoarcem cu mult în urmă, la miturile din tragedia greacă sau la fantasmele biblice şi homerice: la fiii Niobei, la cei şapte Macabei, la cei şapte fraţi ai lui Andromaca.

Dar întîmplarea fraţilor Cervi nu e poezie; este istorie, istoria noastră. Şi am vrea ca atîta vreme cît povestea lor încă nu s-a transfigurat şi n-a luat încă drumul cerurilor epopeii, al epopeii sub forma căreia o vor istorisi strănepoţii, s-o mai evocăm o dată aici, printre noi, în cruda ei realitate; noi care am văzut-o cu ochii noştri, să ne mîngîiem cu gîndul de a aparţine unui popor care mai ştie încă să găsească, în simpla sa bunătate umană, acest adevăr mai înalt şi mai pur decît orice poezie

Sînt poate unii care ar prefera să lase la o parte aceste reevocări, unii cărora umbrele celor şapte fraţi Cervi le dă spaimă. Dar nu umbre sînt cei şapte fraţi, ci stele, stele aşa cum le simbolizează medalia; şi unii oameni se înspăimîntă de ele pentru că aceste stele înseamnă pe cer căile viitorului. Ei ar prefera să nu mai audă vorbindu-se de ele şi spun: „Să nu mai evocăm ororile războiului civil: şi unii şi ceilalţi au fost la fel. Istoria explică totul, nivelează totul. Împăcare, iertare, uitare — să nu mai vorbim de ce-a fost."

Respingem pe aceşti făţarnici predicatori de indulgenţă şireată. Nu negăm dreptul la iertare pocăiţilor; dar este necesară căinţa, umilinţa căinţei. Cînd însă autorii acelor nenorociri nu numai că sînt iar liberi şi netulburaţi, dar, în loc să stea deoparte, cuminţi şi discreţi, îndrăznesc să-şi reia vechea lor obrăznicie pentru ca să împroaşte cu noroi în războiul partizanilor, atunci avem datoria de a evoca din nou aici morţii noştri şi de a reînnoi, după zece ani, jurămîntul de a nu-i trăda.

E adevărat că istoria ne învaţă că progresul omenirii se produce prin neîncetate ciocniri între forţele opuse şi ne explică mobilul care, în mod dialectic, i-a împins pe unii şi pe alţii, dar tot istoria nu se dă în lături de a-şi spune cuvîntul şi a hotărî de care parte au fost valorile umane şi sociale şi de care parte au fost instinctele bestiale ale barbariei. Istoria a ştiut întotdeauna să separe şi să aleagă: Italia, şi ea, acum zece ani, a ales. Era vorba de ales între libertate şi sclavie, între privilegiu şi dreptate, între omenie şi animalitate. Poporul italian a ales. Alegerea aceasta s-a numit Rezistenţă. Alegerea de atunci e şi astăzi a noastră şi ea va fi şi a viitorului nostru.

De o parte — fraţii Cervi; de cealaltă parte — ucigaşii lor.

Noi sîntem de partea fraţilor Cervi.

In acele zile cînd Cervi-tatăl a fost dus la închisoarea San Tomaso, el a rostit în limbajul său aspru, de ţăran — încă înainte de a şti că cei şapte fii ai lui muriseră — o seamă de cuvinte solemne, ca o prorocire.

„Cervi se ridică şi începu să se plimbe. Din cînd în cînd îşi flutura braţul său vînjos, de ţăran, sau se freca la şold de parcă îl mînca o flanea. Vorbea. Il frămîntau gînduri simple. Dar deodată zise:

— Aşa sîntem noi. Iubim libertatea.

Rosti însă aceste vorbe cu atîta vigoare, încît avurăm impresia că ţîşnise dintr-însul un gînd stăruitor care îl muncea de mult. Se opri lîngă noi.

— Cei şapte feciori ai mei — urmă el — sînt ţărani voinici, nu li-e teamă să tragă la greu, şi dacă vor fi daţi pe mîna nemţilor şi vor fi duşi în Polonia, vor munci, dar nu-şi vor lăsa sufletul acolo: sînt sigur că se vor întoarce.

După o clipă de şovăială, spuse mai departe, cu tărie:

— Căci vă spun că în curînd zidurile acestea vor cădea, şi asupritorii poporului vor lua locul asupriţilor şi noi ne vom întoarce la casele noastre şi prin muncă vom reface tot ceea ce ei ne-au distrus..." [1]

Din ziua aceea, încetul cu încetul, prorocirea începu să se adeverească. In noaptea de 8 ianuarie zidurile închisorii se făcură praf sub bombele care cădeau de sus şi deţinuţii se găsiră şi ei, în noapte, amestecaţi cu mulţimea care fugea căutîndu-şi refugiu la ţară. Printre fugarii aceia circulau vorbe ca de Apocalips: „Zidurile închisorii au căzut în fărîme... Pedeapsa lui Dumnezeu... Oraşul va fi bombardat de şapte ori pentru a-şi răzbuna

---

[1] Arrigo Benedetti: *Spaimă în zorii zilei*, Roma, pp. 152—153.

și pe cei șapte frați Cervi... Bombele le-au dezgropat mormintele..." Era adevărat. Bombardamentul răscolise țărîna puțină cu care ucigașii îi acoperiseră în grabă după împușcare, și cele șapte chipuri ale lor, atît de diferite și totuși atît de asemănătoare, reapăruseră la lumină.

În acea furie dezastruoasă de năruiri și incendii mai sufla ca o rafală răzbunătoare străvechiul sunet de goarnă:

Mormintele se cască,
Și morții se ridică...

Mormintele Cervilor se deschiseseră. Frații Cervi se sculaseră: se întorceau la ogoarele lor. Toți șapte, în urma tatălui lor; toți șapte invizibili, dar prezenți; în spatele lui, înăuntrul lui, rezumați și reînfiripați în el.

„Căci vă spun că în curînd zidurile acestea vor cădea, și asupritorii poporului vor lua locul asupriților și noi ne vom întoarce la casele noastre și prin muncă vom reface tot ceea ce ei ne-au distrus."

Da, bătrîne Cervi, prorocirea va continua să se adeverească.

Alte ziduri vor cădea în mod fatal, fără să fie nevoie a se vărsa alt sînge; vor cădea zidurile ignoranței, vor cădea zidurile naționalismelor, vor cădea zidurile citadelelor, vor cădea zidurile războiului „și noi ne vom întoarce la casele noastre și prin muncă vom reface tot ceea ce ei ne-au distrus".

Salut, Alcide Cervi! Nepoții sînt acum oameni în toată firea — golul unei generații s-a umplut. Pe ramurile retezate ale bătrînului trunchi mijesc frunze noi.

Sus, bunicule, încă alți o sută de ani! Cu oameni ca tine lumea își găsește scăpare. Cu oameni ca tine se făurește o lume nouă. Nu trebuie să-ți plîngi feciorii: ferice de ei că au trudit pînă în ultima clipită pentru a făuri o lume mai bună.

Italieni din Rezistență, să cinstim dar să nu-l plîngem pe tatăl acestor feciori. Dacă trebuie plîns cineva, să-i plîngem pe tații călăilor lor.

PIERO CALAMANDREI

NOTĂ

Această carte a izvorît din nevoia de a face să retrăiască una din cele mai semnificative şi mai glorioase întîmplări ale Rezistenţei italiene: viaţa şi jertfa celor şapte fraţi Cervi. E greu de reconstituit episoadele, caracterele, împrejurările legate de aceşti şapte oameni a căror existenţă a fost atît de scurtă şi totodată atît de intensă. Puţine şi slabe sînt mărturiile care ar putea să ne dea în această privinţă indicaţiile esenţiale şi necesare, deoarece lupta a însemnat de foarte multe ori carcera, moartea sau mulţimea aceea de fapte care s-au succedat repede şi operativ. Legătura evocatoare şi vie între trecut şi prezent a rămas tatăl, nu numai părinte, dar şi educatorul familiei, cel care a ştiut să insufle acea raţiune ideală de a trăi ce a pecetluit atît de dramatic viaţa fiilor lui. Povestirea, făcută de tată, putea da mai multă autenticitate şi prospeţime faptelor în unitatea lor lăuntrică, şi mai cu seamă omenească, decît o cronică stearpă şi rezumativă. Dacă am ales prin ur-

mare această prezentare, n-am făcut-o îmboldiţi de o uşuratică infatuare literară, grefată pe „valoarea documentului" sau „limbajul sugestiv", ci de nevoia unei comunicări cît mai directe cu cititorul şi care să ne îngăduie a vorbi mai uşor inimii italienilor despre puternica şi adesea necunoscuta actualitate a Rezistenţei.

După numeroase convorbiri cu bătrînul Cervi, am putut astfel reconstrui din cuvintele lui episoadele cele mai grăitoare din povestea celor şapte fii ai lui; străduindu-ne ca în această muncă de scormonire şi de redare narativă să fim cît mai fideli expresiilor şi simţămintelor povestitorului, convinşi fiind că acest strîns contact cu adevărul ar putea să-l ajute pe cititor să înţeleagă mai bine oamenii şi ambianţa acelei glorioase epopei.

R. N.

DE CE M-AM HOTĂRÎT SĂ POVESTESC

Tu, Alcide Cervi, scrii o carte? Nu m-am gîndit niciodată la asta. Şi n-aş fi putut s-o fac. Cînd m-am dus anul trecut la Genova, la Congresul partizanilor, o mamă m-a îmbrăţişat şi mi-a zis: „Moş Cervi, şi mie mi-au ucis băiatul. Era singurul meu fiu. Dar ce-i un singur fecior pentru tine care ai pierdut şapte?" Eu i-am ridicat capul de pe umărul meu şi i-am spus: „Tu aveai unul, şi pe acela ţi l-au luat. Eu aveam şapte, şi pe toţi şapte mi i-au luat. E acelaşi lucru. Nici o deosebire."

Şi ce deosebire e între întîmplarea mea şi cea cu fetiţa Clara Cecchini din Valla, căreia i-au ucis tatăl şi mama? Era tot ce iubea pe lume şi i-au răpit şi această singură dragoste. Avea opt anişori cînd au venit într-o zi nemţii, acasă la ea, şi au spus tuturor ai casei să iasă sub parmaclîc să se aşeze frumuşel în rînd că

vor să-i fotografieze. Fetița și-a aranjat părul și a vrut să dea mîna mamei ei, care se găsea în rînd cu ceilalți, cînd nemții, cu o rafală de mitralieră, i-au secerat pe toți. Numai ea, Clara, a scăpat rănită, dar nu s-a mișcat de lîngă tatăl și mama ei, care zăceau morți, rămînînd acolo ca un mic cadavru pînă sosiră partizanii.

Și ce deosebire este între mine și mama din Bettola căreia nemții, atunci cînd din ură au ars oameni în piață, i-au smuls din brațe băiețelul și i l-au zvîrlit în foc?

Toate acestea sînt dureri mari care întunecă viața. Eu am avut șapte fii, crescuți cu patruzeci de ani de trudă, și mă pregăteam să mă cruț mai departe de oboseală, căci eram în prag de șaptezeci de ani. Cînd colo mi-au secerat o generație întreagă de bărbați, și mama lor s-a dus și ea după ei în anul următor, așa încît am rămas eu cu patru femei și unsprezece nepoței și cu un ogor de patruzeci de pogoane de lucrat. Mai ai vreme de suferit, mai ai vreme ca mama din Bettola, care e acum mai slobodă ca înainte, mai slobodă de a se gîndi la fetița ei? Viața nu m-a supărat, vreau să zic că m-a ajutat, deoarece mi-a îngăduit să mai trăiesc cîțiva ani, să mai am puterea de a munci spre a pune pe picioare o altă generație și n-aveam voie să mor înainte de asta. Și totuși nu mi-am abătut niciodată gîndul de la feciorii mei. Povestesc de atîtea ori întîmplarea lor și m-am

obișnuit cu ea, dar, auzindu-mi cuvintele, tot mi se pare cu neputință. Atunci rămîn amuțit și simt moartea. Am acum optzeci de ani și pot să-mi iau orice grijă, pentru că nepoții au crescut și țin locul fiilor mei.

Iată de ce pînă astăzi nu m-am gîndit la carte. Lucrul cel mai de seamă era să-mi salvez familia și pămîntul. Și să vorbesc, să predic în amintirea lor pacea și antifascismul. Am făcut toate astea, dar azi pot face ceva mai mult, căci nu mai lucrez și am fost pensionat, cu toate că trag cu secera și dreg scaunele tot așa de bine ca înainte. Nu slujește la nimic, dar mie îmi slujește. Noaptea, cînd nu pot să dorm, citesc, și într-una din aceste nopți de veghe mi-am zis: „Ce-ar fi să istorisesc povestea fiilor mei?" Multe lucruri nu mi le amintesc, deoarece durerea mi-a slăbit memoria, dar un tată de familie se poate face înțeles totdeauna cînd vorbește despre copiii lui. Povestea familiei mele nu-i nemaiîntîlnită.

Uitați-vă, aici la Reggio se află cei cinci Manfredi, împușcați de fasciști; și cei trei Miselli. Găsiți la noi familii unite ca degetele de la o mînă și sînt unite fiindcă au un crez comun: respectul față de părinți, dragostea de progres, de patrie, de viață și de știință. Și mai ales noi, țăranii emilieni, iubim patria și progresul. Și asta face să n-avem frică de moarte. I-ați văzut vreodată pe cei care, cînd

vorbesc în public, roşesc ? Să ştiţi că nu-i cîtuşi de puţin din pricină că ar fi sfioşi şi modeşti, ci pentru că sînt mîndri. Nu văd de loc lumea, văd numai persoana lor şi-i trec căldurile că sînt priviţi. Tot aşa cînd moartea îi priveşte, ei se înfricoşează şi se simt singuri pentru că li-e teamă de moarte cum le-a fost teamă de viaţă. Soarele nu răsare pentru o singură fiinţă şi nici noaptea nu vine pentru unul singur. Aceasta e legea, şi cine o înţelege se cruţă de osteneala de a se gîndi numai la persoana lui, pentru că nici el nu s-a născut pentru o singură fiinţă. Feciorii mei au ştiut totdeauna că moartea pîndea după fiecare faptă de-a lor şi totuşi au mers mai departe, aşa cum soarele îşi urmează drumul pe crugul cerului, fără să-i pese de noapte. Şi Manfrezii, şi Miselli, şi atîţia alţi partizani morţi o ştiau şi totuşi nu s-au temut de moarte.

Ei sînt şi acum cu noi pe acest pămînt al Emiliei unde viţa de vie îmbrăţişează mormintele, unde candela şi lespedea de mormînt sînt presărate deopotrivă pe ogoare şi pe uliţe.

Eu am fost ales în consiliul comunal din Gattatico şi cînd m-au întrebat ce însărcinare aş vrea să mi se dea, am răspuns : să mă îngrijesc de cimitire. Nu sînt cîtuşi de puţin nici maniac, nici cioclu şi dacă am cerut această sarcină e pentru că era ca şi cum aş fi avut două ministere : Ministerul Justiţiei şi cel al Instrucţiei.

Nu mă îngrijesc numai de flori şi de curăţenie, ci duc acolo şi copii, femei, pe cine pot, pentru ca să cinstească pe tovarăşii partizani care au căzut şi, înfruntînd poliţistul care nu vrea cîntece şi steaguri, vorbesc întotdeauna în faţa mormintelor tovarăşilor morţi. Le apăr memoria şi instruiesc tineretul. Acestea sînt cele două ministere ale mele.

Tot aşa m-am hotărît şi acum, cînd am mai mult timp (fiindcă nu mai am de aşteptat decît mandatul de aducere), să apăr de ciocli fascişti şi de revanşarzii germani memoria fiilor mei şi a partizanilor. Mi-a trebuit multă vreme pînă să mă hotărăsc, căci povestea familiei mele, după cum am spus, nu e nemaiîntîlnită ci e povestea poporului italian care a luptat şi s-a dovedit tare. De aceea şi tu, tată de familie, care ţi-ai pierdut feciorul în război, şi tu, mamă, ce ai avut un fiu pe care ţi l-au ucis fasciştii, socotiţi această carte ca pe a voastră, socotiţi-o povestea şi a fiilor voştri. Numai aşa mă voi simţi mai puţin fălos. Şi afară de asta, parcă eu ştiu să scriu ?! Ba pe deasupra şi ţinerea de minte se pregăteşte să mă lase. Iată de ce m-am hotărît să istorisesc povestea fiilor mei doar aşa, cum pot. Eu vorbesc prea mult în această carte, o ştiu. Dar asta-i din pricină că fiii mei sînt morţi, pe cînd eu sînt viu. Vorbesc şi de mine prea mult ; şi dacă pe alocuri cuvinte care au fost ale fiilor mei

par a fi devenit ale mele, e pentru că nu-mi amintesc care din ei le-a rostit, dar de pe buzele oricăruia ar fi ieşit, e ca şi cum le-ar fi rostit toţi şapte, şi eu o dată cu ei. Pentru că şi în viaţă tot aşa am fost: toţi opt — unul, şi unul — toţi opt.

Dar mai vreau să spun ceva, ca să fiu împăcat cu conştiinţa. Acel puţin de înţelepciune politică pe care îl am mi l-a dat Aldo, iar eu lui i-am dat puterea de-a nu se împăca cu răul. Aldo a fost totdeauna capul familiei. Cînd învăţa şi nu venea pe ogor, îl lăsam întotdeauna să-şi vadă de carte, fiindcă şi ăsta era capital, ba chiar un capital mai însemnat decît lotul de pămînt. Ţin să spun lucrul acesta răspicat pentru ca oamenii de cultură să nu gîndească greşit despre noi, să nu creadă că am izbutit să facem anumite lucruri numai cu braţele ori pentru că am fi mai iuţi la faptă decît intelectualii. Luaţi de pildă asemănarea cu stejarul. Mi s-a spus întotdeauna aşa la comemorări: „Tu eşti un stejar care ai avut şapte ramuri, ramurile ţi-au fost retezate, dar tu, stejar, n-ai fost doborît". Foarte bine, vorba e frumoasă şi cîteodată plîng la comemorări. Dar priviţi sămînţa. Pentru că stejarul va muri. Şi nu va mai fi bun nici măcar pentru foc. Dacă vreţi să-mi înţelegeţi familia, priviţi sămînţa. Sămînţa noastră, soiul nostru este dorinţa de-a face ceva bun pe lume.

Cînd a ieşit partidul popular, eu m-am dus să mă înscriu pentru că eram creştin şi citeam în fiecare zi Evanghelia cum citeam gazeta. I-am spus şefului: „M-aţi păcălit cu cuvîntul ăla «popular», credeam că vreţi să puneţi tot poporul în slujba progresului. Dar apoi aţi devenit clericali, *dugaroli*[1] şi mîna dreaptă a bisericii şi faceţi ca plopii cei înalţi: cînd suflă vîntul din stînga, plopul îşi pleacă frunzele spre dreapta şi se lasă dus întotdeauna încotro îl bate vîntul. La fel cu stejarul, pentru că frunzele lui sînt totdeauna despărţite. Sămînţa se schimbă, dar rămîne veşnic ceea ce a vrut natura ca ea să fie, şi stejarul e şi el ceea ce vrea sămînţa lui să fie. M-am schimbat şi eu, s-a schimbat toată familia mea, o generaţie de bărbaţi a trecut, o alta s-a ridicat. Dar Cervii au rămas mereu aceiaşi, şi viii s-au jertfit pentru ca sămînţa să nu se strice."

Cînd am făcut pentru prima dată San Martino[2], la Olmo, am plecat pentru că patronul nu voia să îmbunătăţească munca pe moşie. Îi plăceau lucrurile fără risc. Şi aici, la Praticello, s-a întîmplat la fel: patronul nu voia îm-

---

[1] Funcţionarul de la Casa Funciară care fixează rîndul la aprovizionările cu apă ale sătenilor. Prin extensiune, cuvîntul denumeşte pe funcţionarii care practică favoritismul.

[2] In original *fare San Martino:* a se transfera de pe o moşie pe alta.

bunătăţiri şi pînă la urmă ne-a oprit cheltuielile făcute cu ele din ceea ce ne datora şi nu ne-a mai dat nimic din profit. N-am găsit nicăieri patron care să înţeleagă strădaniile noastre. Şi cu toate acestea erau cu toţii doctori sau cu altă învăţătură, dar ne spuneau că sîntem nebuni şi că vrem să-i ducem la ruină. Ei ţineau să scoată bănet oricît de puţin dar să vadă bani în mînă numaidecît. Totuşi, cînd cantitatea de grîu a crescut şi cea de lapte de asemenea, li s-a făcut poftă de avere mai mare şi învăţătura le slujea ca să-şi brodească socotelile cum le venea mai la îndemînă. Uitaţi-vă la producţia de grîu: în '35 scoteam 3 chintale de *biolca*[1], în '53 am ajuns la 11 chintale, şi în '53 nu-i mai aveam pe fiii mei, dar aici nu mai e vorba de braţe, braţe se găsesc întotdeauna, e vorba de ştiinţa cu care lucrezi ogorul. Ea dă rodul. Şi cu laptele, la fel. Inainte, cu două chile de fîn aveam un chil de lapte, apoi am găsit un concentrat cu care la un chil obţineam doi litri de lapte. Şi cînd am descoperit concentratul, patronul s-a arătat neîncrezător, iar cei de la secţia agrară ne-au luat în zeflemea; apoi, cînd au văzut că scoatem lapte mai mult, ne-au zis că vacile se îmbolnăvesc şi că în cîţiva ani vor ajunge sterpe. Dar vacile erau foarte sănătoase şi producţia îmbelşugată.

[1] Unitate de măsură regională pentru pămînturi, ceva mai mare de două treimi dintr-un pogon.

Vreau să spun că trebuie să-ţi pui capul la bătaie. Pentru că şi dragostea vine tot de la ce e cu folos, iar bună cîrmuire e numai aceea cînd dragostea de patrie dă ce e folositor cetăţeanului şi statului. Iar cînd se fac războaie pentru a apăra ce e folositor şi pentru a face ca celelalte popoare să nu piardă ce le e folositor, atunci dragostea de patrie te ajută să cîştigi războaiele. Fasciştii au pierdut războiul pentru că nu apărau ce e folositor nici statului, nici celorlalte popoare. Se duceau cu război să caute materii prime, iar pe de altă parte, la ei acasă, aveau o agricultură înapoiată şi producţia se prăpădea. Cînd m-a chemat aşadar şeful fascist din Campegine ca să mă silească să iau cartea de membru, i-am spus că n-o iau şi să mă lase să-mi văd de treabă pentru că eu eram folositor statului şi trebuiau să-mi mulţumească în loc să mă prigonească. Să se îngrijească mai bine de moşierii care aveau carte de membru, dar lăsau producţia să se ducă de rîpă, pentru că dacă mai merg lucrurile aşa, partidul fascist va cădea. Şi le-am mai spus că eu şi cu ţăranii cu ştiinţă ca mine sîntem statul, iar ei, dimpotrivă, nimicitorii statului.

Acelaşi lucru îl spusei plutonierului de jandarmi cînd a venit la mine după grîul pe care nu-l dasem la colectă.

— Dumitale ar trebui să-ţi fie ruşine, i-am spus, cînd mă vezi că mă cert cu funcţionarul de la *Annonaria*[1], cîteodată chiar în faţa unei gărzi civile! Mă poţi aresta dacă mă fac vinovat de insultă, dar dacă dumneata eşti mare la jandarmi, apoi eu sînt mare în stat.

Iar cînd m-a chemat federalul pentru că n-am dat kilogramul de grîu pentru opera de asistenţă fascistă, am rămas la uşă afară, pe cînd el urla să viu în faţa mesei.

— Glasul meu se aude pînă în piaţă — urlai eu mai tare decît el — şi dacă vreţi să vă dau kilogramul de grîu, daţi-mi mai întîi voi o explicaţie: Aţi strîns de la ţărani 120 de chintale şi aţi dat pentru opera de asistenţă numai 40. Ce-aţi făcut cu restul de 80?

Federalul a sărit în picioare, galben la faţă.

— Asta nu te priveşte. Ce ai tu cu cele optzeci de chintale?

— Dar voi ce aveţi cu kilogramul meu de grîu? Dacă vreţi să daţi grîu ţăranilor nevoiaşi, spuneţi-le să vie la casa Cervi şi li se va da cîte un chintal de fiecare.

Am spus lucrurile acestea pentru ca să nu ne judece greşit, să-şi închipuie că mergem aşa, în neştire, orbeşte. Şi de aceea stăteau întotdeauna cu ochii pe mine şi pe fiii mei.

---

[1] Oficiu de strîngere a cotelor anuale de grîne.

AMINTIRI DIN TINEREŢE

M-am născut în anul 1875. Tatăl meu era dijmaş şi a avut trei băieţi: doi din căsătorie şi unul bastard. Tata, un vechi luptător pentru pămînt şi dreptate, a luat parte la luptele pentru legea măcinatului şi în capul unui grup de ţărani a înfruntat plumbii ucigători ai jandarmilor.

Toţi fraţii am făcut la rîndu-ne de zece ori pe atîţia feciori cît tata, cu alte cuvinte treizeci. Am început să muncesc la cîmp pe pămîntul luat în arendă de tata, apoi am lucrat la Tagliavino şi pe urmă m-au luat în armată.

Serviciul militar l-am făcut la Torino, în '97. Mă băgam întotdeauna în cîrcotă cu mai-marii, fiindcă ceream chiar ofiţerilor şi generalilor să respecte legea. Dar nu mă luam cu

ei la hartă între patru ochi, ci spuneam ceaveam de spus în fața soldaților. Într-o zi făceam de santinelă la o pulberărie; eram cinci la gherete. Regulamentul cerea ca parola să nu fie spusă fără a avea mai întîi aprobarea șefului de post și ca ofițerii și generalii să nu intre în pulberărie cu sabia și pintenii din pricina frecușului și a scînteilor.

În ziua aceea iată că sosește în inspecție generalul Ottolenghi, trece prin fața santinelelor și primelor două nu le zice nimic, dar cînd ajunge la mine îmi cere parola. Credeam că vrea să mă încerce și răspunsei că mă duc să-l întreb pe șeful de post. Generalul se înfurie și începe să urle că el e general și că nu-i nevoie să cer învoirea nimănui. Mă străpunge cu privirea și prinde a-și cravașa picioarele cu sabia. Îmi dau seama atunci că are sabie. Mă uit la cizmele lui și văd că are pinteni. Îi strig:

— Dumneavoastră nu sînteți general, ci trădător!

Generalul se face alb ca varul și abia mai poate întreba de ce.

— Pentru că atunci cînd se intră într-o pulberărie, regulamentul spune că trebuie să vă scoateți sabia și pintenii.

Ofițerii erau pămîntii la față. Generalul rămîne încremenit și, după un răstimp, își scoate sabia și pintenii și o ia repede din loc.

Santinelele vin din gheretele lor la mine, mă privesc cu milă și-mi spun că mi-am făcut-o singur cu mîna mea. Dar gornistul sună adunarea și, după ce primește raportul companiei, generalul strigă:

— Unde e santinela numărul 3?

— Prezent, răspund eu și trec în fața primului rînd, luînd poziție de drepți.

Era o atmosferă ca de tribunal. Dar iată că generalul Ottolenghi începe să ție o cuvîntare patriotică:

— Vai de Italia, zice, dacă toți soldații ar fi ca cele patru santinele! Iată însă un soldat care știe să stea de strajă patriei. El și-a văzut de datoria sa înaintea generalului și noi vi-l dăm ca pildă. Santinelă numărul 3, vei avea de mîine șapte zile permisie, iar celelalte santinele șapte zile închisoare.

Astfel generalul a ieșit cu obrazul curat, iar eu mi-am petrecut o săptămînă acasă.

Cînd eram cu aprovizionarea, ofițerii mă chemau și-mi ziceau: unul — cumpără-mi o bucată de vițel, altul — un os cu carne, și-mi dădeau bacșiș. Eu refuzam și ziceam: „Aici scrie atîtea chile pentru companie, atîtea pentru ofițeri, și eu, cum scrie, așa fac".

Cînd, dimpotrivă, se duceau ofițerii după cumpărături aduceau carne bună de dat la cîini și soldații se plîngeau.

Eu aveam soldă pe zi zece cenţime, pe cîtă vreme căpitanul meu, La Valle, tot din Reggio şi el, trei lire. Şi totuşi căpitanul îmi cerea totdeauna să-l împrumut cu cinci lire.

Dar banii ăştia au fost ca şi cum i-aş fi pus deoparte, la casa de economii, căci m-au scăpat de război. Intr-o zi am fost chemaţi la adunare şi ni s-a spus că dimineaţă la ora patru trebuie să plecăm pe front. „Ce front? ne întrebam noi printre rînduri. Cum, a izbucnit războiul?"

Cînd s-au rupt rîndurile, am început cu toţii să ne interesăm unde a izbucnit războiul, cu cine trebuie să ne batem: cu austriecii, cu ungurii? Cineva zicea că cu africanii. Trebuia să scriem acasă, dar ce să le spunem? Că ne ducem la război? Foarte bine, dar încotro? Impotriva cui? Nu se ştia? Ici-colo cîte un soldat s-a apucat să scrie că pleacă să apere patria, dar să nu-l întrebe unde, pentru că e un război ce se ţine în taină. Eu n-am scris nici un rînd, fiindcă cei de acasă m-ar fi luat în rîs dacă le-aş fi scris aşa. După o bucată de timp, un sergent a scăpat o vorbă şi a zis că mergem să ne batem cu *boierii*[1].

[1] In realitate era vorba de corpul expediţionar italian trimis în China împreună cu corpurile expediţionare ale celorlalte mari puteri pentru a reprima răscoala aşa-zişilor *boxeri*.

— Cu boierii? Şi cine sînt boierii ăştia? au întrebat soldaţii.

— Un popor din Asia, le-a răspuns sergentul.

— A, va să zică cu pielea galbenă.

— Trebuie să fie atunci de prin părţile Chinei, zise un altul.

— Şi vin tocmai din China încoace?

— Nu, ne ducem noi acolo, le-a explicat sergentul.

— Ne ducem acolo, şi pentru ce?

— Păi, pentru că s-au răsculat.

— Contra Italiei?

— Nu, contra Angliei.

— Aa!...

Nimeni nu mai înţelegea nimic ce amestec au boierii cu China şi cu Anglia. Vecinul meu de pat s-a apucat să mai scrie o dată acasă pentru ca să le spună că acuma cunoaşte destinaţia, că se duc să se bată cu *boarii* în China. Nu-şi aducea bine aminte cuvîntul, iar cînd mi-a povestit ce a scris, scrisoarea era de mult la cutie, aşa încît acasă la el se vor fi ruşinat de bună seamă bieţii ţărani cînd or fi citit că fiul lor se duce să ucidă văcarii. Cînd l-am făcut să înţeleagă greşeala, s-a arătat foarte mulţumit că nu-i chiar vorba de văcari căci, la urma urmei, văcarii ştia ce anume sînt, pe cînd boierii, nu. Şi a scris îndată o altă scrisoare acasă, spunîndu-le să nu fie îngrijaţi, deoarece se duce la război împotriva boierilor, nu a *boarilor*.

Dar noaptea nu închiseserăm un ochi, ne gîndeam la China. Pe urmă însă am aflat că boierii sînt africani. Dimineața, la 4, eram cu toții în gară, încărcați ca niște catîri, iar pe stradă nici măcar flori și sărutări. Lumea nu știa de nimic și ne întreba: „Unde plecați?" Și noi răspundeam: „La război, contra boierilor".

Oamenii rămîneau cu gura căscată și se uitau curios la noi. Un bătrîn cu bonetă garibaldină, amenințîndu-ne cu pumnul, țipa: „Las' că vă arăt eu război contra boierilor!"

Sosește garnitura și toți se cațără în vălmășag. Cînd dau să mă sui și eu, mă simt deodată înhățat de un braț care mă trage jos. Nu izbutesc să văd decît mîneca și tresele de pe ea, dar cînd mă întorc să văd cine anume e, rămîn nedumerit fiindcă erau acolo mai mulți ofițeri. „Pesemne că oi fi greșit vagonul, îmi zic, sau poate n-oi fi în regulă cu ținuta de campanie și acum au să mă predea." Și n-am mai îndrăznit să mă sui din nou în trenul care a plecat în cîntece și saluturi. Aștept să se tot arate ofițerul care m-a tras jos din tren, dar nimic, și atunci încep să mă gîndesc ce să fac de vreme ce toți au plecat și eu am rămas. Dacă mă prezint la comandament și spun povestea cu brațul, n-o să creadă nimeni, ba mă vor lua chiar drept dezertor și mă vor împușca. Așa că singurul lucru ce-mi rămîne deocamdată de făcut e s-o iau cît mai repede din loc și să-mi fac după

aceea planul. N-am mai zăbovit și, pe ascuns, am luat-o pe cîmp și am tot mers pînă m-am văzut departe de gară. Am intrat apoi la un țăran și i-am zis că sînt în drum spre casă, dar, cum am rămas fără parale, să mă ție două zile să-i lucrez ca să am cu ce pleca mai departe. Și chiar am rămas și i-am ajutat pe ai lui la munca cîmpului dar, între timp, mă și gîndeam. „Tresele alea le cunosc — mi-am zis — trebuie să fie căpitanul La Valle. Și dacă a fost el, o să se arate. Prin urmare îmi convine să mă prezint, numai că singurul lucru ce-l am de făcut e să nu vorbesc pînă nu vorbește mai întîi el." Și într-adevăr m-am dus la comandant să mă prezint:

— Sînt soldatul Cervi Alcide, zic, și vreau să vorbesc cu comandantul.

Plantonul mă vede în ținută de campanie și crede că am fost trimis înapoi pentru o chestiune urgentă, așa că îmi dă drumul să intru la general.

— De ce n-ai plecat cu ceilalți? mă întreabă generalul de cum mă vede.

Eu — mut. Generalul mă mai întreabă o dată dar eu — nimic, nici o vorbă. Îl cheamă pe colonel, care încearcă la rîndul lui să mă facă să vorbesc, dar eu — tot mut. În sfîrșit intră căpitanul care, ca și ceilalți, nu se descoperă în fața generalului. Mă uit la mîneca lui. Da, el era. Generalul, sătul de toată istoria asta, îmi

zice că mă va trimite în judecată şi o să vadă acolo dacă sînt nebun sau fac pe tîmpitul, iar dacă va reieşi că sînt nebun, mă vor duce la ospiciu. Dar căpitanul sare:

— Domnule general, îl cunosc pe soldatul Cervi şi ştiu că are aceste pierderi de memorie. Aş vrea să-l iau sub ocrotirea mea ca ordonanţă.

Generalul n-a prea priceput ce se va face căpitanul cu mine ca ordonanţă, dar, ca să scape de bătaie de cap, nu s-a împotrivit.

Căpitanul m-a luat aşadar acasă la el şi, după ce s-a văzut singur cu mine, mi-a zis:

— Acuma, Cervi, cred că ai să vorbeşti.

— Da, dom'le căpitan, zic eu.

— De ce n-ai plecat o dată cu ceilalţi?

— Pentru că m-aţi tras jos din tren dumneavoastră.

— Cum ţi-ai dat seama că eram eu?

— După trese, dom'le căpitan. Dar de ce nu m-aţi lăsat să plec?

— Pentru că tu eşti un băiat bun, mă Cervi, pe cînd războiul acela e lucru rău.

Aşa s-a făcut că nu i-am mai văzut pe boeri şi am binecuvîntat cele cinci lire pe care le împrumutam din cînd în cînd căpitanului.

Cînd m-am întors acasă, i-am auzit pe ţărani vorbind de socialism şi de Camillo Prampolini.

Mi-l amintesc cînd a venit o dată la Campegine, la inaugurarea unei cooperative. Sala era plină de muncitori, ba mai erau şi pe afară agăţaţi de ferestre ca să-l vadă şi să-l audă pe *Prampulein*[1], omul care vorbea despre progres şi unitate. Era un Crist înalt, cu barba căruntă, blînd şi cu glas dulce. Vorbea simplu şi clar, stătea la sfat cu cîte unul şi povestea parabole. Între altele zise că ţăranii se plîng de stăpînii lor, dar trag într-una nădejdea să-i facă să devină mai buni şi prieteni cu muncitorii. Iluzie, zicea, pentru că nu trebuie să vedem răul numai în stăpînul cutare sau cutare, ci şi în societatea asta rău făcută, şi singurul mijloc de a nu avea stăpîni răi e să n-ai stăpîni de loc. Aşa gîndeam şi eu şi aşa aveau să gîndească mai tîrziu şi fiii mei. Preoţii, zicea, au admis întotdeauna exploatarea, încă din vremea sclaviei, şi susţin că săraci şi bogaţi vor fi cît îi lumea şi pămîntul. Apoi cînd ţăranii îi aud pe preoţi vorbind aşa, ar fi în drept să spună: ăsta nu e creştin pentru că ţine partea stăpînitorilor şi s-a înţeles cu ei să trăiască hoţeşte pe spinarea noastră.

Aşa spunea; îmi aduc aminte vorbele lui pe dinafară. Cînd isprăvi de vorbit, parcă se cutremura sala. Mulţimea striga trăiască *Pampulein*,

[1] Pronunţare regională a numelui Prampolini.

iar un salahor din Caprara, care avea în brațe un copil nou-născut, s-a dus la masa prezidiului și i-a cerut lui Prampolini să i-l boteze. Prampolini, diplomat, i-a zis că pentru botezul religios există biserica, dar că el îi poate da doar botezul politic și, trăgîndu-i o ușoară palmă pruncului, spuse: „O botezăm Libertà".

Dar nu pretutindeni mergeau lucrurile ca la Campegine. Bunăoară, o dată Prampolini a trebuit să țină un discurs la Canolo di Correggio, care mai era încă în ghearele popilor. Abia ajuns acolo, toți țăranii și paracliserii l-au pus pe fugă, au început să arunce cu pietre în el și să strige în dialectul lor regional: *„Dai al levroun"*, pune cîinii pe el!

Am citit apoi de același Prampolini o cărțulie care se cheamă *Adevărata religie*. Era scrisă sub formă de convorbire între o țărancă, pe nume Caterina, și un socialist. „De ce ar trebui să fiu trimis dracului? întreba socialistul. Numai fiindcă am alte idei? Tu, care ești bună, nu m-ai trimite la dracu pentru atîta lucru, sînt sigur, darmite Dumnezeu care e mai bun decît tine! Cel mai greu păcat este să nu poți suferi ca frații noștri să *gîndească* într-o altă religie decît a noastră. E cu putință să-ți închipui oare, Caterina, că Dumnezeu ar vrea să trimită în iad toate aceste milioane de oameni care nu sînt catolici?"

Și iată așa predica el acea religie umană, acel respect față de alții, acel grai civilizat. Și, în afară de asta, organizarea și unitatea. „Întovărășiți-vă, săteni!" era lozinca lui, iar într-un alt dialog cu Caterina, socialistul spunea: „Pentru îmbunătățirea soartei voastre nu există decît o singură cale: să puneți capăt concurenței între voi, să vă întovărășiți".

Și asta părea să fie totul, dar apoi a venit revoluția rusă și s-a văzut că mai erau și altele. Povața era bună, dar vezi că acolo luaseră în stăpînire statul. Și mă dusei la prima întrunire a lui Prampolini, după evenimentele din 1917, să aud ce spune. Întrunirea se ținu în Piazza della Libertà și lumea voia să se pună capăt războiului, așa cum au făcut rușii. Prampolini n-a luat numaidecît poziție. Dar mulțimea îl întrerupea și țipa în dialectul nostru regional: *„Ag vol Lenin"* — ne trebuie un Lenin — pentru că muncitorii voiau să știe ce trebuie făcut pentru a curma războiul și spre a veni la putere. Prampolini le-a răspuns că frații ruși găsiseră calea cea bună.

Fără acest Prampolini și fără Massarenti, Emilia n-ar fi astăzi atît de departe, pe drumul progresului. Dar primii socialiști ne-au insuflat un crez: că trebuie să fii legat de popor nu prin predici, ci prin organizare. A lucra bine pentru noi înseamnă a se organiza. Și a se organiza

înseamnă a nu ne arăta îngîmfaţi, ci, dimpotrivă, modeşti în mijlocul mulţimii care face laolaltă un tot. Să ajutăm la creşterea copiilor fără lipsuri şi boli, să ajutăm muncitorii invalizi, să facem să se înfiinţeze aziluri şi şcoli, să dăm de lucru, noi, organizatorii, exploataţilor şi şomerilor. Şi asta pentru că vrem binele aproapelui nostru prin înfiinţarea de cooperative, case de ajutor reciproc, organizaţii politice — drapele ale proletarilor. Acest crez e cu atît mai puternic cu cît ţăranii înstăriţi şi arendaşii, care în provincia noastră nu-s de loc puţini, îl împărtăşesc şi ei. La noi cu cît unul stă mai bine, cu atît dă mai mult. Eu am început ca pălmaş, apoi m-am făcut dijmaş, mai pe urmă am luat cu chirie pămîntul, iar acum am ipotecat laptele pe trei ani şi sînt pe cale de a-l cumpăra mulţumită unui împrumut de la o bancă pe care îl voi plăti în treizeci de ani. Dar familia mea, cu cît s-a ridicat mai sus, cu atît a dat mai mult. Cînd feciorii mei erau mici şi se întîmpla ca starea noastră să se îmbunătăţească, eu spuneam întotdeauna : „Sîntem domni ! Sîntem domni !“ Şi băieţii mei săltau şi cîntau în tindă : „Sîntem domni ! Sîntem domni !“ Se simţeau ei domni, dar au luptat întotdeauna ca proletarii. Aşa se judecă şi religiile, dacă sînt adică o gîndire statornică. Iuda a trădat fiindcă voia bani, iar astăzi religia se surpă pentru că bogaţii

calcă evanghelia săracilor. Isus, în schimb, a zis : „Cui mai mult are, mai mult i se va cere“.

Lucrurile acestea nu le spun eu din capul meu. Le-au spus parinţii noştri, care le-au auzit propovăduite de către cei dintîi socialişti. Eu eram creştin, dar de mai demult trăia în sufletul meu socialistul.

NEVASTA ŞI FECIORII

M-am însurat în anul 1899. Pe primul meu fiu, Gelindo, l-am avut în 1901. În ianuarie '903 ne-a venit pe lume o fetiţă, născută moartă, în '904 a văzut lumina zilei Antenore, în '906 Diomira, în '909 Aldo, în '911 Ferdinando, la sfîrşitul lui '912 fiica noastră Rina, în '916 Agostino, în '918 Ovidio, în '921 Ettore. Eu am socotit întotdeauna că omul trebuie să facă în viaţă ceea ce îi place, fără teamă, şi aşa gîndesc şi acum. Cînd mă duc la Campegine, în loc s-o iau pe şosea, o iau pe cîmp, pentru că îmi place să mă uit la lanuri. Şi cu toate astea şoseaua spre Campegine e dreaptă ca o linie; dar Aldo zicea că tata a descoperit poteca cea mai scurtă.

Iar dacă unul face un lucru care nu-i place, slăbeşte şi n-are spor. Cu băieţii a fost acelaşi lucru. Îmi plăcea să am copii mulţi. Şi mai cu

seamă flăcăi. Am avut şapte şi mi-au adus cinste şi bogăţie. M-am trudit mult ca să-i cresc şi am făcut de multe ori San Martino. Dar, pe măsură ce creşteau, îmi umpleau sufletul de bucurie.

Nu i-am bătut niciodată. Într-o zi numai i-am tras o palmă lui Gelindo pentru că se pierduse podeţul peste un şanţ şi toţi spuneau că el l-a luat. De altminteri pe el cădea totdeauna vina la orice, pentru că ziceam că cine rîde cel dintîi acela e vinovat, şi el îndată rîdea. Îşi aducea aminte totdeauna de această palmă şi chiar cînd s-a făcut mare îmi spunea din cînd în cînd: „Nu eu, tată, luasem podeţul". Şi fac prinsoare că şi în clipa morţii, gîndindu-se la mine, o fi zis: nu eu am fost cu vina, tată.

Nu puteam să sufăr iarăşi să rămînă balegă pe şosea. Într-o zi văzui în mijlocul drumului una cît toate zilele, şi pe alături patru dintre băieţii mei se jucau.

— Căraţi balega de-acolo, ţipai eu, dar ei — nimic.

— N-auziţi s-o luaţi? repetai.

Şi atunci au luat nişte beţe, au împărţit balega în patru şi au dus fiecare cîte o parte. Rămăsese numai partea lui Ovidio care nu voia să ştie de nimic. A trebuit să-l iau de urechi, dar el — nu şi nu, n-o iau, că partea mea e mai mare decît a celorlalţi. Şi a trebuit să-l vîr

chiar cu nasul în ea. Abia atunci a dus-o, drăguțul de el.

Aldo, cînd găsea o bucățică de hîrtie, o dădea maică-si, care o lua și îi citea totdeauna cu seriozitate aceeași frază: „Bilet pentru Aldo ca să se ducă la teatru și să se ducă cu Gelindo". Aldo își rîdea de frații săi și punea biletul în buzunar ca un domn. Dar pînă la urmă se ducea într-adevăr la teatru împreună cu Gelindo. Acolo li se dădeau roluri să joace, și numele lor apăreau pe afișe atîrnate chiar prin satele vecine.

Aldo se mai arăta și la joacă foarte istet. Bunăoară cînd ne duceam să culegem struguri, înfigea în pămînt araci mititei, pe care-i lega cu fire, și ne făcea un telefon. Altă dată l-am găsit în dosul casei făcînd, din legături de nuiele așezate în scară, un funicular, și dedesubt era, chipurile, mina. Ettore era cel mai mic și cînd venea pe cîmp, unde iarba era mai înaltă decît el, se ascundea, apoi striga încetișor că nu mai e Ettorino. Atunci ceilalți trebuiau să zică: „Aoleu, dar cine spune mamei că Ettore nu mai e? S-a pierdut, ce ne facem? Trebuie să-l găsim." Și începeau să-l caute, îndreptîndu-și privirile dinadins departe, spre a se preface că nu știu unde să-l găsească. Iar el repeta cu un glăscior și mai șiret: „Nu mai sînt!" Pînă la urmă îl descopereau și ziceau: „Ia te uită unde

e!" iar el rîdea și o tulea. Cînd tot pe Ettore, mezinul, l-am dus pentru întîia oară să cosească, mergea cu coasa în față și alerga ca să se țină aproape de frații săi. Trebuia cosit pînă se va ajunge la livadă, pînă se va da de verde, și de aceea Gelindo, cel mai mare, ca să-i susțină moralul, striga din cînd în cînd: „Văd ceva verde, văd ceva verde", și el credea mereu că a ajuns la livadă și astfel nu lăsa coasa din mînă. Iar cînd ne înapoiam pentru prînz, Gelindo zicea că Ettore a cosit pînă la cap și așa nici cei mari nu dădeau înapoi și micuțul învăța.

Dar marea plăcere a copiilor erau basmele pe care le spunea mama lor. Eu nu m-am priceput niciodată să le povestesc, eram prea repezit: acum le-am învățat și le istorisesc copiilor de azi. Mama avea mai multă fantezie decît mine, trăia mai mult cu inima și știa să vadă de minune și cu ochii minții. Eu îi spuneam întotdeauna: „Tu ești Marta și Maria, amîndouă împreună". Pentru că atunci cînd Isus vorbește despre aceste două femei, dintre care una lucra veșnic cu mîinile, iar cealaltă cu mintea înflăcărată, spune că el înclină spre Maria, care cunoaște căile sufletului. Iar ea le îmbina pe amîndouă pentru că pînă la unsprezece noaptea muncea, iar apoi pînă la unu citea, învăța și se lăsa dusă pe gînduri. Era sfioasă și blîndă, avea ochi din aceia care nu rabdă ceea ce văd pe

pămînt şi ştia proroci. De aceea şi povestea frumos basmele. Avea şi ea „numerele“ ei, ca la spectacole, şi băieţii tocmai pe acelea i le cereau întotdeauna. Spuneau: „Mamă, povesteşte-ne povestea aia cu baba care nu voia niciodată să doarmă“. Şi ea povestea: „A fost odată o babă care nu voia niciodată să se ducă la culcare, în schimb nurora cea tînără tare ţinea la asta, dar soacra îi spunea întotdeauna că e prea devreme, să mai stea o ţîră. Într-o zi cînd nurora s-a dus să-i vadă pe ai săi, rubedeniile au întrebat-o cum o duce la casa cea nouă? «Toate ar fi bune dacă n-ar fi baba să mă ţie trează». Atunci fratele ei cel mare i-a zis: «Viu eu într-o seară şi o lecuiesc de obiceiul ei». Şi într-adevăr a venit, şi pe la ceasurile nouă a zis că trebuie să se ducă să se culce că aşa e deprins acasă. Dar baba, cu acelaşi cîntec ca întotdeauna: «Mai aşteaptă o ţîră, e încă devreme pentru culcare». Dar el nu vrea să audă de nimic şi a plecat. Uitasem însă să vă spun că înainte de asta fratele o rugase pe soră-sa să scoată o cărămidă din tavanul care era şi podeaua coşarului de fîn. El s-a prefăcut numai că se duce în odaie, cînd colo s-a suit în podul de fîn cu un coş cu pene şi o sticlă de must. Îşi sumete puţin un crac de pantalon şi-şi prinde apoi de picior penele. Dă deoparte cărămida dezlipită şi îşi trece piciorul împodobit cu pene prin gaura tavanului şi strigă:

«Babă hîdă ce te-nvîrţi,
Du-te culcă-te, că-i sară,
Şi te scoală la prînjor,
Cînd ţi-oi porunci eu iară.

Sînt îngeru-naripat
Şi vin veste să-ţi dau ţie
Că de nu-mi asculţi porunca,
Te pălesc în scăfîrlie!»

Şi arunca jos cărămida, iar baba fugea la culcare.“ Copiii rîdeau cînd mama ajungea la scăfîrlie.

Aceste basme ea le povestea simplu, cu gîndul să-i înveţe să respecte şi pe alţii şi să fie largi la inimă. Acesta era catehismul ei. Şi cei răi erau întotdeauna pedepsiţi în aceste basme, iar cei buni erau şi cei mai isteţi. La fel se purta şi cu băieţii. Cînd lucrau bine, mă punea să le dăruiesc cîte zece lire la cei trei mai mari şi cîte cinci la cei mai mici. Iar de Santa Lucia[1] punea încălţămintea în cămin, cu fîn înăuntru. Venea sfînta, scotea fînul din ghetuţe şi punea în loc bani, castane uscate şi bomboane. Iar în ajun, seara, copiii invocau sfînta în faţa ghetuţelor, cu cîntecul:

[1] Sărbătoare religioasă asemănătoare cu Sf. Nicolae de la noi şi care cade la 13 decembrie.

Santa Lucia
Arată-ți dărnicia,
Pune ceva
În gheata mea
Cu punga lui papa
Santa Lucia
Se va arăta.

Seara, Genoveffa făcea ca baba care nu voia să-și lase nora să se ducă la culcare. Spunea: „Stați aici să citim". Cei cărora li se închideau ochii de somn se duceau la culcare; eu, cumnata Bellocchi, care stătea atunci la noi, și cîte unul dintre băieți rămîneam s-o ascultăm pe Genoveffa. Iarna — în grajd, la căldura animalelor, vara — în ogradă, sub cerul înstelat. Cînd începea să citească, eu mă duceam în bucătărie să iau o bucățică de pîine cu varză. Ea voia întotdeauna coaja și atunci eu întrebam: „Și miezul cine o să-l mănînce?" Genoveffa citea *Logodnicii* [1], sau *Biblia,* sau *Regii Franței,* sau *Divina Commedia.* Citea frumos dialogurile, schimbînd vocea, ca la teatru, și știa să ne farmece. Noi ronțăiam pîine cu varză și, din cînd în cînd, puneam întrebări cu privire la cîte o întîmplare din roman. Ea ne explica sau zicea: „Acum vine". Dar oricare carte ar fi citit, la urmă lua în fiecare seară *Logodnicii* și ne citea cîte ceva de acolo, de pildă convertirea Necunoscutului și răpirea Luciei. Cînd se spune în ro-

[1] Roman de Alessandro Manzoni (1785—1873).

man despre Necunoscut că își liberează sufletul de răutate și se întoarce printre creștini, Genoveffei îi străluceau ochii și-i tremura glasul. Altă bucată la care ținea era aceea unde se vorbește de călugărița de la Monza, această nobilă care nu se putea îndura să renunțe la dragoste și viață și suferea amarnic la mănăstire.

„Călugărița de la Monza — zicea Genoveffa — era o femeie de viță nobilă care s-a îndrăgostit de un paj și de aceea au trimis-o la mănăstire. Prințul, tatăl ei, era un călău și n-a vrut să ia-n seamă rugile și lacrimile tinerei Gertruda. Și ea a trebuit să se călugărească, pentru ca să fugă de ochii lumii; altă cale n-avea. Gertruda voia mereu să spună nu, dar cînd vedea fața aspră a tatălui ei, pierdea curajul. Și așa a trebuit să se închidă între zidurile mănăstirii, departe de lume."

„Cu cît citesc mai mult despre călugărița de la Monza, cu atît o înțeleg mai puțin, zicea Genoveffa. Și recitesc mereu ca să-i găsesc scuze, dar mă obosește. Și eu, cînd eram tînără, eram o lecuță ca această călugăriță de la Monza. Sfioasă și temătoare, cu credință în Dumnezeu și în cine putea mai mult decît mine; plecam capul în fața lui Dumnezeu care înțelege totul și citește în inima fiecăruia din noi. Locuiam la Caprara, în casa stăpînului la care tatăl meu era dijmaș. Stăpînul venea la țară numai două luni pe an, ca să-și petreacă vacanța, și atunci eu

trebuia să mă înghesui în pod pentru ca să le las lor casa cu odăile de dormit. Stăpînul venea cu nevastă-sa și cu feciorii și se uitau la noi de parcă am fi purtat coarne, iar domnișorii încercau să-și găsească distracție cu noi fetele. Eu trebuia să mă duc să dorm în pod și-mi dusesem acolo pătucul și cele cîteva lucrușoare ale mele. Acoperișul era povîrnit și bîrnele mă sileau să umblu încovoiată. Totuși stam pentru că era vorba numai de două luni și apoi stăpînii sînt stăpîni. Dar s-a nimerit un anotimp ploios și de atîta ploaie acoperișul s-a stricat și mai întîi a început să picure, apoi să curgă, umplînd podeaua de apă și stricîndu-mi lucrușoarele. Eu răceam și simțeam că mă dor toate oasele. Am zis că nu mai pot sta așa și m-am dus la stăpîn să-l rog să pună să se dreagă acoperișul care putrezea cu totul și era în interesul lui să-l repare. Mi-a răspuns că nu vrea să cheltuiască parale și că să pun acolo niște tablă și cîteva scîndurele. Am încercat să fac așa, dar apa tot intra, fie în picături, fie în șuvițe mai groase, dar intra, și după puțină vreme ploaia a desfundat iar acoperișul, tabla s-a dus și m-am aflat din nou sub cerul liber. M-am dus iarăși la stăpîn și i-am spus că tabla n-a ținut, că apa intră ca și înainte și că nu mai pot.

Mi-a răspuns că tabla s-a desprins pentru că eu nu m-am priceput s-o pun și c-o să trimită mîine potcovarul să o bată bine. Dar mîinele

ăsta n-a mai venit, nici potcovarul nu s-a arătat, așa că am pierdut răbdarea și am hotărît să fac cum oi crede eu de cuviință. Era seară și-mi spuneam rugăciunile; ca de obicei, apa curgea în șiroaie, îmi uda picioarele și-mi umezea culcușul. A trebuit să-mi întrerup rugăcinile, căci nici măcar nu era cuviincios să mă rog lui Dumnezeu în halul acesta; m-am ridicat, am luat o foarfecă mare și am început să scobesc dușumeaua pînă ce am făcut în ea o gaură, lucru pentru care am stat toată noaptea. Dar nu m-am oprit o clipă pînă n-am străpuns dușumeaua, și cînd gaura care dădea tocmai deasupra patului unde dormea stăpînul a fost gata, am strîns apa cu mîna ca s-o fac să curgă înăuntru cît mai multă. Auzii numaidecît un ușor țipăt al stăpînei. Nu mă las și adun iar apa cu mîna de pe dușumea și o arunc peste ei. Iar un țipăt. Stăpînul se trezește și-i aud pe amîndoi discutînd, apoi văd prin gaură cum jos se aprinde lumina și urmează o clipă de tăcere. Căutau să descopere pe unde curge și le era greu să descopere o gaură proaspăt făcută care încă n-are umezeală în jur. După puțin vine stăpînul în odaia mea și mă întreabă dacă mi-am dat seama că s-a făcut o gaură și-mi zice că stăpîna e toată udă leoarcă. Eu îi răspund că n-am băgat de seamă, dar că de atîta apă toată dușumeaua se crapă și că asta nu-i nimic că a curs puțină apă jos în noaptea aceea, dar s-ar putea ca în-

tr-o bună zi să se trezească în cap cu mine şi cu toate mobilele. Stăpînul s-a uitat în tavan şi a zis :

— Ai dreptate, Genoveffa, trebuie neapărat să pun să-l dreagă.

Şi chiar a doua zi a şi făcut lucrul ăsta."

Nevastă-mea povestea această întîmplare şi tot nu-i venea să creadă cum de a putut ea, atît de sfioasă şi de respectuoasă, să-şi ia îndrăzneala să găurească duşumeaua.

„Dar îmi dădui seama — zicea ea — că nu mai puteam să-mi fac nici măcar rugăciunea seara, aşa mă ploua de tare înăuntru, şi atunci trebuia să fac să-i vină stăpînului mintea la cap, dacă nu cu binele, cu răul."

Din *Divina Commedia* citea întotdeauna cîntul cu Ugolino şi fiii lui care îi cer de mîncare şi el nu le poate da nimic. Şi aşa citea pînă cînd unul sau altul adormea şi atunci Genoveffa închidea cartea şi zicea : „Degeaba mai citesc, că voi aţi şi început să visaţi sfîrşitul romanului".

Totuşi nu era numai visătoare, ci muncea din zori pînă noaptea tîrziu. Şi dormea puţin. Toate cămăşile, batistele, flanelele şi ciorapii pe care îi purtam erau făcuţi de ea şi eram opt bărbaţi în casă. Ţesea din toamnă pînă în primăvară, făcea zeci de metri de pînză, pe care apoi o lucra. Mîinile ei făceau mai totdeauna ceva, dar gîndurile îi umblau cine ştie pe unde, ca şi fiul ei, Aldo.

LA UNIVERSITATEA ÎNCHISORII

Feciorii creşteau veseli şi voinici. Încă de copii învăţaseră să fie toţi uniţi şi cînd făceau vreo poznă, nu se putea afla niciodată cine era vinovatul. Unul se lăsa pedepsit în locul altuia, dar de spus, nu spuneau. Agostino era cel mai frumos din toţi şi ştia să şi cînte. În afară de spectacole se mai duceau şi la şcoala de canto unde au început să lege cunoştinţă cu fetele. Aldo şi Agostino legau cel mai repede prieteniile şi se duceau totdeauna la *balere*, localurile unde se dădeau serbări cu dans. Se duceau şi ceilalţi fraţi şi cînd intrau în local, fetele spuneau : „Au sosit Cervii". Şi atunci vedeai şapte fete care se desprindeau din braţele altora. Apoi, între un dans şi altul, toţi şapte — afară de Ferdinando care nu era înzestrat pentru muzică şi se prefăcea întotdeauna că-şi ajută un alt frate

— se așezau la orchestră și cîntau din gură și cu instrumentele.

Pentru vară își făcuseră o piscină. Se duceau la canalul castelului de apă, unde înjghebaseră un fel de podeț, și acolo, băieți și fete, se întindeau la soare. Băieții mei erau înotători buni și își arătau iscusința cu sărituri în apă.

În afară de asta le mergea vestea ca fabricanți de rachiu, care pe atunci nu prea se găsea la crîșme, iar vinurile aflate în vînzare erau numai din viță sălbatică de Sorbara și Fortara. Or, Nando[1] descoperise un mijloc să facă rachiu din zahăr și nu știu ce amestecuri, scoase tot de prin cărți. Luau cu ei în excursii cîteva sticluțe și, la scăldat, dădeau prietenilor de băut.

Știau de altminteri de orice lucru nou, care cum apărea: mașini, obiecte sportive, unelte de agricultură și vorbeau celorlalți, toți luînd cunoștință de aceste noutăți de la ei. Și, pentru ca să ne întoarcem la vin, încercam pe atunci faimoasa viță americană 420 A care făcuse revoluție. Toți așteptau rezultatele care fură însă slabe pentru că strugurele ieșise mic și prea puțin zemos. Dar Nando și Gelindo au descoperit că există o altă noutate, și anume filtrul olandez. Datorită lui, vinul nu mai fermenta. L-au cumpărat, iar după ei au început și ceilalți săteni să-l întrebuințeze.

[1] Prescurtare de la Ferdinando.

Între timp au purces flăcăii a se logodi și căsători. Antenore a întîlnit la gheretă o fată, Margherita, care ducea în fiecare seară lapte la lăptăria statului. Au stat de cîteva ori de vorbă și ea i-a spus că îi e simpatic, dar că ea are un iubit pe care de cîtva timp nu l-a mai văzut și nu poate spune care din amîndoi îi este mai pe plac. Antenore n-a mai stăruit, ci i-a spus numai: „Du-te la celălalt, vezi dacă el îți place mai mult și vestește-mă“. Fata a plecat și după vreo cîteva seri a venit și i-a zis: „Nu, tu îmi placi mai mult“. Așa s-au logodit și peste cîteva luni s-au căsătorit. Margherita era săracă și nu putea să-și cumpere nici măcar rochia de mireasă. I-am cumpărat-o eu și s-au cununat. Călătoria de nuntă a fost că au luat un automobil și s-au dus pe la toate rudele să le facă vizită. Cînd a venit seara, fata s-a rușinat să vină în casa noastră, căci — zicea — la voi sînt atîția bărbați și numai eu singură fată, cum am să mă simt? Cu toate acestea s-a simțit repede ca la ea acasă, căci ai mei se purtau cu ea ca și cu o soră.

Dar împreună cu logodnele au venit și recrutările. Aldo pleacă în '29 și e încazarmat la Conegliano. Acolo își face mulți prieteni, vorbește pe șleau împotriva fascismului și toți îl ascultă cu plăcere. Dar se mai găsea și cîte unul care i-o cocea băiatului. Așa, de pildă, era un anume sergent Colla, fascist, care abia aștepta

prilejul să-l înfunde. Şi prilejul se iveşte. Aldo e de santinelă într-o noapte la pulberărie şi i se întîmplă un lucru aproape la fel cu cel care mi s-a întîmplat mie cînd făceam armată la Torino. Se apropie de post sergentul Colla căruia Aldo îi cere parola şi el nu vrea să răspundă, ba se apropie încă şi mai mult nenorocitul şi atunci Aldo îl somează să stea. El nu se sinchiseşte de fel şi înaintează. Aldo trage şi-l răneşte la o mînă.

Cazul ajunge în faţa colonelului care îl pedepseşte pe sergent, dar dă şi lui Aldo cincisprezece zile de carceră. Nevasta colonelului, însă, care avea pentru Aldo foarte multă preţuire, îl întreabă pe bărbatu-său: „De ce l-ai vîrît pe Cervi în închisoare care e nevinovat?“ Colonelul se răzgîndeşte şi-l liberează pe Aldo. Dar sergentul Colla, care avea importante legături fasciste, îl reclamă pe colonel Înaltului Comandament. Şi Aldo e trimis în judecată la Triest. I se dă cinci ani pentru vina de a fi tras împotriva unui superior, iar în apel i se reduce pedeapsa la trei ani.

Dar şi aceşti trei erau prea mult pentru noi. Am luat atunci hîrtie şi condei şi am scris regelui. „Fiul meu, zic, n-a făcut decît să respecte ordinele şi s-a comportat aşa cum trebuie să se comporte un ostaş credincios consemnului, prin urmare maiestatea sa să-l graţieze“. Iau scrisoarea şi-o dau unui avocat din oraş ca el să

facă ceea ce trebuie. Avocatul îmi cere douăsprezece mii de lire, sumă foarte însemnată pe atunci, totuşi găsesc şi banii ăştia căci, oricît ai cheltui pentru copii, nu-i niciodată prea mult. Încep să aştept, dar văd că nu-mi vine nici un răspuns nici de la rege, nici de la nimeni altul şi atunci mă duc iar la avocat care dă vina pe birocraţie şi-mi spune să scriu altă scrisoare. Scriu alta şi aştept iar o lună şi tot aşa ajung să scriu a patra scrisoare, iar fiul meu tot în închisoare e şi eu mereu cu alţi bani la avocat. Încep atunci să cad la bănuială şi-i cer avocatului să-mi spună adevărul de ce nu primesc nici un răspuns şi dacă există vreun motiv. Avocatul face pe misteriosul şi-mi zice: „Uite ce e, Cervi, pînă acum nu ţi-am spus, dar să ştii că nu e nimic de făcut cu scrisorile acestea, deoarece am aflat că fiul tău are o purtare proastă în închisoare“. Avocatul nu prea era isteţ dacă n-a găsit să născocească altceva mai de crezut. Se vedea cît de colo că nu-l cunoaşte pe băiat şi că nu-şi dădea seama că el nu putea avea o purtare proastă. Eu însă n-am zis nimic şi m-am apucat să fac o scrisoare directorului închisorii din Gaeta. Acesta mi-a răspuns imediat, înştiinţîndu-mă că fiul meu are o purtare din cele mai bune şi că el n-a scris niciodată că ar fi nedisciplinat. Mi-am dat seama atunci că e ceva necurat în toată afacerea şi m-am dus la Oficiul Poştal unde cunoşteam un impiegat anti-

fascist care mi-a zis: „E de prisos, Cervi dragă, să scrii regelui, fiindcă scrisorile astea oricum se ard aici în loc de a fi expediate". Avocatul știa acest lucru, dar mă ducea cu vorba pentru ca să-mi stoarcă banii; eu l-am pus față în față cu faptele și l-am amenințat că-l reclam.

Pe urmă am întrunit familia, ne-am sfătuit și s-a hotărît să mă duc la senatorul Bigliardi care stătea la Parma și-mi fusese stăpîn la Olmo. Senatorul era fascist, dar ținea la mine și-mi făgăduiește să înmîneze el personal scrisoarea regelui. Dar trebuia să i-o dau chiar în gară, cînd va pleca, pentru ca nu cumva s-o uite la Parma. M-am înființat la gară, dar el și uitase între timp și mă întreabă: „Ce faci pe aici, Cervi?" — „Am venit să vă salut, domnule senator", și îi iau valiza; dar el, cu gîndul în altă parte, abia după ce se urcă în tren îmi zice: „Da' parcă trebuia să-mi dai o scrisoare, Cervi?" Și atunci scot repede scrisoarea din buzunar și i-o dau, așa încît lucrurile i-au rămas mai bine întipărite în minte. Și într-adevăr după două zile îmi vine răspunsul că a predat cererea regelui, care a făgăduit să se intereseze. Și astfel am început să așteptăm plini de speranță, mai cu seamă mama care era foarte legată de Aldo.

În sfîrșit, la 31 mai 1932, după douăzeci și cinci de luni de închisoare, sosește în ograda noastră o rudă din Cadelbosco care începe să ne ia pe de departe și să ne spună că Aldo urmează să vină acasă în curînd și tot din una în alta, încet-încet, ne pregătește pentru vestea cea mare pînă cînd în sfîrșit zice că Aldo e la el. Atunci ne-am pornit cu toții pe șosea ca să ne ducem la Cadelbosco. Băieții fugeau înainte, iar mama și cu mine ne țineam după ei pînă ce pe la jumătatea drumului ne-am întîlnit. Cuvinte — puține, sărutări — cu carul. Apoi am început să ne uităm bine la el, eu și maică-sa: băiatul, parcă era altul, devenise bărbat, avea o figură încruntată și lumină în ochi. După cîtva timp, Aldo a început să ne pregătească pentru o veste proastă. Ne-a zis că a venit numai într-o permisie de opt zile și că trebuie să plece ca să-și termine serviciul militar. În orice caz urmează să se întoarcă la Conegliano ca să i se dea drumul și acolo nu știe cum o să fie și dacă i se va scădea ceva din lunile făcute în închisoare.

Maică-sa s-a întristat deodată, dar eu am zis: „Ce e bine, băiatule, e că ai ieșit din temniță. De restul de armată te facem noi să scapi. Acuma să ne bucurăm cel puțin de astea opt zile."

Ne-am întors așadar acasă și ne-am pus pe petrecere. Antenore zicea Margheritei că pînă și pereții jucau de bucurie. Toți îi puneau întrebări cum a fost în închisoare și cum se simte, iar el răspundea cu jumătăți de cuvinte, fără chef, și noi ziceam că încă nu s-a obișnuit. Apoi a început să și lucreze puțin și toată ziulica

stătea plecat pe cărţi şi voia altele, noi, care nu se găseau în librării. Maică-sa se uita la el necăjită şi zicea: „Ce-o fi făcut feciorul ăsta al meu că-l văd atît de îngîndurat?“ Aldo a înţeles atunci că datorează unele lămuriri şi mi-a zis că ar vrea să vorbească întregii familii. Seara, după cină, am rămas cu toţii în jurul mesei şi Aldo mi-a cerut voie să vorbească.

— Vorbeşte, fiule, i-am spus, şi descarcă-ţi sufletul.

— Tată, mamă şi voi toţi, zise Aldo, iertaţi-mă dacă am întîrziat pînă acum cu anumite lămuriri, dar trebuia să mă dumeresc eu însumi asupra multor lucruri. Închisoarea nu-i de altminteri ceva atît de îngrozitor pentru cine ştie să tragă învăţăminte de pe urma ei. Andrea Costa spunea: „O şcoală care se deschide e o închisoare care se închide“. E adevărat, dar mai trebuie spus că închisoarea e o şcoală a adevărului pentru cine ştie s-o înţeleagă. Credeam că Italia e toată aici sub ochii noştri: lume care munceşte, guvern care guvernează şi străduinţa omului de a deveni mai bun, de-a cuceri raiul. Cînd colo mai e şi o altă Italie, pe care n-o cunoşteam, Italia închisorilor. Dacă aţi şti voi cîţi italieni zac în închisori numai pentru că şi-au făcut datoria, numai pentru că au vrut ca să fie bine şi să fie dreptate!

Lucrurile stau astăzi în aşa fel că cine îşi face datoria şi vrea ca drepturile lui să-i fie respectate, e socotit a fi împotriva statului. Priviţi istoria luptelor noastre. Am început să luptăm împotriva legii asupra măcinatului şi asta s-a terminat cu morţi de partea noastră; hamalii fac grevă la Bagnolo şi rezultatul — arestări; o manifestaţie la Reggio pentru libertate şi pîine — arestări şi deportări şi acolo. Uitaţi-vă chiar şi aici în jurul vostru.

Gîndeşte-te o clipă chiar la viaţa ta, tată. Ai muncit o viaţă întreagă, mai întîi ca lucrător cu braţele, apoi ca dijmaş, şi dacă ai ajuns la oarecare stare nu-i mulţumită capitaliştilor, ci pentru că la noi în Emilia lucrătorii au ştiut să-şi apere mai bine drepturile decît în alte regiuni.

Şi cu toate astea, iată: noi sîntem aceia care muncim toată moşia, robotim aproape douăsprezece ore pe zi, tragem ponoasele de pe urma secetei, a inundaţiilor, a grindinii, şi cînd vine recolta, soseşte stăpînul care cere jumătate, cealaltă jumătate a ta, căci nu el a lucrat-o, ci tu, cu braţele tale. Şi asta numai pentru că el e proprietarul pămîntului, pe care de fapt statul ar trebui să ţi-l dea ţie, deoarece atunci naţiunea, nu exploatatorii, ar avea avuţia. Soseşte, zic, stăpînul, care nici măcar nu cunoaşte moşia, fiindcă el trăieşte la oraş şi nu se interesează decît de încasarea bănetului la vremea lui. Îţi aduci aminte cînd la Olmo a venit o dată stăpînul pe moşie şi a zis: „Ia te uită ce porumb frumos!“ şi cînd colo era trifoi?... Apoi a zis:

„Ei, acuma că am vizitat moşia, putem să ne întoarcem acasă". Şi tu i-ai amintit că mai erau şi alte pămînturi tot ale lui pe acolo, dar el nici nu le cunoştea. Aşa sînt stăpînii. Pentru ei e scrisă în Evanghelie vorba : „Acolo unde e punga cu bani, acolo li-e inima". Pentru celelalte, pentru patrie, libertate, dreptate, n-au inimă.

Şi dumneata, mamă, îţi aduci aminte cînd erai însărcinată cu Ettore şi trebuia să lucrezi de zor la cîmp, la Olmo, în ultimele zile ale sarcinii, pînă aproape să cazi din picioare leşinată şi asta pentru ca să-ţi poţi răscumpăra zilele cînd va trebui să stai la pat lehuză şi acelea cînd va trebui să te odihneşti după naştere ? Şi-ţi aduci aminte cînd erai la Caprara unde stăpînii veneau să stea numai două luni pe an spre a-şi face vilegiatura, iar dumneata trebuia să dormi într-un pod sub un acoperiş desfundat prin care pătrundea apa ?

O învăţătură la fel cu aceea a ta de atunci am tras eu în închisoare. Stăpînii trebuiau constrînşi să repare acoperişul ; nu era de ajuns să predici şi să te rogi. Dar noi am fost pînă acum dezorganizaţi şi înapoiaţi, cu toate că familia noastră a ţinut întotdeauna capul sus în faţa exploatatorilor. Nu, nu e de ajuns să te rogi şi să chemi într-ajutor, trebuie să şi lupţi împotriva egoismului şi asupririi, şi această putere de a lupta nu ne poate veni decît de la conştiinţa şi unitatea tuturor acelora care muncesc ca noi.

Iar dumitale, mamă, care eşti cu rugăciunile, îţi spun : aminteşte-ţi de noaptea aceea cînd a trebuit să faci gaura în duşumea. Vreau să spun prin asta că în afară de rugăciuni, trebuie să treci şi la fapte, fiindcă numai aşa lumea merge înainte...

Pe lîngă lucrurile astea Aldo a mai spus şi multe altele, mai cu seamă fraţilor săi, arătîndu-le cît era de folositor să înveţe economie politică, spre a le înţelege pe toate. În seara aceea nimeni n-a mai izbutit să vorbească după Aldo. Înţeleseserăm că nu mai eram o familie de ţărani, ci că din ziua aceea trebuia să lucrăm nu numai la cîmp, dar şi împreună cu alţii de care ne vorbea Aldo, împreună cu Italia şi italienii, pentru a ne descotorosi de fascism şi nedreptate. Şi am mai înţeles în seara aceea, şi mama de asemenea, că băieţii noştri au devenit bărbaţi.

Dar a venit şi ziua cînd Aldo trebuia să plece. Maică-sa l-a încărcat cu toate bunătăţile din lume şi i-a zis :

— Acuma, bagă de seamă, nu te mai băga în încurcături ca să te trimită iar la Gaeta.

— Gaeta e bună o dată, i-a răspuns Aldo, acum am nevoie să fiu liber să pot face muncă politică.

Maică-sa era amărîtă, zicîndu-şi : „Ca militar e în primejdie ; dacă îl vor libera, se va apuca

să facă politică; cum poți fi liniștită cu un asemenea fiu?"

Dar nu i-a spus nimic, dimpotrivă și-a luat de la el rămas-bun surîzînd.

La 20 august primim de la Aldo o scrisoare că vine acasă în concediu. Pregătim *ravioli* și dulciuri, dar nu sosește. Mai așteptăm cîteva zile. Nici o veste. Pe ziua de 25 ne scrie că i-au suspendat concediul. Mama, desperată, zicea:

— Gata, nu-i mai dau drumul, vor să se răzbune, trebuie să fie tot sergentul Colla.

Eu atunci, ca s-o liniștesc, vin cu propunerea:

— Știi ce facem? Plecăm împreună amîndoi la Conegliano și vorbim cu colonelul, să vezi cum se aranjează.

Mama s-a arătat mulțumită. Am luat cinci mii de lire, ne-am urcat în tren și am călătorit toată noaptea. Genoveffa încă nu făcuse niciodată un drum atît de lung și stătea tot timpul țeapănă, pe bancă, fără să scoată nici un cuvînt și fără să închidă ochii; voiam să-i cumpăr ceva de băut, îi spuneam să se culce, dar ea nu aștepta decît ca trenul să ajungă la Conegliano.

Ajungem. Ne ducem la cazarmă. Întreb de soldatul Cervi Aldo. Mi se spune că nu e, că a plecat în concediu.

— Nu se poate, zic eu, trebuie să fie aici, fiindcă iată scrisoarea unde îmi scrie că i s-a suspendat concediul.

Caporalul îl cheamă pe căpitan și-i raportează. Dar și căpitanul îmi zice:

— A plecat în concediu.

Îi arăt scrisoarea și atunci cheamă gornistul și-i dă ordin să adune caporalii de zi ca să i-l găsească pe soldatul Cervi Aldo.

Între timp Genoveffa se așezase pe o bancă și trecea prin toate chinurile iadului.

— Vezi, îmi zicea, nu vor să ne spună unde e; cine știe unde l-or fi trimis pe bietul băiat!

— Un regiment e mare — o mîngîiam eu — e ca o gară, unul îți arată o direcție, altul alta. Trebuie să avem răbdare.

Și bine am făcut că am îmbărbătat-o, fiindcă s-a întors și gornistul și a zis că soldatul Cervi nu-i. Mama a început să plîngă și atunci căpitanul l-a însărcinat pe sergent să-l caute. Se face seară și în sfîrșit îl vedem apărînd pe Aldo. Ne sărută și ne explică că într-adevăr concediul i l-au suspendat, dar că nu mai e în armată și de aceea nu-l găseau.

— Va să zică vor să-și facă mendrele cu tine, zic eu. Trebuie să mă duc la căpitanul La Valle, el o să ne scoată băiatul.

Îi spunem să stea liniștit că-i scriem noi ce și cum. Așadar am plecat acasă și a doua zi dimineață m-am dus la Reggio, la comandamentul teritorial. Îl caut pe căpitanul La Valle și mi se spune că nu mai e, a fost scos la pensie. Mă duc atunci la Cercul de Recrutare și explic

cazul. Locotenentul îl cheamă pe furier şi-l trimite să-i aducă regulamentul. Il studiază pe îndelete şi-mi zice :

— Du-te acasă, feciorul o să-ţi vie la 20 octombrie.

— Dar care era piedica ? întreb eu.

— Eşti un om isteţ, îmi zice, cineva acolo a vrut să-şi bată joc de el, dar legea spune că un soldat poate fi ţinut sub arme peste durata serviciului două luni cel mult, aşa că în octombrie trebuie să-l lase la vatră.

Şi într-adevăr la 20 octombrie Aldo a fost liberat.

BIBLIOTECA DIN CAMPEGINE

Aldo spusese maică-si : „Să mă judeci după faptele mele mai mult decît după cuvinte". Şi fraţilor : „Învăţaţi, dacă vreţi să înţelegeţi ideea cea nouă". Şi într-adevăr, seara, băieţii îşi băgau nasul în cărţi, iar femeile îi certau : „De ce nu scoateţi o vorbă ?" Ei tresăreau şi întrebau : „Ce-ai spus ?" dar nici nu aşteptau răspunsul şi iar se adînceau în citit. Apoi, cînd descopereau vreo metodă nouă, se duceau la cîmp s-o încerce. Într-o zi mi-au spintecat livada cu un canal de la un capăt la altul, care mergea şerpuitor ca o năpîrcă. M-am supărat că nu l-au făcut drept. Aldo, care era grăbit să-şi încerce sistemul, îmi răspunse că nu face nimic că-i strîmb, pentru că oricum apa n-are colţuri.

Şi totuşi Aldo acum nu se mai mulţumea numai cu cărţile. Voia să strîngă cîţiva prieteni, cîţiva tovarăşi şi să creeze o celulă. A luat con-

tact cu un tovarăş din conducerea de partid a provinciei şi au hotărît să creeze prima celulă la Campegine, în 1933. S-au adunat patru sau cinci tovarăşi şi a venit o conducătoare de la centru care a ţinut raportul. Dar lucrurile n-au mers prea departe, pentru că era greu atunci de organizat ceva, fasciştii stăteau de veghe şi lumea era cam abătută. Aldo spunea că trebuie să facem ca sobolii şi să stăm pitiţi în pămînt, să nu ne lăsăm descoperiţi. Trebuia, mai zicea el, să se lucreze mai mult cu capul şi să-i convingem pe oameni mai mult cu ideologia decît cu propaganda. Şi de aceea s-au gîndit să facă o bibliotecă. Au profitat de faptul că fasciştii îşi dădeau atunci aere de cărturari şi că regimul dăduse dispoziţii să se creeze biblioteci la sate. Au luat cărţi fasciste şi împreună cu ele au pus *Capitalul, Mama, Concepţia materialistă a istoriei* de Labriola, *Călcîiul de fier* şi alte cărţi antifasciste. Aldo făcu fişierul şi-l invită pe secretarul comunal la inaugurare. Apoi aşteptă să vină cineva să-i ceară cărţi. Fraţii făceau propagandă printre prieteni, printre flăcăi şi femei ca să se ducă să împrumute romane, cărţi tehnice, agrare, de mecanică, deoarece biblioteca se înfiinţase pentru ei. Cei dintîi care s-au prezentat au fost tinerii. Veneau la Aldo fără vreo preferinţă anume şi plecau cu o carte pe care el le-o alesese. Îi aştepta apoi să mai vină şi atunci intra cu ei în vorbă şi discuta îndelung ca să

vadă dacă se născuse într-înşii vreo îndoială, dacă simţeau nevoia unui drum nou, dacă şi-au dat seama ce carte le-a căzut în mînă. Iar dacă din vorbele lor reieşea că s-ar putea pune vreun temei pe ei, Aldo nota numele cititorului pe o listă a lui, care era în mic un fel de schemă a forţelor antifasciste.

Într-o zi veni la bibliotecă o fată şi ceru lui Aldo *Birja nr. 13* de Xavier de Montepin. Aldo răspunse că tocmai cartea asta n-o are, dar că putea să-i dea o alta, mai atrăgătoare decît *Birja,* şi pentru care o să-i mulţumească. Fata l-a întrebat cam dezamăgită:

— Ce carte?

— *Mama,* de Maxim Gorki.

— De cine?

— De Gorki, un scriitor rus.

— Dar scriitorii ruşi sînt greoi, eu vreau de autori francezi.

— Cartea e greoaie pentru cine e uşuratic la minte, dar nu pentru tine care eşti coaptă la minte.

Fata a zîmbit încîntată şi Aldo i-a dat *Mama.* După trei zile se întoarse şi-i spuse:

— Poftim înapoi cartea, îţi mulţumesc.

— Dar repede ai mai citit-o!

Fata nu răspunse, dar îl privi cu nişte ochi gravi şi mînioşi.

— De ce mi-ai dat-o s-o citesc?

— E un roman ca oricare altul, nu?

— Nu. Țineai neapărat să-mi dai cartea asta. Pentru ce?

— Pentru că e o carte frumoasă. Mie îmi place foarte mult.

— Dar nu înțelegi că m-ai făcut să sufăr?

— Ce să-i faci, cărțile nu sînt acadele.

Aldo pricepu că era prea prevăzător și rece în răspunsuri, că nu era nici o primejdie ca ea să se ducă să-l pîrască fasciștilor. Era de ajuns să te uiți în ochii ei care ardeau de dorința de a ști. Și o iscodi:

— De ce ai suferit?

— Fiindcă e nedrept ca o femeie atît de bună ca ea să sfîrșească așa.

Și aproape să-i dea lacrimile, parcă vorbea de o ființă dragă.

— Vezi, și eu, cînd eram copil, am simțit aceeași durere cînd am citit *Martin Eden* de Jack London, își luă Aldo inima în dinți să-i spună. Era un băiat minunat, blînd și cu tărie de suflet și totuși a trebuit să cadă. Cînd la sfîrșit se povestește cum dădea din mîini în apă ca să se ducă la fund și să se înece, se îneca și inima mea, și timp de mai multe zile parcă mi se tăiase graiul. Murise cel mai bun prieten al meu.

— Și pentru mine tot așa, zise tristă fata.

— Nu, pentru tine nu-i tot așa. Nu uita că Martin Eden a fugit de viață, învins. Cu Mama e altceva... Mama luptă, se zbate... *Mama* îți lasă o chemare, dacă tu vrei s-o asculți.

— Dar ce pot face eu? N-am curajul Mamei.

— Atunci nu-ți mai amintești începutul cărții. Uite cum e descrisă: „Era o femeie înaltă, adusă puțin de spate, cu trupul sleit de muncă fără istov și de bătăi. Umbla fără să i se audă pașii, oarecum pieziș, cu un umăr împins puțin înainte, strecurîndu-se parcă prin casă ca și cînd s-ar fi temut să nu atingă vreun lucru. Fața-i lată și ovală, puțin umflată și brăzdată de cute, era scăldată de lumina ochilor adumbriți, neliniștiți și triști, cum îi aveau mai toate femeile din cartier.“ [1]

Aldo citea cu o voce caldă și omenească, iar fata îl privea îmbărbătată. Aldo îi mai citi și alte pagini și fetei parcă i se lumina mintea. Din cînd în cînd spunea: „Da, da, chiar așa e“. Și suspina pînă cînd în cele din urmă i-a închis cartea în mînă și i-a zis:

— Vreau s-o recitesc și s-o dau și celorlalți de acasă s-o citească.

— Dar tu ai înțeles că poți face ceva? stăruia Aldo.

— Ce-aș putea face? Mi-e capul zăpăcit acum.

— Să te uiți în jur și să vezi nedreptățile.

— Mă voi uita — răspunse serioasă fata — dar pentru azi ajunge.

Aldo își dădu seama că sufletul fetei se pătrunsese de multe și că acum, după atîta răsco-

[1] Gorki, *Mama*, traducere de Cezar Petrescu și Nicolae D. Gane, pag. 15, Ed. Cartea Rusă, 1955.

lire pe care numai tinerii pot s-o înţeleagă, trebuia lăsată să cugete. Şi într-adevăr, a revenit şi a mai citit şi alte cărţi, de istorie şi de politică, pînă ce a trecut la acţiune organizată şi într-o zi i-a zis că acuma pricepe cum se face că Mama, din sfioasă şi temătoare cum era, a devenit dîrză luptătoare împotriva călăilor poporului. Lupta transformă sufletul şi mintea şi iată aşa s-a întîmplat că fetişcana aceea care voia atunci să citească *Birja nr. 13* e astăzi o conducătoare din cele mai vrednice.

O altă discuţie care merită să fie pomenită e aceea care a avut loc între Aldo şi un student, fiu de moşier, care venise după o carte de Alfredo Oriani şi a plecat în schimb cu *Concepţia materialistă a istoriei* de Antonio Labriola.

— De ce Labriola nu-i trecut în programul universitar? l-a întrebat tînărul.

— Pentru că e un marxist.

— Nu ştiam că marxismul e o filozofie, credeam că e vorba de un sistem de propagandă politică ce face să depindă toate de lucrurile materiale.

— Aşa susţin fasciştii, dar eu am făcut altă universitate, universitatea închisorii, şi acolo în program era şi Labriola şi marxismul.

— Cum, universitatea închisorii?

— Nu-ţi vine să crezi, nu-i aşa? Fascismul a pus sub zăbrele tot, a exclamat Aldo care a început să umble prin cameră în sus şi în jos,

fără să mai fie cu băgare de seamă la cuvintele ce le rostea. Eu am stat la Gaeta — condamnat de Tribunalul Militar pentru un fleac, deşi eu aveam dreptate — şi acolo am cunoscut un napolitan care mi-a vorbit de Francesco De Sanctis şi de Labriola. Tu îl cunoşti pe Francesco De Sanctis?

— Da, am studiat istoria literaturii pe care a scris-o.

— Bine, bine, dar... îl cunoşti?

Tînărul se simţea oarecum pus la examen şi n-a răspuns.

— Adică te întreb dacă ştii că De Sanctis a stat la închisoare pentru că a fost un patriot şi zicea că şcoala e viaţa; că elevii lui împreună cu el au ridicat baricade, iar unii au înfruntat ştreangul, deportarea, surghiunul? Toate lucrurile acestea s-au uitat şi de aceea te miri tu astăzi cînd îţi vorbesc de universitatea închisorii. Dar ce părere ai de Labriola?

— Cum pot sta împreună socialismul şi filozofia? a întrebat tînărul. Filozofia nu se poate confunda cu politica, adevărul trebuie să fie neapărat nepărtinitor.

— Uite, să-ţi arăt un adevăr: fascismul duce Italia la pieire. Cine ne va salva din această situaţie: politica sau filozofia? Eu cred că dacă noi vom despărţi adevărul de politică, ne va salva poporul italian.

— Dar mai mult decît de a acţiona, eu cred că e nevoie să ne limpezim ideile, să schimbăm mentalitatea italienilor.

— Nu! Trebuie să schimbăm regimul, stăruia Aldo. Dar vorbeau două limbi diferite şi nu se puteau înţelege. Şi atunci s-a apucat să-l întrebe dacă a citit *Manifestul Comunist* care se găsea şi el în volum.

— O stafie umblă prin Europa — îi răspunse în bătaie de joc studentul — stafia comunismului... Eu aştept ca stafiile să se întrupeze, apoi vom vedea.

Băiatul era înverşunat, însă neîncrezător în comunişti. Dar cînd vorbea cu alţii, nu cu Aldo, apăra marxismul şi stafia care va flutura asupra Europei. Avea un spirit bolnăvicios de contradicţie care îi distrugea orice avînt şi îl lăsa adesea în pană. Cu toate acestea Aldo îl urmărea îndeaproape, mereu şi cu o mare răbdare. Dar aşa cum se întîmplă în general cu mulţi intelectuali, a trebuit ca realitatea să-şi ia ea sarcina să-l smulgă din lumea mică şi închisă a persoanei sale şi să scoată afară, din împletitura şi amestecătura aceea de simţăminte şi idei care se băteau cap în cap, partea bună şi vie a firii lui, parte care nu era de loc mică. Şi iată ce s-a întîmplat: şeful postului de jandarmi, aflînd nu se ştie de la cine că băiatul citeşte cărţi socialiste, s-a dus la tatăl lui să vadă dacă are cunoştinţă cu ce se ocupă fiul său, mai înainte de a hotărî desfiinţarea bibliotecii, ceea ce putea compromite în ochii partidului fascist numele şi situaţia moşierului.

Tatăl l-a chemat pe tînăr şi, de faţă cu şeful de post, l-a întrebat:

— E adevărat că citeşti cărţi interzise?

— Dacă e să mă spovedesc, mă duc la preot, a răspuns aspru băiatul. Nu văd întrucît lucrul acesta îl interesează pe şeful de post.

— Nu-i momentul de glumit, îl dojeni tatăl. Ştii că anumite cărţi sînt interzise de lege?

— Cunosc o singură lege, legea spiritului, răspunse tînărul cu o studiată atitudine apostolică.

Tatăl nici măcar nu se opri să discute cu feciorul asupra acestui subiect, de altfel greu pentru el, şi urmă cu interogatoriul:

— Cine ţi-a dat cărţile astea?

— Le-am luat din biblioteca din Campegine, a răspuns el, nedîndu-şi seama că trece de la spiritualism la denunţ.

— Despre ce cărţi e vorba?

— *Concepţia materialistă a istoriei,* de Antonio Labriola, *Capitalul,* de Karl Marx, şi *Ce-i de făcut?,* de Lenin. Dar tu, tată, nu poţi să înţelegi lucrurile astea, inutil să vorbim.

— Ba trebuie să vorbim, a răcnit tatăl, ori ne vom pomeni cu toţii mustraţi sau deportaţi.

Şeful de post care voia să găsească o ieşire onorabilă pentru tată, fiu şi pentru el însuşi din

situaţia delicată în care fusese pus, interveni, adresîndu-se băiatului:

— Dar de ce cauţi să te nenoroceşti tu care eşti băiatul unui om stimat şi cu situaţie şi care ai înaintea ta un viitor sigur? Lasă lucrurile astea în seama haimanalelor şi a subversivilor.

Privindu-l în faţă pe şeful de post, băiatul îi răspunse atunci pe un ton de tribun:

— Ai citit vreodată *Manifestul Comunist?* Ştii dumneata că burghezia îşi sapă singură groapa cu propriile ei mîini şi că proletarii vor fi groparii burgheziei?

Şeful de post fu pocnit în plin obraz de această frază şi nu putu bine să se dumerească ce-i cu manifestul ăsta: oare s-a mai făcut şi un manifest în afară de bibliotecă, dar, din prudenţă, nu întrebă nimic. Se uita numai foarte dezolat la tată şi foarte sec îi zise:

— Am nevoie de un denunţ, altminteri ar trebui să iau singur măsuri şi atunci s-ar putea ca fiul dumneavoastră să aibă mari neplăceri.

Aceste cuvinte ale şefului de post îl împinseră pe tată să mai încerce o dată să uzeze de autoritatea sa, dar fără prea mari speranţe.

— Dacă spui cine ţi-a dat cărţile, te iert, iar denunţatul va scăpa cu un perdaf şi atîta tot, nu-i aşa, şefule?

Întrebatul dădu din cap, ba mişcă şi din sprîncene spre a dovedi că aşa este, dar băiatul nici nu se uita la el. Şi-a făcut însă socoteala

că dacă va făgădui să-l denunţe pe Aldo, va cîştiga timp ca să-şi scape prietenul şi în felul ăsta va apărea în ochii lui Aldo şi ca priceput revoluţionar care ştie să salveze cauza şi organizaţia.

Şi chiar aşa făcu. Ceilalţi doi, descumpăniţi, consimţiră să amîne măsurile, încredinţaţi de a fi obţinut un prim succes.

Între timp Aldo îşi lărgise reţeaua de cititori şi acum cărţile circulau ca manifestele, din mînă în mînă, din casă în casă, cuprinzînd inimile, îndemnînd la luptă.

Aldo era încîntat de felul cum mergeau lucrurile şi din cînd în cînd îi întrunea pe „cititori", cărora le istorisea urmarea cărţilor, cu alte cuvinte le vorbea despre istoria Italiei, despre poziţia comuniştilor faţă de război, despre economia politică, despre istoria revoluţiei ruse. Şi tocmai în timpul unei asemenea adunări nocturne pică pe neaşteptate studentul, venit să-l caute pe Aldo. Deschise uşa în tăcere şi, înaintînd pînă în mijlocul camerei, zise:

— Trebuie să fugi, prietene. Poliţia te caută.

Apoi tăcu.

— Ce? Ai înnebunit? întrebă Aldo supărat.

„Cititorii" rămăseseră cam buimăciţi de această scenă şi cîţiva se pregăteau să se descotorosească de nepoftit, dar Aldo avu grijă să-i liniştească repede şi fără echivoc:

— Nu vă speriați, le spuse, e o lecuță cam pornit. Îi plac lucrurile astea.

Băiatul rămase dezamăgit și îndurerat că vestea adusă de el fusese primită prost și povesti fără chef, trecînd de-a dreptul la fapte, interogatorul ce i-l luaseră tata și șeful de post.

— Și tu, nenorocitule, le-ai spus că luai cărțile de aici ? se năpusti Aldo asupra lui ca un ciclon.

— Cum puteam spune că luasem Labriola de la Universitate, cînd la Universitate nu se găsește ?

După acest răspuns Aldo a renunțat să se mai ia la harță cu tînărul, preferînd să se adreseze „cititorilor" :

— Dacă ceea ce spune băiatul acesta este adevărat, și eu mă voi încredința imediat, atunci vom face să dispară numele și cărțile cele mai suspecte. Dacă vor desființa biblioteca, vom continua să ne vedem la mine acasă sau la altcineva. In tot cazul nu trebuie să fiți îngrijorați, sînt lucruri care se întîmplă și nu veți avea nici unul neplăceri.

Din ziua aceea băiatul dispăru. Scrise tatălui său din Parma, spunîndu-i că nu poate pleca de acolo din pricina unor examene pe care trebuie să le dea și că, în ce privește denunțul, nu-și aduce bine aminte dacă a luat cărțile acelea direct de la bibliotecă, sau de la alții și că, nefiind sigur, preferă să nu dea nume.

Șeful de post, pricepînd cum stau lucrurile, se duce în persoană la Aldo, aducîndu-i la cunoștință desființarea bibliotecii.

— De ce mai trimiteți lumea la școală, fu răspunsul lui Aldo, dacă îi interziceți apoi să citească ?

Șeful de post nu știu ce să răspundă, el știa numai că biblioteca trebuie desființată și încă să i se mulțumească dacă se mărginește la atîta.

Aldo începu să țină legătura cu oamenii mai mult ca înainte și gîndi că la urma urmei măsura aceea polițienească oferise „cititorilor" material ca să facă comparație între ceea ce studiau și realitatea italiană de atunci.

Cu tînărul student Aldo pierdu contactul pentru o bucată de vreme, dar mai tîrziu l-a reîntîlnit la Campegine, însă nu voia nici măcar să-i vorbească. El s-a arătat pocăit și dornic s-o dovedească prin îndeplinirea unei sarcini primejdioase. Aldo totuși nu-i dete nici una, lăsîndu-i o anumită perioadă de carantină. Apoi îl puse să răspîndească niște publicații, să țină cîteva reuniuni și mereu s-a dovedit a fi la înălțimea sarcinii. Dar păstra unele deprinderi care îi erau în fire : o neîncredere intelectualistă în discuție, un individualism exagerat, o nepotrivire între forțele care sălășluiau într-însul și posibilitatea limitată de a trece la fapte.

Şi totuşi, spre marea lui fală, a ştiut, în pofida acestor grele cusururi, să meargă pînă la extremul risc, căci a fost pînă la urmă împuşcat de fascişti la Reggio Emilia, în ziua de 23 august 1944, pentru vina de a fi luat parte la acţiuni *gappiste* [1]. Îndoctrinările lui Aldo dăduseră roade chiar pe un tărîm atît de anevoios ca cel pe care îl oferea acest student.

[1] *Gruppo Armato del Popolo* — organizaţie antifascistă italiană în timpul ultimului război mondial.

NIVELAREA PĂMÎNTURILOR

Dar şi pentru Aldo veni vremea dragostei. El străbătea mereu provincia pe bicicletă ca să ţie reuniuni şi să răspîndească presa clandestină, dar chiar dacă trebuia să se îndrepte în cu totul altă direcţie, căuta întotdeauna să treacă prin San Polo. La început făcea aceasta fără să-şi dea seama, mai pe urmă însă îşi dădu seama că o făcea nu numai pentru că acolo locuia o familie simpatică, ci mai ales pentru că din această familie făcea parte Verina, o fată care îi plăcea. Şi el îi era drag Verinei, şi în fiecare seară stăteau de vorbă, ea îl petrecea pe drum şi se trezea de mai multe ori sărutată. Dar Aldo se purtă cinstit şi-i spuse numaidecît că el nu era omul potrivit pentru ea, deoarece n-o va lua niciodată în căsătorie, pentru două motive: mai întîi, pentru că el nu era făcut pentru căsătorie, credinţa lui fiind că un om trebuie să aibă toată

libertatea să păşească înainte şi să gîndească şi să se poată desface la un moment dat de o legătură făcută într-o altă perioadă din viaţa lui. Iar al doilea, pentru că, din pricina activităţii lui, era de multe ori silit să fie pe drumuri şi, în afară de asta, veşnic în primejdie. Dar Verina îi spuse că şi aşa îl vrea, fiindcă ea şi-a dorit întotdeauna un bărbat ca el. Atunci Aldo o întrebă :

— Aş vrea să am un copil de la tine. Mi-ai face tu un băiat fără să te iau în căsătorie ?

Verina îi răspunse că da şi că lucrul cel mai de seamă pentru ea e ca el s-o iubească.

Şi aşa s-a întîmplat că după un an de dragoste Verina rămase însărcinată. Aldo venea ori nu venea, după cum îl lăsau sau nu-l lăsau misiunile ce le avea de îndeplinit. Nu-i zicea niciodată voi veni în cutare zi, dar, de cîte ori putea, se arăta, iar Verina nu-l certa niciodată, pentru că îşi dădea seama că dacă vrea să şi-l păstreze, nu trebuie să-i răpească libertatea.

Aldo o vesti pe maică-sa că Verina e însărcinată şi atunci ea îi spuse :

— Voi aţi săvîrşit păcatul, voi trebuie să-l reparaţi...

— Nu există păcat şi nu există căinţă, i-a răspuns Aldo. Verina mă iubeşte şi e fericită să aibă un copil de la mine.

Născu o fetiţă căreia îi dădură numele de Antonietta. La primărie fu înregistrată ca fiică a

Verinei. Verina avea un frate, Adelmo, care învăţa ca să se facă preot şi care era totodată foarte bun prieten cu Aldo. Niciodată însă nu-i făcu vină din faptul că o luase pe Verina fără cununie. Muri înainte de a fi hirotonisit preot, în urma unei apendicite cu complicaţii ; cînd fu pe patul de moarte, Aldo îi făgădui că o va aduce pe Verina în casa noastră.

Dar era la mijloc problema cununiei care trebuia rezolvată, căci maică-sa suferea văzîndu-i trăind necununaţi.

Vrînd să ne mulţumească şi fiind şiret, ne spuse că s-ar cununa, dar numai la biserică, nu şi la primărie. Zic că era o viclenie din partea lui, deoarece aceasta era un truc,el ştiind foarte bine că tripla înţelegere — Mussolini, regele şi papa — stabilise că nu-i valabilă căsătoria la biserică, fără primărie. Aldo voia să ne mulţumească, dar la adăpostul acestui şiretlic să ne înşele. Totuşi pe ici pe colo mai erau parohii care făceau cununii şi fără să ceară căsătoria civilă. Vorbii cu preotul care îmi spuse să mă duc la episcop. Eminenţa sa nu voia să mă primească fiindcă avea treabă şi atunci i-am zis secretarului că vreau să cer episcopului dispensă ca să-mi pot lua încă o nevastă, deoarece numai cu asta pe care o aveam îmi era frig noaptea. Eminenţa sa m-a primit ca pe un trăsnit şi a început să-mi vorbească cu glasul blînd :

— Ce ziceai, fiule, că vrei să-mi spui ? şi-mi zîmbi silit, aşa cum surîzi nebunilor.

— Ştiţi, domnule episcop, fiul meu Aldo ar vrea să se cunune numai la biserică, nu şi la primărie, şi pentru asta trebuie consimţămîntul dumneavoastră.

— A, pentru asta ai venit ? exclamă episcopul care pricepuse de ce-am născocit povestea cu cele două neveste. Ştii bine că nu se poate.

— Şi de ce nu se poate, nu-i liberă biserica în statul nostru liber ?

— Aşa e, dar nu se poate, nu-i valabilă.

— Legea căsătoriei a făcut-o doar Cristos, şi Cristos nu s-a mai întors pe pămînt s-o schimbe.

Eu luasem taurul de coarne, pe cînd episcopul se trăgea în lături. Atunci i-am povestit următorul fapt :

— În ţinut la noi o văduvă de război a vrut să ia un văduv în căsătorie, dar n-a vrut să piardă pensia şi, dacă s-ar fi dus să se cunune la primărie, i-o luau. De aceea s-au adresat unui preot cunoscut care i-a căsătorit aşa, numai la biserică, şi gata. Şi ia pensie şi astăzi. Va să zică cum trebuie să se poarte biserica faţă de stat ? Trebuie să facă şi unele lucruri pe ascuns, dacă vrea să mulţumească din cînd în cînd cîte un creştin păgubit de tripla înţelegere.

Dar n-a vrut, şi aşa adusei în casa mea, fără cununie, pe fecioru-meu cu femeia lui şi pe nepoţica ce-o aveam de la ei. Mi-au sosit într-o zi de decembrie, în preajma sărbătorilor, într-o cabrioletă mică în care aveau şi rufele.

Şi asta a fost toată nunta lor.

Apoi a venit căsătoria lui Agostino. El se ducea pe la localurile de dans şi într-una din astea a cunoscut pe Irnes, o fată frumoasă şi glumeaţă, căreia îi plăcea să-l audă cîntînd *La romanina*. Într-o seară, cînd îi veni mai la îndemînă, o sărută, dar ea îi spuse că glumele astea nu-i plac şi că dacă vrea să devină iubitul ei, apoi să nu mai facă pe craiul cu celelalte fete. Casa dragii lui dădea pe şoseaua care duce la Caprara, dar Agostino părea să fi moştenit slăbiciunea mea de a nu umbla niciodată pe şosea şi se întîlnea cu Irnes în cîmp. Urmările se văzură îndată, pentru că fata acuma, la muncă, ostenea repede, asuda şi maică-sa înţelesese că a rămas însărcinată. Agostino se oferi s-o ia imediat în căsătorie, dar părinţii ei au ţinut să mai amîne deocamdată, fiindcă erau la curăţitul ulmilor de frunze şi aveau nevoie de Irnes la lucru. Agostino le spuse atunci că e gata să se însoare cu ea şi să rămîie un an cu ei să le ajute la munci, dar părinţii îi răspunseseră că sînt siguri de el şi mai bine să mai aştepte.

Aşa că abia după vreun an s-au căsătorit şi a venit şi Irnes în casa noastră.

A venit apoi rîndul lui Gelindo, care de fapt s-a însurat înaintea lui Agostino. Se îndrăgos-

tise de Iolanda Bigi, care locuia la Caprara. Se vedeau de obicei cînd mai erau și alții de față. El, care era veșnic cu haz, le spunea: „Eu umblu încoace și încolo, dar cînd mi-am pus ceva în minte, cînd m-am hotărît la ceva, puteți fi fără grijă, nu mă las". Și cu toate acestea era un mare timid, n-a avut curajul să-i facă din gură declarația și i-a scris-o, trimițîndu-i o scrisoare. De atunci legăturile dintre ei s-au lovit de mai multe piedici, mai întîi fiindcă Gelindo a trebuit să se opereze de apendicită și a plecat la Poviglio. Ea se ducea să-l vadă. Hotărîră să se căsătorească în '33, dar în anul acela s-a însurat Antenore, care i-o luase înainte, și ei au trebuit să amîne căsătoria pe anul următor. Se vedeau în fiecare joi și duminică acasă și se duceau o dată pe an, cînd era bîlci, la cinematograf. S-au căsătorit în anul următor și așa familia noastră creștea mereu.

Aceasta e povestea căsătoriilor fiilor mei. Pămîntul pe care îl lucram are o cu totul altă poveste, tot frumoasă, bineînțeles, dar mai istovitoare.

Pînă în '34 am stat ca dijmaș la Valle Re, pe moșia contesei Levi Sotto-Casa. Condițiile învoielii erau adesea amăgitoare și ți se întîmpla să semnezi contractul și apoi să te trezești cu atîtea angarale, încît tot dînd și dînd, nu mai rămîneai cu nimic. Afară de asta, noi aveam ideile noastre despre agricultură, iar cînd luai

pămîntul cu arendă, te loveai întotdeauna de stîpîn care asta nu admitea și ceea nu voia.

Cine cunoaște agricultura emiliană știe că producția ei cea mai de seamă constă în lapte, „capitalul" fiind vacile. Și aici totul depinde de nutreț, care trebuie să fie mult și de bună calitate. Numai așa se obține un lapte abundent, gras și gustos. Îmi vine să rîd cînd aud că americanii au vrut să facă brînză de Reggio... Puteți, domnilor americani, imita ce poftiți, dar nutrețul nostru nu-l puteți imita, nici măcar vacile și nici pămîntul nostru, nici soarele de la noi. Unde mai pui că și țăranul nostru emilian e greu de imitat în felul cum muncește și cum aplică tehnica. Și într-adevăr dacă gustați brînza lor de Reggio, e o diferență cu a noastră ca între o friptură de vițel și guma de mestecat.

Vreau să spun că ceea ce numim calitate e un lucru important. Dar și cantitatea e un lucru de primă mînă. Eu am făcut aici la Campegine un curs de agricultură cu profesorul Guardasoni. Era mare discuție asupra problemei: cîtă iarbă trebuie să se dea vacilor de lapte. Eu am susținut să trebuie să le dai cît pot să mănînce, fiindcă o parte merge la alimentarea propriu-zisă a animalului, iar altă parte pentru lapte. Și astfel ajunsei să dau unei vaci cîte 6—7 furci de iarbă pe zi, fiecare furcă de iarbă cîntărind cincisprezece chile.

Profesul mi-a zis că experimentul era bun și demn de popularizat. Toate-s bune, dar uitați-vă o lecuță la partea reggiană de jos, în partea dinspre Campegine, unde stăm noi. Numai cocoașe și gropi! Or, la așa pămînt, nutrețul nu iese bine, fiindcă irigația e defectuoasă, apa stătută în gropi aduce putrezeala. Nutrețul se face puțin și prost, laptele — subțire și cu țîrîita, țăranul — sărac și amărît.

Aldo studia mereu ce s-ar putea face ca să schimbăm metoda și citea pentru asta cărți. Era abonat la reviste de agricultură și la *Riforma Sociale,* care era condusă de Einaudi. În această din urmă publicație a apărut un articol unde se vorbea de pămînturi ca ale noastre, cu cocoașe și gropi, și se arăta cum ar putea fi nivelate.

Aldo făcu un plan, după care ne zise:

— Am făcut o socoteală. O *biolca* de pămînt nivelat produce nutreț pentru 50 de chintale de lapte pe an, de fiecare vacă, pe cîtă vreme o *biolca* de pămînt din ăsta cum avem acum dă nutreț numai pentru 20—30 de chintale de lapte. Cu atîta nu scoatem nici un cîștig și țăranul rămîne robul animalului. Așa că se cere neapărat să facem nivelarea pămîntului.

— Foarte bine, zic eu, dar mijloacele ca să facem desțelinirea cine ni le dă?

— S-a prevăzut, răspunse Aldo. Facem o cerere la Casa Funciară (Ente Bonifica) pentru vreo cincisprezece vagonete.

— Și Casa ți le dă? întrebă Ovidio.

— Sigur că mi le dă, pentru că are interesul. Nouă ne trebuie apă, ei au sarcina să ne distribuie apa și așa afacerea e făcută.

Planul o dată aprobat, trecem la organizare. Dar stăpînul a prins de veste despre treaba asta și trimite să ne cheme. Mă duc eu cu Aldo și el ne spune:

— Da' ce vreți mă rog să faceți voi cu ogorul?

— Să-l nivelăm, răspunde Aldo, ca să putem scoate o producție mai mare.

— Vi s-au nivelat, se vede, creierii! țipă el. Eu riscuri din astea nu iau asupra mea.

— Dar nu-i nici un risc, stăruie Aldo, sînt lucruri studiate și experimentate.

— Or fi, dar pentru mine ogorul e bun și așa. Așa mi l-a dat tata și nu s-a plîns niciodată. Voi vreți experiențe, faceți-le pe ogorul altora, nu pe al meu.

— Dar așa vă alegeți cu un venit dublu, am făcut socoteala, nu mergem orbește.

— Mai bine azi un ou decît o găină mîine; eu nu vreau să risc și gata!

Atunci luai cuvîntul eu care pînă în clipa aceea tăcusem.

— Dacă ţineţi morţiş ca aşa să rămînă, apăi vă putem spune că noi nu ne mutăm gîndul de la ideile noastre, ci mai degrabă ne mutăm pe altă moşie. Voi lua un pămînt cu chirie şi mă las de dijmărit, că nu vreau să mai am de-a face cu cineva care altceva nu vede decît un blestemat de cîştig mic, dar repede intrat în buzunar.

Stăpînul se ţine morţiş şi atunci noi îi spunem că pînă într-o lună ne luăm tălpăşiţa de pe moşie. Şi într-adevăr, eu şi cu Gelindo ne punem îndată în căutarea unui alt pămînt şi găsim unul la *Casa Nuova* sau *Campi rossi,* din Gattatico.

E pămîntul pe care locuim acum. Ca şi cel din Valle Re era numai cocoaşe şi gropi. Dar asta nu ne-a speriat, ba pot zice chiar că dacă am fi găsit unul oblu şi neted, poate nici nu l-aş fi luat, că acum eram curioşi să vedem ce roade dă nivelarea.

Stăpînul lotului ni l-a închiriat pe un preţ mic, fiindcă pămîntul ăsta al lui se cam întrecea cu cocoaşele şi gropile faţă de ceea ce erau obişnuiţi cu toţii să vadă sau să aibă, aşa că nimeni nu voia să-l ia. Măsura 65 de *biolche* şi chiria era de 190 de lire pe an de *biolca.* Înainte de-a iscăli contractul am adunat toată familia şi le-am spus că sînt de nivelat 65 de *biolche,* adică 200.000 de metri pătraţi de pămînt, ceea ce înseamnă o muncă poate de cîţiva ani şi sacrificii enorme.

Toţi, chiar şi femeile, şi-au dat consimţămîntul, numai să se isprăvească o dată cu dijmăritul care nu dădea nimănuia avînt la lucru. Şi apoi cine ştie, ziceau femeile, poate că într-o zi pămîntul va fi al nostru şi al copiilor noştri. Şi dacă aveţi ideile astea în cap, ne ziceau nouă bărbaţilor, faceţi-vă gustul.

Şi aşa ne-am dus, eu şi cu băieţii, să încheiem contractul. Notarul citea clauzele la repezeală ca să ajungă mai curînd la semnătură şi gîndind pesemne că noi oricum nu înţelegem nimic. La un moment dat, totuşi, aud o clauză care nu-mi suna de loc bine la ureche: se zicea acolo că în grajd trebuie să stea cel puţin 20 de capete de vite, pe cînd eu care-l măsurasem văzusem că acolo încăpeau ca vai de lume numai opt. Zic atunci:

— Şi unde să ţin astea douăzeci de capete de vite, sub pat? Grajdul e mic şi clauza aceasta trebuie scoasă.

— E o simplă formalitate, îmi zice avocatul care voia să citească mai departe.

— Nu, nu, ce formalitate, zic eu, cînd e ceva scris pe hîrtie, hîrtia vorbeşte şi eu ţin să dorm liniştit. Clauza asta n-o vreau.

După puţină ciondăneală, clauza a fost scoasă şi actul iscălit.

Şi aşa, într-o zi de noiembrie, luna lui Sîn Martin, ne mutarăm pe altă moşie. Carul cel mare era plin pînă în vîrf cu paturi şi mobile, scaune, mese şi saltele. Şi mai aveam căruţele cu pluguri, sapele, coasele, lopeţile şi toată lemnăria. Antenore se ocupa cu mutatul puilor şi-i căra sus ca să-i dea în paza Margheritei, care şedea cocoţată în vîrful carului. Agostino cînta şi pregătea vacile de drum. Aldo încărca sămînţa şi sacii cu porumb. Ferdinando aducea unul cîte unul stupii cu albine şi, cum n-avea mască, fiindcă i-o încărcaseră înainte într-una din căruţe, ţinea stupii la depărtare de un metru de faţă.

— N-am uitat nimic? întreba mama care scormonea cu privirea toate ungherele.

— Nu, mamă, n-am uitat nimic, răspundeau nurorile care încercau mai puţină strîngere de inimă părăsind casa.

În ce ne priveşte pe noi, bărbaţii, nu simţeam nici o părere de rău, căci valea care urma să rămînă tot cu cocoaşe şi gropi, nici nu merita să-ţi pară rău după ea.

Primul car porni la drum şi, în urma lui, celelalte. Eu şi cu Genoveffa înainte, în cabrioletă, apoi căruţele cu femeile şi copiii, sus, deasupra lucrurilor; în spatele căruţelor vitele, iar pe margini, în jur, în faţă şi mereu alergînd pe biciclete dintr-o parte în alta, cei şapte feciori. Eram o caravană fără gînd de întoarcere şi ţăranii vecini ne salutau şi ne făceau urări, dar îmi închipui că printre ei mulţi şi-or fi zis: „Unde se duc, unde se duc cu ideile alea în cap?“

Cînd ajunserăm la Praticello ne-am oprit în capul ariei şi am privit-o. Ştiam cum arată, dar ni s-a părut chiar ca nişte *montagnes russes.* Coclauri şi colnice, găuri şi cocoaşe de nici nu ştiai ce s-ar putea cultiva pe asemenea pămînt. Aldo, ca să ne aducă la realitate, zise:

— Ce vreţi să faceţi, şi Italia e aşa, şes şi munte, pămînt ciudat. Şi se spune că sîntem săraci pentru că Italia are o conformaţie proastă şi deci prin forţa împrejurărilor are nevoie de ajutoare. Şi cu toate astea, ia să vedem, luaţi pămîntul ăsta şi transformaţi-l. Faceţi din el un teren-model şi veţi vedea că va da mai mult decît altele. E o problemă de cap şi de voinţă.

Aldo vorbea de astea ca de instalaţia lui pentru teleferic sau de aceea pentru telefon. I se părea o joacă de copii.

Eu spusei: „Vom vedea, vom vedea, deocamdată să ne aranjăm în casă“. Dar şi în casă fiind, feciorii mei se aşezau la fereastră şi ziceau: „Asta-i deşertul Saharei, ar trebui plantaţi măslini pe cocoaşe şi viţă de vie în gropi. Dar o să se rîdă în spatele nostru.“

Aldo şi Gelindo nu se lăsau însă şi studiau nivelarea. Într-o seară ne-am aşezat cu toţii să discutăm:

— Sînt totuși 65 de *biolche*, mai bine de 20 de hectare, ceea ce înseamnă că pe multă vreme încă nu vom avea recoltă, zise Ovidio.

— Ce importă, răspunse Aldo. În schimb apoi vom avea dublu și an de an tot mai mult.

S-a trecut apoi la problema apei. Nu trebuia să ne bizuim în totul pe Casa Funciară. Ferdinando făcu o propunere :

— Există o fîntînă în mijlocul ogorului. E secată, dar s-ar putea s-o punem iar în funcțiune.

— Și cine o să se bage acolo la fund să lucreze ? a întrebat Antenore.

— Eu, a răspuns Ferdinando, și nimeni nu i-a pus la îndoială cuvintele.

Astfel hotărîrăm să încercăm și asta. Ferdinando cobora în fîntînă cu o funie, pînă la 20 de metri sub pămînt, stătea acolo toată ziua și cînd voia să revie la suprafață, făcea ca scafandrii, mișcînd de funie.

Acolo jos, unde lucra el, era un frig de înghețai, totuși Ferdinando sta ziulica întreagă și smulgea ierburile, săpa nisipul, dădea deoparte noroiul și mușchiul pînă cînd în cele din urmă apa se ivi și țîșni la suprafață, ridicîndu-se din ce în ce pînă ajunse în fața noastră.

A fost o biruință atît de mare, de parcă am fi făcut să curgă petrol.

Acum trebuia să începem nivelarea. M-am dus cu Aldo la Casa Funciară și am explicat ce vrem.

— Asta-i bună ! a exclamat funcționarul ; da' ce, vreți să jucați biliard japonez pe țarină ?

— Biliard, nu — îi răspunse Aldo — pentru că pentru biliard japonez e nevoie de găuri, iar noi, dimpotrivă, vrem să desființăm toate găurile.

— Atunci vreți să ne construiți un aeroport ca să nu mai avem nevoie de autobus pînă la Reggio ?

— Pe scurt, facem așa să ne fie bine — zic eu — tu dă-ne astea cincisprezece vagonete.

— Cincisprezece vagonete ? Ce, ați înnebunit ?

— Da, cincisprezece vagonete ! Dacă nu, pierdem prea mult timp pînă să avem recoltă. Și șinele.

— Cum ? Și șinele ?

— Ei, că doar n-oi vrea să le facem să lunece pe ceară.

— Pe ceară ?

— Pentru numele lui Dumnezeu, destul ! Unde e directorul ?

Și Aldo îl lăsă pe funcționarul căruia îi ardea de sporovăială și intră pe ușă la director. După un scurt răstimp, cînd eu încă stam și explicam funcționarului sistemul nivelării, se întoarce și zice :

— S-a făcut, dar a trebuit să-mi iau obligații precise pentru apă.

— Cum, și fîntîna ?

— La început avem oricum nevoie de apă mai multă, aşa că nu-i nici o pagubă. Tu adă contractul ca tata să-l iscălească.

Funcţionarul a dat fuga iute la sertare, a scos afară dosare şi formulare şi s-a apucat să scrie pe o hîrtie cu antet: „Subscrisul Cervi Alcide primesc spre întrebuinţare, pentru reîmprospătare agricolă, 15 vagonete“ etc. Semnez şi plecăm, urmînd ca a doua zi să ne sosească materialul. În dimineaţa următoare o grămadă de puşti se pun să facă pe santinelele în faţa casei şi ba unul aleargă în capul străzii în chip de ştafetă, ba altul fuge încolo şi încoace, nemaiavînd astîmpăr de curiozitate. În sfîrşit, după-amiază, pe o zi limpede ca oglinda, sosesc camioanele cu şinele şi vagonetele. Ai mei cîntau şi descărcau. Mama stătea încîntată pe arie şi dădea de băut muncitorilor. Ţăranii din vecinătate îşi făceau de lucru tocmai la hotarul ogorului meu ca să poată privi trăsnaia. Ferdinando căra şinele şi le aşeza grămezi în stînjeni. Agostino se vîrî într-un vagonet să bea un pahar de vin şi zise:

— Ei, am automobil acuma ca să mă duc la lucru.

Iar mama zicea:

— Sîntem boieri, sîntem boieri, şi mă privea şmecheră.

Frumoasă zi a fost aceea, cea mai frumoasă din viaţa mea. Maşini, oameni şi ogoare, iată

progresul, fiii mei! Unde ne vei duce tu, progresule, unde ne vor duce ideile noastre nebuneşti? Ce nebunie trebuie să însemne asta pentru voi, ţărani din Fraticello?

Dar şapte feciori, oameni în toată firea, uniţi şi deştepţi, nu se pot da bătuţi în faţa oboselii, tu eşti bătrîn şi te poţi descuraja, dar ei — nu: progresul e cu ei.

Seara ne-am aşezat cu toţii să studiem planul pentru săpat. Aldo urma să conducă secţia şine şi vagonete, Gelindo trebuia să alcătuiască cu ceilalţi fraţi grupele de săpători şi să fixeze rîndul fiecăruia, iar Agostino şi cu mine trebuia să ne ocupăm de pichetele pentru nivelare.

Dimineaţă, după ce-am pus şinele, am început. Am înhămat un cal în capul vagonetelor, dar calul n-o lua din loc şi lucrările se terminară de unde au purces.

Ţăranii din vecinătate îşi dădeau cu părerea: „Cervii au nevoie de locomotivă, altminteri nu pot să facă nebuniile lor. Şi cum adică, părinţii noştri ne-au învăţat rău?“

Dar Aldo şi ceilalţi n-au pierdut curajul. „Tată, mi-a zis Aldo, cumpără un juncan şi să vezi cum o să meargă treaba.“ Juncanul nu intra în planurile noastre, dar acum, gata, intraserăm în horă şi trebuia să jucăm. Mă duc dimineaţa la tîrg cu Gelindo şi cumpăr un juncan bun care, în drum spre casă, mereu ne scăpa şi o lua razna pe cîmp.

Acasă toţi s-au apropiat să pună mîna pe el, dar juncanul nostru se burzuluia şi de fiecare dată sărea. Gelindo, care se ţinea într-una de glume, zise: „Să-i dăm numele de Battista".

Şi de a doua zi dimineaţă l-am înjugat la vagonete şi mi ţi le ducea de era o frumuseţe. Megieşul meu ţipa: „Ei, Cide, nu e păcat de aşa bunătate de taur să-l prăpădeşti cu o muncă atît de grea?"

Îi răspunsei: „Dar eu nu mi-s de soi bun şi totuşi nu mă prăpădesc robotind?"

Băieţii rîdeau şi ziceau: „O, acu îi facem lui Battista un culcuş pe arcuri, să vezi cum o să se odihnească de bine". Şi ţăranul clătina din cap. Între timp primele cocoaşe dispărură şi primele gropi fuseseră umplute. Aldo zicea: „Vă aduceţi aminte cînd mă jucam de-a telefericul şi dedesubt era mina? Iată telefericul şi aici, sub pămînt, este mina."

Ettore zicea lui Aldo: „Hei, năzdrăvanule, de ce nu inventezi o rindea să retezi cocoaşele?"

Iar Aldo îi răspunse: „Cînd ţi-o trebui pentru cocoaşa logodnicei tale, ţi-oi inventa-o".

Şi toată ziulica se muncea şi se cînta; eram ca soldaţii care merg la război cu muzica în frunte şi chiar aşa se şi auzea că eram. Cînd încetam cîntatul, îndată scotea vecinul capul printre copaci să se uite dacă n-am crăpat, dar noi începeam din nou să cîntăm.

Seara ne adunam în grajd, făceam bilanţul zilei şi fixam metodele de săpat pe a doua zi. Mama nu mai citea seara, ci lua şi ea parte la discuţii.

— Copiii mei, zicea, luaţi-o mai încet, pentru că e mult de lucru şi asta vă oboseşte.

— Mamă, răspundea Aldo, cînd urcuşul e greu trebuie să-l începi cu motorul sub presiune.

Dar într-o zi ne-am aflat într-o încurcătură mare. Ne ducem să săpăm o cocoaşă şi dăm de piatră. Săpăm pe de lături ca să vedem unde se termină, dar nu apărea decît stîncă, deoarece dedesubt era granit. Încercăm cu pîrghiile, dar degeaba. Ettore încearcă singur cu o şină. Dar cum să pui cocoaşa pe şină? Nu era alt chip decît să facem să sară în aer. Ne punem să procurăm trotil şi fitil şi pierdem cu asta mai multe ceasuri. Aldo încearcă fitilul, apoi ne îndepărtează pe toţi şi-i dă foc. Se aude o explozie de să ne spargă urechile — pentru că dinamita era făcută o lecuţă ţărăneşte — şi sătenii vin fuga să vadă ce s-a întîmplat, zicînd că Cervii au sărit în aer. Vin şi jandarmii, vrînd să ne denunţe pentru fabricare clandestină de bombe. Aldo le vorbeşte şi jandarmii se mărginesc să ne avertizeze numai, apoi rămîn să bea un păhărel de vin.

Reluăm asaltul. Erau 200.000 de metri pătraţi de fărîmat şi o grămadă de tone de pămînt de

mutat de pe un loc pe altul. Şi în timp ce se săpa şi se astupa, trebuia totodată dat pămîntului înclinaţia potrivită pentru a face să se scurgă apa fără piedici. Acesta era un lucru greu şi ni se întîmplase o dată ca o bucată de ogor să iasă cu o altă înclinaţie şi a trebuit să refacem ce am făcut. Au trecut aşa luni şi luni şi noi tot la săpat eram şi Battista tot la trasul vagonetelor înainte şi înapoi, ca o locomotivă. În sfîrşit, cînd totul fu nivelat, nici n-am mai stat să privim ogorul oblu şi peste tot la fel, fiindcă a trebuit să ne apucăm să facem canalele de scurgere şi să le legăm cu colectoarele. Aveam şi pentru asta un plan ca de ingineri, cu toată reţeaua în aşa fel făcută încît apa, după ce a fost irigat ogorul, să fie îndreptată spre altă parte a cîmpului şi apoi să fie adunată fără să se oprească şi să putrezească.

Aşadar din nou măsurători şi alcătuiri de pichete, lucru în care eram specialist, fiindcă aveam ochiul bun pentru aşa ceva. În sfîrşit, apa. Aceasta a fost o altă zi de biruinţă pentru noi, ţăranii, aşa cum prima şarjă e pentru muncitori. Am poftit toţi vecinii şi pe cei de la Casa Funciară, ba chiar şi pe jandarmi. Am pus animalelor funde, iar lui Battista, victoriosul, i-am atîrnat o coroană frumoasă de grumaz. Toţi erau pe arie, iar eu cu nevastă-mea făceam onorurile casei. Femeile pregătiseră *ravioli*, verdeţuri şi găluşte şi apoi vin din belşug.

Vecinii se plimbau pe ogor şi tropăiau cu picioarele pe pămînt ca să încerce dacă e bine îndesat, apoi îşi dădeau cu părerea: „Nimic de zis, nimic de zis."

Învăţătorul zicea: „He-hei, dacă aţi fi învăţat, eraţi acum ingineri."

Şi Agostino răspundea: „Lucrurile astea le-am luat din cărţi, de ce oamenii cu cultură nu le practică?"

I-am adunat apoi pe toţi lîngă casă şi băieţii au început să trebăluiască în jurul fîntînii ca să facă apa să curgă în canale. Apa purcede a aluneca prin ele ca untdelemnul şi sistemul începu să funcţioneze. Din canale se îndreaptă spre colectoare şi Aldo explică de ce, iar toţi cei de faţă se ţin după apă alergînd cătinel, pînă cînd văd cum se irighează o bucată de ogor, pămîntul o suge bine şi ceea ce rămîne ia drumul canalelor de scurgere.

O dată lucrurile puse la punct, visul s-a adeverit şi nebunia noastră începe să-i apuce şi pe alţii. Ne strîng mîna şi ne spun: „Bravo, nimic de zis!" Băieţii, în straie noi, primesc laudele fetelor, eu o îmbrăţişez pe femeia mea şi o sărut. Ea, cu strălucire în ochi, mă cuprinde şi mă strînge tare. Mergem apoi cu toţii la masă. Mîncăm, bem, facem gălăgie şi rîdem. Învăţătorul închină, spune cuvinte plăcute şi termină cu povestea ţăranului grosolan la port, dar sprinten la minte.

Eu îi răspund şi zic:

— Ridic paharul meu pentru progres, pentru viitor, pentru fericirea poporului şi pentru ca, din sărac şi istovit, cum era pămîntul meu înainte, să ajungă bogat şi prosper, cum va fi pămîntul meu mîine.

De atunci toţi sătenii de prin partea locului au învăţat să niveleze, iar astăzi în Reggio nu se mai găsesc pămînturi cu cocoaşe şi gropi.

POLITICĂ ŞI TEATRU

Acum, că pămîntul era nivelat trebuia să muncim mai mult decît înainte, pentru a cîştiga timpul pierdut, aşa că fiecare dintre noi trebuia să aibă un post al lui, ca la război. Aldo şi Antenore — la cîmp; Agostino şi Ovidio — la grajd; Ferdinando — la pivniţă şi stupi; Gelindo — la porci; Ettore, Aldo şi cu mine — cu ale negoţului şi cu tîrguielile.

Dar mai mult decît cu pămîntul trebuia să luptăm cu oamenii, pentru că se mirosise prin împrejurimi că eram împotriva regimului şi fasciştii, din răutate, ne făceau mizerii. Apa pentru cîmpul nostru nivelat era hrana cea mai de seamă şi înţelegerea aceea pe care o făcusem cu Casa Funciară ne era mai preţioasă decît lumina ochilor. Era însă la Campegine un afurisit de *dugarolo,* spurcăciune fascistă, care nu voia să ne dea apă, pentru ca să ne strice pro-

ducţia. Intr-o zi se arătă prin preajma ariei noastre. Ferdinando era pe cîmp şi-l întreabă dacă avea să ne mai înşele mult cu rîndul la apă.

— Şi dacă da, ce-o să fie? îl înfruntă fascistul.

— Dacă da, te învăţăm noi minte, îi răspunde Ferdinando.

Şi atunci spurcăciunea îi zice:

— Cred că n-ai să mă arunci în canal, nu-i aşa?

— Ba chiar te arunc, îi strigă fără a sta pe gînduri Ferdinando şi îl şi îmbrînceşte în apă.

El se zbate puţin, se uită înspăimîntat la Ferdinando, care stătea ca un leu, apoi o şterge ca un cîine bătut.

Altă dată, cînd au venit la noi femeile de la casele vecine, cum e obiceiul, să strîngă cocenii de porumb, Gelindo sta cu ele şi, văzîndu-le cum se canonesc, a spus că Mussolini e un criminal pentru că sub o cîrmuire dreaptă puteau fi scutite de toată osteneala asta. Femeile i-au dat dreptate, numai una din ele n-a spus nimic şi apoi s-a dus să-l pîrască că a spus despre Mussolini că e un criminal. Gelindo e arestat pentru ofensă adusă şefului mişcării fasciste şi i se face proces. Preşedintele tribunalului cere femeii care a denunţat şi unei rude a ei, chemată ca martor, să repete cuvintele care susţineau că le auziseră. Gelindo îşi pregătise un plan al lui şi lăsase să-i

crească barba în închisoare ca să sperie cu ea femeile la proces. Şi într-adevăr cînd tribunalul le-a întrebat, el s-a întors deodată la ele cu barba lui ca de funingine şi cu ochii ca tăciunii aprinşi şi cînd să răspundă, s-au împleticit la vorbă, au început să se bîlbîie că nu-i adevărat, ba năpîrca aceea fascistă, care se dusese cu pîrîtul, a căzut şi a leşinat. Tribunalul le-a condamnat la plata cheltuielilor de judecată şi Gelindo s-a întors acasă.

Aldo, pe de altă parte, îşi continua activitatea politică şi găsise acum un alt sistem de a organiza oamenii. Cum deportaţii politici, atît de mulţi în vremea aceea, erau hrăniţi prost pe acolo unde erau trimişi, Aldo a început să umble prin casele ţăranilor la Campegine să întrebe dacă nu vor să trimită cîte un pachet pentru oamenii lipsiţi de toate, care luptă şi pentru ei, şi folosea acest prilej ca să le vorbească. Emilienii au fost întotdeauna oameni plini de înţelegere pentru asemenea lucruri, chiar cînd nu făceau politică, aşa că mai întotdeauna ieşea cu cîte un pachet. Şi tot în felul acesta populaţia se înduioşa şi devenea antifascistă. Apoi Aldo mai făcea colecte, subscripţii şi toţi doreau să-l vadă pe la ei pe acasă pentru că le plăcea să-l audă vorbind. Dar şi fasciştii prinseră de veste despre această activitate şi îşi puseră în gînd să i-o plătească.

pun la cale o expediție să-l pedepsească, dar pe urmă cei care trebuie să vie s-o execute n-au curajul și se agață în schimb de un nepot al nostru, un băiat foarte bun, care venea mereu pe la noi cu armonica să cînte. Era și el antifascist și într-o seară scrisese cu cretă pe un perete „Trăiască Stalin" și-și pusese dedesubt semnătura, Giuseppe Cervi. Așa că fasciștii l-au luat și l-au snopit în bătaie. Cînd am aflat de lucrul ăsta, am vrut să dăm o lecție fasciștilor acestora care s-au apucat să se lege de un copil. Ai mei hotărăsc deci să se ducă cu toți împreună după fasciști prin ținut, dar fasciștii s-au ascuns ca-n gaură de șarpe. Tatăl băiatului se ruga: „Pentru numele lui Dumnezeu, lăsați-i, că pînă la urmă tot de noi o să fie rău".

Ajungem în '36 și la 9 mai *federalul* pregătește o mare adunare la Campegine pentru proclamarea Imperiului. Aldo desfășoară o întreagă propagandă printre săteni, sfătuindu-i să se ducă, dar să facă o manifestație tăcută de protest, ceea ce s-a și întîmplat. Așezaseră pe clădirea unde era sediul partidului fascist un megafon, și cînd prin radio se auziră aplauzele de la Roma, *federalul* strigă: „Salutați în persoana ducelui pe creatorul Imperiului!" i se răspunse printr-o tăcere generală, după care se și goli piața.

Cînd a început războiul[1], Ferdinando s-a dus la preot să se spovedească și l-a întrebat dacă să răspundă la chemarea sub arme.

— Printre îndatoririle noastre, i-a răspuns preotul, e și aceea de a ajuta Patria.

— Dar de ce trebuie să mă duc să ucid pe abisinieni? l-a întrebat Nando. Nu e treabă de creștin, și-apoi, o mamă neagră ori o mamă albă tot mamă e, și dacă o respect pe a mea, de ce n-aș respecta și pe una neagră?

Preotul nu i-a răspuns și Gelindo se hotărî cu de la sine putere să nu plece la războiul din Africa. Dar dacă nu s-a dus la război, nici la biserică nu s-a mai dus, pentru că, zicea el, la cele zece porunci ei au adăugat acum încă una care îți dă voie să ucizi și să-ți mîntuiești sufletul.

Fasciștii încercau mereu să ne cîștige. O dată a încercat-o secretarul politic din Campegine, care a trimis acasă la mine doi „ieniceri" cu un bilet, prin care mă chema să-mi facă niște comunicări urgente. Eu i-am răspuns pe contrapagina biletului: „Dacă secretarul are nevoie de mine, să poftească aici, fiindcă eu n-am timp să fac anticameră, că am de lucru". Și i-am trimis pe „ieniceri" înapoi cu biletul. Sosi apoi o scrisoare pentru Agostino, unde i se spunea că

[1] E vorba de războiul declarat Abisiniei în 1935.

i se oferă carnet de membru al partidului fascist, cinste care nu se face decît la foarte puțini.

Agostino le-a răspuns ca să nu se ostenească, pentru că el nu poate primi ca partidul fascist să cheltuiască bani pentru dînsul.

În vremea aceea țineam ascunși mulți urmăriți politici.

Unii săteni ne priveau îngrijorați, alții aveau chiar teamă să vorbească cu noi, dar cei mai mulți erau alături de noi în luptă. Aldo socoti că toți aceștia ar trebui încurajați, făcuți să înțeleagă că fascismul n-o să ne poată opri în drumul nostru înainte și că noi eram mereu în frunte atît la lucru, cît și în tehnică.

Pe vremea aceea nu erau aproape de loc tractoare în partea de jos a ținutului și plugarii arau fiecare cu uneltele lui proprii și cu osteneală multă. Și ne-am făcut socoteala că dacă am cumpăra un tractor, l-am putea împrumuta și altora și acesta ar fi totodată un mijloc de a reînviora prietenia cu sătenii mai bănuitori. Aldo s-a dus deci la Reggio de a cumpărat un *Landini* de cincizeci de cai putere și l-a adus acasă, trecînd pe uliță sub privirile mirate ale tuturor vecinilor. Mulți se țineau după el, alții alergau pe de lături ca să-l vadă cum merge și să se uite bine la lanțurile și angrenajele lui, să-l cerceteze. Aldo îi saluta pe toți de sus, de pe tractor, avînd lîngă el globul pămîntesc care se învîrtea și se reînvîrtea, după hîrtoape.

„Duc la plimbare lumea“, zicea el vesel, vrînd să dea a înțelege prin asta că progresul tehnic se poate înfăptui numai dacă te uiți și dincolo de zare, dacă ai ochii asupra lumii. Dar mai voia să spună și altceva: că muncitorii sînt sortiți lumii, cum lumea e sortită muncitorilor.

Și iată-ne ajunși în 1940, cînd Italia a intrat din nou în război.

Aldo voia să lărgească cîmpul de acțiune, dar îi lipseau legăturile, înțelegerea cu organizația. Se aștepta să vină vreun activist, dar cei mai mulți erau în închisori. În schimb sosi o trupă de teatru din cele ambulante. Venise să ia contact cu noi, fusese trimisă de partid. Dădea spectacole cu drame sociale și lucrări romantice ca *Fiii nimănui, Tosca, Scampolo* și juca toată familia (care se numea Sarzi): tata, vechi actor, și două fete, una de douăzeci de ani, Lucia, și alta de doisprezece. Un fiu al acestui Sarzi era în lagăr la Sant' Agata d'Esaro, în Calabria. Părea una din acele trupe, despre care se vorbește în romanele lui Victor Hugo, propovăduind demnitatea omului și eliberarea lui din sclavie. Fasciștii nu prea făceau caz de ea, mai întîi pentru că erau ignoranți, și în afară de asta pentru că se lăudau că fascismul ar fi o revoluție socială. Lucia Sarzi juca pe Tosca și rostea pe scenă anumite cuvinte care mi-au rămas adînc întipărite, ca, de pildă:

— Luați-mi viața, să fiu cruțată de scîrba de a vă mai vedea. Zbiri infami ai unei și mai infame tiranii, cum poți tu, soare laș, să le mai dăruiești lumină?

Poporul înțelegea și bătea cu aprindere din palme. După reprezentații, Aldo cu Lucia, cu actorii ceilalți și cu alți tineri discutau situația și studiau economie politică. Apoi mai erau și manifestele de răspîndit. Le adusese într-o zi mama Luciei, care venise pe bicicletă cu o geantă plină. Sosise pe șoseaua dinspre Praticello și Gelindo, care se afla pe arie, privind-o, îi zise lui Agostino:

— Ia te uită, parcă e Mama din romanul lui Gorki.

Ea coti spre casa noastră și încredință feciorilor mei manifestele. Era și dînsa mamă de revoluționari și ținea s-o cunoască pe nevastă-mea și văzui astfel două mame bune, una catolică și alta comunistă, îmbrățișîndu-se și sărutîndu-se fără nici un cuvînt de amărăciune. Aldo și ceilalți răspîndiră manifestele pe la întreprinderi, prin casele sătenilor, prin cafenele și pînă și prin buzunarele pardesielor atîrnate în cuiere.

Cînd Lucia aducea ziarul *L'Unità,* care se tipărea la Milano, Aldo nu-i cerea decît un singur exemplar, spunînd că acesta e un sistem mai sigur, nu se prăpădesc numerele, iar pe de altă parte îi dă prilej să facă el personal ocolul prin case ca să-l citească și să-l explice. Mă uitai și eu în *L'Unità* cînd sosi prima dată. Era o gazetă mică, cît o batistă, tipărită pe o hîrtie fină ca o foiță de ceapă, dar cîte profeții nu făcea: Mussolini vrea să împingă Italia într-un nou măcel, să ne împotrivim războiului imperialist. Mai publica și informații asupra nedreptăților și samavolniciilor săvîrșite împotriva țăranilor și muncitorilor și parcă pretutindeni era ca la Campegine, totul se petrecea ca la noi. Am înțeles atunci mai bine ca înainte că fiii mei erau pe calea cea dreaptă, că nu erau singuri și că se uniseră cu acei care știau să vadă limpede viitorul.

Aldo își lua gazeta și se ducea prin case, seara. O dată m-am dus și eu și am văzut cum femeile strîngeau masa, bărbații se așezau atenți și respectuoși, copiii tăceau și credeau că Aldo spune povești. Aldo era simplu și serios. Spunea că Hitler cotropește Europa și explica ce-i imperialismul. Dădea ca exemplu pe industriașii care sînt în Italia și arăta cum aceștia îi fură pe țărani și pe muncitori, exploatînd forța de muncă, lumina electrică, îngrășămintele chimice, produsele agricole, uneltele industriale; apoi le explica concurența între monopolurile italiene și străine așa de limpede, încît țăranii vedeau acum atît de bine de ce se pornise războiul, de parcă ar fi citit într-un registru de socoteli. Apoi trecea la știrile zilei, pe care le povestea viu și colorat.

Într-o zi Lucia veni să spună că autoritățile au închis tipografia de la Milano și că partidul a hotărît ca de acum încolo ziarul să se tipărească în provincia noastră. Cum noi eram prea deocheați, s-a luat măsura ca el să fie tipărit la Rio Saliceto, în casa lui Borciani, apoi la Gelosini. Lucia și feciorii mei erau încărcați cu casete pline cu litere de plumb din care se culegeau articolele. Parcă era unul din acele jocuri la care se pune la mare încercare răbdarea. Lucia aduse apoi acasă la noi o mașină pentru tipărit manifestele. Aldo le scria, adresîndu-se dijmașilor, celor care luau cu chirie pămîntul, meseriașilor, avînd cîte un cuvînt bun pentru fiecare, apoi Gelindo punea în mișcare mașina, treabă care devenise obișnuită în casa noastră.

Într-o bună zi veni ordinul ca manifestele să fie distribuite și la Mantova. Plecară într-acolo Aldo, Gelindo și Lucia, și se apucară să le vîre în cutiile de scrisori, sub ușile caselor, prin grădinile publice, iar în cele din urmă se postară în fața unui teatru și, cînd lumea începu să iasă, le împrăștiară cu sutele, apoi o șterseră. Totuși Aldo voia neapărat să vadă cum le ridică lumea și le citește. Și într-adevăr s-au întors înapoi și au gustat acest spectacol.

L'Unità începu să fie cerută ca pîinea caldă. Treaba se mărise, muncindu-se acum ca într-o mare tipografie. Se tipăreau cîte 10.000 de exemplare o dată. Totuși fiii mei și Lucia nu

erau mulțumiți. Ziceau că ar trebui tipărite și cărți, pentru a se da oamenilor mai multă cultură. Și iată așa Lucia, care știa limba franceză, s-a apucat să traducă în italienește o carte despre Stalin [1], dar cum nu se găsea mașină de scris, s-a dus la partidul fascist *(Casa del fascio)* și acolo, sub cuvînt că vrea să copieze niște roluri pentru teatru, s-a așezat într-un birou unde era mașină și s-a pus să scrie. Fasciștii veneau din cînd în cînd în cameră ca să se mai lege de fată, zicîndu-și că e actriță și că o să le meargă. Lucia îi lua peste picior și nici măcar nu se grăbea să schimbe hîrtia, deoarece netrebnicii ăștia nu băgau de seamă nimic, căci, în loc să se uite la hîrtie, se uitau la pieptul fetei.

Și surioara Luciei, cea de doisprezece ani, știa să plaseze bine *L'Unità*. Într-o zi fu trimisă pe bicicletă cu un pachet de ziare pînă la Bologna. Tovarășii bolognezi îi făgăduiră drept răsplată o păpușă. Păpușile îi plăceau de fapt, dar cînd, după ce făcu treaba, tovarășii o întrebară ce fel de păpușă ar vrea, ea le răspunse că nu mai e copil, s-a făcut mare și vrea carnet de membru de partid. Tovarășii din Bologna îi spuseră că dacă-l va merita, i-l vor da și o trimiseră și la Parma, tot cu *L'Unità*. Se făcuse seară și nu știa unde să se ducă să doarmă. Se prezentă

[1] *Stalin* de Henri Barbusse.

comisariatului gării şi întrebă dacă puteau s-o ţină acolo peste noapte. Cînd se întoarse la Campegine, Lucia o certă fiindcă se dusese tocmai la comisariat. Dar ea îi răspunse simplu şi natural: „Loc mai sigur decît acolo unde voiai să caut?"

Era mică, dar învăţase arta *Forfecuţei* care taie rădăcinile răutăţii.

Tot aşa, lucrînd mereu împreună, Aldo şi Lucia se împrietenîră şi căpătară multă simpatie unul pentru altul. Într-o zi vorbiră despre sufletele care se strămută în alte persoane. Şi ele se regăsesc totdeauna împreună în istorie şi veşnic de partea stîngă. În timpul Risorgimentului au fost Garibaldi şi Anita, sau altă dată Marx şi soţia sa, sau Agrippa şi femeia lui, al cărei nume nu mi-l amintesc. Altă dată, vorbind despre dragoste, dar nu pentru că ar fi fost ceva între ei, Aldo o întrebă:

— Eşti în stare să te îndrăgosteşti?

Lucia:

— Nu am timp pentru asta.

— Nici măcar în clipele de răgaz?

— În clipele de răgaz studiez.

Lucia era îndîrjită în luptă, dar ştia să şi vorbească cu oamenii şi să facă şi glume cînd era cazul.

Antenore era fiul meu cel mai sălbatic şi nu vorbea niciodată. Cu toate astea Lucia izbutea să-l facă să rîdă. El era cu mintea numai la producţia de grîne şi cum s-ar putea face ca ea să se mărească. Lucia îi spuse că ar fi o cale: să se arunce în mare toţi munţii Italiei şi să o prefacem astfel toată în cîmpie. Antenore rîse şi încă cu poftă.

În schimb cu Gelindo discuţiile nu se mai isprăveau. Zicea că şi în Italia s-ar fi înscăunat comunismul, dacă sistemele agricole n-ar fi aşa de diferite pe regiuni.

— Totuşi şi noi, zicea, vom face colhozuri, dar le vom spune cooperative agricole. Gîndiţi-vă ce va fi cînd vom avea unul care se va întinde de aici pînă la Po! Vom umple adînciturile şi vom nivela pămîntul în aşa fel încît la ora mesei cineva să poată veni de-a dreptul cu motocicleta.

Pentru Rusia fiii mei aveau mare respect, fiindcă vedeau în ea dreptatea socială şi emanciparea omului. Vedeau înfăptuite acolo visurile înaintaşilor noştri, ale primilor propovăduitori reggieni ai socialismului, Evanghelia devenită pămînt, fier şi legi pentru mulţumirea omului şi împotriva călăilor şi a tîlharilor. Familia mea a simţit întotdeauna că oamenii sînt egali şi că trebuie să fie uniţi pentru progres.

Şi iată noi vedeam în Rusia o familie în care oamenii sînt egali şi uniţi în respectul şi în democraţia statului. Şi aşa cum noi nivelasem pămînturile şi mărisem producţia cu invenţiile

noastre, la fel făcuseră și acolo, și așa cum noi cumpăraserăm cel dintîi tractorul, așa a vrut și Stalin, pentru că a înțeles vremurile, să aibă acolo tractoare. Andrea Costa spunea: „Trebuie să fim în pas cu vremea" și noi am crezut în asta totdeauna. Așa am devenit comuniști, țărani conștienți.

Ferdinando avea pasiune pentru albine, pentru că vedea în rînduielile lor o societate dreaptă, organizată în muncă, zicea el, ca cea sovietică. Iar Aldo cumpărase globul fiindcă Stalin spusese: „Studiați situația internațională".

Așa eram noi încă înainte de a cunoaște bine Uniunea Sovietică. Iar cînd am citit adevărul, ne-am dat seama că ne aflam aici la Praticello pe același drum, fără ca s-o știm. Aceasta a fost luminoasa descoperire: dacă — ne-am zis — noi, opt țărani din Praticello, de credință creștină, ne-am așezat pe un drum care în Rusia a dus la socialism, e semn că e o lege care s-a copt cu vremea și că pe toți îi îndeamnă inima spre această lege chiar fără să știe. Noi țăranii pricepeam bine lucrurile astea și atunci am priceput de asemenea că și noi eram socialismul, că și noi eram o lecuță Uniunea Sovietică. Așa vă puteți dumeri de ce în Emilia se dau nume sovietice la atîția copii, de ce clasa țărănească simte că Uniunea Sovietică e ea, clasa țărănească, și totodată și propovăduitorii ei din trecut.

Într-o zi, în '43, radio Moscova spuse că a sosit ceasul eliberării și că țăranii să semene mai mult grîu ca să nu fie foamete și să se poată da mai multă pîine poporului flămînd. După emisiune feciorii mei s-au dus la cîmp și s-au pus să semene grîu și pe loturile de pămînt care fuseseră lăsate pentru trifoi. Spun asta pentru ca să vă arăt cum treceam la fapte fără șovăire. Iar cînd radio Moscova spunea: moarte nemților și fasciștilor, feciorii mei nu socoteau asta povești și voiau să pășească la acțiune. Se iscau atunci discuții cu Lucia. Ea le explica că fraza de la radio Moscova e întemeiată, dar că trebuie avută în vedere și situația italiană și organizarea. Și așa se încredințau treptat că aici e altceva decît cum e cu credința creștină, că acum unele lucruri trebuiau trecute mai mult prin creier. Mai tîrziu au înțeles bine că așa este, și dacă pentru noi, astăzi, ăsta a ajuns un lucru lesne de înțeles, pe atunci era nevoie de osteneală mare ca să-l pricepem.

Între timp se pregăteau. Lucia ținea legătura cu tovarășii din Reggio și Parma, aducea directivele și într-o zi ne spuse că trebuie cumpărate revolvere. Pe atunci un revolver costa șaizeci de lire, ceea ce era o sumă cam mare. Lucia vorbi cu tatăl ei și hotărîră să dea *Fiii nimănui*, care era o piesă de succes pentru că se vorbea în ea de muncitorii dintr-o mină care se răsculau împotriva patronului. La spectacol a venit

o grămadă de lume, chiar și fasciștii, cu secretarul din Campegine în frunte. Aldo avusese grijă să pună la ușă un afiș: *Cabaret*, ceea ce însemna că în afară de prețul biletului, publicul mai trebuia să dea bani și pentru actrița reprezentației de gală, cum fac trupele franceze. La sfîrșitul spectacolului, Aldo a ieșit în fața cortinei și a anunțat că domnișoara va trece prin public pentru cine ar mai vrea să ofere ceva ca să se cumpere flori în cinstea actriței. Și a adăugat: „Fiți siguri că acești bani sînt dați într-un scop frumos".

Lucia trecu printre rîndurile de scaune și toți dădură bani. Secretarul organizației fasciste vru să se arate mărinimos și dădu zece lire, poate unicii bani cheltuiți bine în toată viața lui. Teatrul Sarzilor devenise o bază de luptă. Acolo aveau loc întîlnirile politice, acolo trăgeau tovarășii sosiți din alte localități. Intr-un rînd, Lucia aștepta un tovarăș din Reggio, care trebuia să aducă revolverele. Dar acesta întîlni poliția și, spre a face să i se piardă urma, sosi tîrziu la locul stabilit. Se duse atunci acasă la Lucia, bătu la ușă și zise cu o voce subțire: „Lucia, am revolverele". De după ușă însă nu era Lucia, ci paznicul. Acesta se duse să ia un vechi paloș de scenă, deschise ușa pe neașteptate, îl țintui pe tovarăș de perete cu vîrful paloșului sub bărbie, îl legă bine, apoi dădu fuga

s-o cheme pe Lucia. Tovarășul l-a lăsat să facă toate astea pentru că înțelesese echivocul.

După ce s-au strîns toate aceste revolvere, nu se știa cum să se procedeze pentru a le preda. Și atunci Lucia s-a apucat să coase o seamă de bonete sistem rusesc, din alea mițoase, și altele făcute plăcintă, așa că înăuntru să rămînă loc unde să se coase revolverul. Dar la un moment dat fasciștii aflară că fratele Luciei fugise din lagăr și veniră să facă o descindere la teatru. Nu-l găsiră, însă tatăl Luciei trebui să fugă deghizat așa cum era, în cardinalul Lambertini. Cînd Sarzii se aflau la Fabbrico, s-a dus Aldo la Lucia. In timp ce stăteau de vorbă, sosi preotul pentru binecuvîntarea de Paști. Aldo îl întrebă imediat pe părinte de ce n-a explicat fraților enciclica papală cu privire la ororile războiului. Preotul îi răspunse că n-a făcut-o pentru că oricum enoriașii n-ar fi înțeles-o. Atunci Aldo se supără, dar preotul rupe scurt șirul vorbei și abia în ușă zice: „Trimită Dumnezeu Sfîntul lumină asupra acestei case". Aldo însă, din capul scării, îi spune: „Nu, lumină aici avem, să facă mai bine Dumnezeu Sfîntul să aibă lumină toți țăranii aceia care de jur-împrejur stau încă cu lămpi de gaz".

Intre timp *Annona*, pentru a putea da grîu și carne bandiților fasciști, îi hărțuiește pe țărani cu iscoade, prigoniri, răzbunări. „Totul la colectări", strigă organizația fascistă, pe cîtă vreme

partidul zicea: „Nimic la colectări, rezistență războiului fascist“. Ai mei încep de îndată să-i dumerească pe țăranii care nici ei nu mai știau săracii cum să-și apere avutul de rechiziții. Aldo are o idee strategică. Se hotărăşte să dea cîtă carne vor țăranilor care au dat vitele la colectări și nu mai aveau carne nici cu ce se hrăni, dar să le-o dea sub formă de împrumut cu scadență scurtă; în felul acesta țăranii trebuiau neapărat să sustragă cîteva capete de vite de la rechiziții spre a putea restitui datoria. Pe de altă parte, dacă veneau la el după bucate muncitori din Reggio și adesea muncitori de la Reggiane[1], unde se reparau avioane germane și se fabricau avioane italienești, Aldo le dădea și lor carne și făină, dar cu condiția ca să-i aducă în schimb piese de motor de avion. Astfel rezistența împotriva războiului nu mai era întemeiată numai pe propagandă, ci și pe lupta pentru trai. Într-o zi un muncitor de la Reggiane i-a adus capul unui cilindru de la un *Stukas*. Aldo zise atunci că sistemul începea să funcționeze bine.

O dată cu carnea și făina, Aldo le mai dădea *L'Unità* și alte ziare clandestine și în felul acesta țăranii înțelegeau dedesubtul acestui schimb. Noi nu dădeam nimic la colectări, iar pe cartelele noastre de aprovizionare puneam alte nume

[1] Importantă fabrică din Reggio.

și le treceam luptătorilor antifasciști din ilegalitate.

Între timp radio Moscova anunță că armatele nemțești mănîncă bătaie la Stalingrad și se predau rușilor. În Africa, Rommel mănîncă bătaie. Veștile acestea îi pun pe jeratic pe feciorii mei, care vor să facă fapte mai mari. Vine 1 mai și un funcționar de la Consorțiul Agrar, prieten cu Aldo, ne dăruiește o mașină de scris. Lucia are și ea acum de lucru și noapte de noapte se bat manifeste cu „Trăiască Armata Roșie“ și manifeste pentru lupta împotriva războiului. Apoi ai mei pleacă cu bicicleta la Reggio și le lipesc pe zidurile orașului. Iar ziua intră prin cinematografe și le aruncă din galerie de unde plouă cu ele jos la parter. Trebuie totuși făcut și ceva mai mult care să-i scoată din sărite pe fasciști.

Și ai mei găsesc un ferăstrău de oțel, îl încearcă pe o stinghie de fier de la fereastră și văd că unealta taie bine. Noaptea, Nando și Agostino, împreună cu Massimo, se duc în zona localității Sant' Ilario și se apucă să taie un stîlp de înaltă tensiune. Lucrează la asta aproape toată noaptea, pînă la sfîrșeală, dar în cele din urmă stîlpul se prăbușește cu un zgomot ca de trăsnet și un incendiu izbucneşte de jurîmprejur. Băieții o iau la fugă și Ferdinando zice alergînd: „Am ostenit oricum prea mult și prea repede, iar dacă mai alergăm și așa, să știți că ne dăm sufletul“.

Într-adevăr, am izbutit. Fasciștii spumegă. Vin la fața locului, studiază urmele de pași lăsate pe zăpadă, apoi se apucă să măsoare tălpile tuturor țăranilor din zonă, se duc pe la cooperative, prin lăptării, prin case și măsoară, și măsoară încălțămîntea, ca în povestea cu Cenușăreasa. Mai tîrziu, țăranii din Sant' Ilario mi-au povestit că făcea toate paralele să-i vezi pe fasciști plecați la picioarele lor și mulți țineau picioarele nespălate anume ca să le grăiască mai înțepător fasciștilor cînd își vor apropia nasul de ele. Dar pînă la urmă nu găsiră picioare care să se potrivească cu măsurile de tălpi pe care le luaseră ei, deoarece ai mei își puseseră dinadins niște bocăncioi *à la* Carnera[1].

Un alt pocinog le făcu Aldo fasciștilor pe chestia aprovizionărilor. Din pricină că tot dădeam făină și carne tuturor care veneau să ceară, se strecură printre aceștia și o iscoadă din partea morarului de la Consorțiul Agrar, și puțin după asta, hop că sosesc la noi acasă fasciștii ca să ne facă o percheziție. Nu găsiră nimic, dar ca să se răzbune, s-au apucat de i-au arestat pe Gelindo și Ferdinando. Aldo nu era acasă. Cînd se întoarse, scrise de îndată un răvaș organizației fasciste prin care își lua toată răspunderea asupra lui și arăta că Gelindo și Ferdinando n-au în asta nici un amestec. Proștii ăia de fasciști îi lasă liberi pe Nando și Gelindo și se reped acasă la noi ca să-l aresteze pe Aldo și să confiște făina. Dar cînd sosesc nu-l mai găsesc pe Aldo, care o luase din loc. Fugise cu trupa Sarzi și se da drept actor, ceea ce îi îngăduia adesea să se și deghizeze. Dar în primăvara lui '43, cînd americanii debarcă în Sicilia, Aldo se găsea din nou acasă și se gîndea la lupte mai mari pentru a da lovitura de moarte fascismului.

[1] Boxer italian de o statură uriașă.

DE LA 25 IULIE LA ARESTARE

La 25 iulie eram pe cîmp și nu auzisem radioul. Vin prieteni și ne spun că fascismul a căzut și că Mussolini e în pușcărie. E sărbătoare pentru toți. Noaptea, pe arie, cîntece și dansuri. Trebuiau să cadă! Păreau cine știe ce și de cum i-au atins i-au și prăbușit. Dar asta, pentru că în timp ce ei vorbeau de imperiu și făceau propagandă, poporul făcea ca *Forfecuța* din poveste: tăia, tăia, pînă a doborît tot castelul la pămînt. Mulți nu-și dădeau seama și ziceau: „Ce frumos castel!“ Și cînd colo totul era înșelătorie și nerușinare.

Înjghebăm numaidecît un grup de țărani și plecăm la Reggio. Pe șosea ni se alătură alții și alții și coloana devine un întreg norod. Fiecare părea ca și cum biruința ar fi fost a lui și în asta stătea puterea noastră. Ne simțeam cu toții stăpîni.

Ajungem sub porțile închisorii San Tomaso și cerem eliberarea fraților noștri antifasciști. Porțile se deschid și încep să iasă cei care au pătimit și suferit, cei care s-au încăpățînat împotriva regimului, care au mers contra curentului, cei, într-un cuvînt, care au cumpănit cu creierul încotro se îndrepta într-adevăr curentul sub încrețiturile de deasupra. Au barbă și ochi arzători, ne îmbrățișează și, cînd îi îmbrățișăm la rîndul nostru, simțim că sub veșminte, tovarășii noștri sînt numai oase, alții, dimpotrivă, sînt puhavi și jilavi, din pricina întunericului.

Dar plăcerea e de scurtă durată, fiindcă trebuie să ne gîndim la situație. Și Aldo e acela care ne amintește fraza lui Badoglio: „Continuăm războiul alături de germani“. De fapt rîioșii ăia verzi [1] se și grăbeau să vadă în noi cătane și păreau că așteaptă ca să ne ia. Dar chiar Aldo ne zice să dăm frîu liber bucuriei și apoi om vedea. Și propune:

— Tată, hai să facem cinste cu niște macaroane la tot poporul.

— Bine, zic eu, barem să mănînce.

Și trecem imediat la organizare. Luăm brînza de la lăptărie în contul untului pe care Alcide Cervi se obligă să-l dea gratuit un anumit timp pînă la acoperire. Făina o aveam în casă, alți țărani au mai dat și ei. Și-apoi parcă și făina

[1] Aluzie la uniformele germane.

spunea: „Înfruptați-vă în voie, de vreme ce fascismul și tristețea și-au luat valea". Ne apucăm deci să facem împreună cu alte familii cîteva chintale de macaroane. Femeile se mobilizează în case în jurul ceaunurilor, e o mare întrecere și cazanele cîntă un fel de simfonie. Am auzit multe cuvîntări despre căderea fascismului, dar cea mai frumoasă a fost a acestor macaroane în clocot. Mă uitam la băieții mei care săreau în sus și sărutau fetele și-mi ziceam: „Ferice de ei, sînt tineri și vor trăi în democrație, vor vedea statul poporului. Eu sînt bătrîn și pentru mine asta e ultima duminică."

Între timp macaroanele s-au fiert și umpleam căruțele cu cazanele. Pe drum țăranii ne salută, unii se iau după căruțe, e cea mai frumoasă înmormîntare a fascismului. Parte din macaroane cade pe șosea, copiii le ridică și și le lipesc sub nas și pe păr. Sosim la Campegine în uralele poporului și descărcăm birtul. Unul zice:

— Să-i punem la rînd pe toți și să le dăm rația.

Nando intervine:

— De ce? Să ia unii și de două ori dacă vor, că-i semn atunci că li-e foame cît doi.

Și hotărîm că atît cît este să mănînce fiecare cît vrea. Care în picioare, care șezînd, oamenii umplu piața cît e ea de mare și toți onorează macaroanele noastre. Dar iată că se apropie jandarmii și vor să împrăștie adunarea. Gelindo își face drum spre ei și zice șefului de post:

— Domnule șef, răspund eu de toată lumea asta. Hai, poftiți și dumneavoastră.

Și jandarmii se pun și ei pe mîncare.

Între timp fasciștii dispăruseră ca gîndacii prin găuri. Dintre gîndăceii mai mici, unii își zvîrle cămășile negre, dar iată că se găsește și un altul care vrea să și-o păstreze. Zice că are puține cămăși și că asta îi vine bine. Agostino se ia în vorbă cu el:

— Dacă într-adevăr ai nevoie de ea, îți poți da seama la ce sărăcie te-a adus fascismul, dar dacă e numai o scuză, n-ai decît s-o porți și mai departe, căci și moliile vor să aibă sărbătoarea lor.

Fascistul se face alb ca varul la față și zvîrle cămașa.

Cîțiva voiau totuși să dea o lecție fasciștilor.

— Haideți, zic ei, să-i scoatem din viziunile lor și să-i înțepăm nițeluș în pîntec.

Dar Aldo îi oprește, spunîndu-le:

— De ce cruzime? Trebuie mai degrabă să-i convingem că ideea lor este greșită și mîine vor fi cu toții alături de noi.

Dar guvernul Badoglio nu gîndea la fel. Războiul continua, și mai întîi de toate împotriva poporului. După părerea lui Badoglio, nemții nu trebuiau să-și dea seama că Italia voia să schimbe aliații, însă nemții pricepuseră de mult

încotro merg lucrurile și așteptau numai să vadă dacă vor trebui să-și vîndă pielea scump sau nu. Prin urmare un guvern bun ar fi trebuit să înarmeze poporul și să-i alunge pe nemți care în zilele acelea erau cam înfricoșați și își aminteau de Risorgiment. Cînd colo tocmai la Reggio, mai mult decît în toate celelalte ținuturi din Italia, guvernul Badoglio s-a dovedit a fi dușman al poporului.

Aveam la Reggiane un nepot, muncitor, și la 25 iulie a fost și acolo bucurie mare. S-au alcătuit în grabă comitete, s-au făcut manifestații, s-au ținut toasturi și era veselie. Oamenii s-au dus în căutarea portretelor lui Mussolini, a fasciilor, a tipăriturilor și le-au rupt și tăiat în bucăți.

Dar muncitorii voiau să iasă în stradă. Ei și-au dat seama mai mult decît toți nătăfleții că ceea ce se petrecuse la 25 iulie nu era de ajuns și că războiul trebuia să ia sfîrșit cu alungarea nemților. Dacă guvernul Badoglio nu se sprijinea pe popor, urma să aibă același sfîrșit ca și fascismul și atunci țara ar fi fost stăpînită de nemți.

— Să ieșim în piață, strigau muncitorii, să manifestăm pentru pace.

Porțile fabricii erau închise și în fața lor erau soldați în stare de război.

— Trăiască, trăiască, trăiască! striga un muncitor care se urcase sus în turla unui stîlp telegrafic și flutura un portret al regelui.

— Trăiască pacea! răspundeau muncitorii și alții care se aflau pe acolo. Trăiască regele!

Sosește între timp și o altă coloană, de la turnătorie.

— Pace, vrem pace!

Piața mare interioară a fabricii era plină de albastrul salopetelor muncitorilor care purtau placarde și drapele tricolore și roșii.

— Să ieșim în piață, să strigăm că vrem pace! urlă un muncitor.

Îi răspund steagurile și muncitorii care se îndreaptă spre poartă, se împing în grilajul ei de fier, privesc soldații și pe ofițerașul nervos care îi roagă:

— Nu ieșiți, nu ieșiți!

— Fraților, soldați, strigă un muncitor, ascultați de regele vostru. Jos războiul fascist! Trăiască Italia democratică, trăiască pacea!

Iar un altul, înălțînd tricolorul, țipă:

— Soldați, uniți-vă cu poporul și alungați pe nemți! Trăiască Italia liberă.

Muncitorii strigau și întindeau brațele printre gratii, soldații încercau să stea drepți cu arma la picior, dar se mișcau nervoși, iar ofițerul urla:

— Nu ieșiți, trîntorilor, că trag în voi!

Muncitorii se strîng într-un şuvoi şi-i cer să-şi retragă cuvîntul, dar cei din primele rînduri ţin încă piept şi vor să-i convingă pe soldaţi.

— Nu trageţi în muncitori, sînt fraţii voştri!

— Aveţi şi voi mame, nu trageţi!

— Uniţi-vă cu noi pentru pace, n-avem nimic cu voi!

— Întoarceţi puştile împotriva nemţilor, ajutaţi-ne să liberăm Italia!

O muncitoare îşi face drum cu coatele, pînă în primele rînduri, şi strigă:

— Soldaţi, soldaţi, făceţi-o în numele mamelor voastre, ale soţiilor voastre, puneţi capăt războiului!

Soldaţii se simt mişcaţi şi se uită la ofiţerul lor, se sfătuiesc între ei, nu mai stau în rînd şi, văzînd asta, muncitorii deschid porţile şi dau năvală înspre ei.

— Staţi! urlă ofiţerul scoţînd din toc pistolul. Dacă mai faceţi un pas înainte, tragem.

Muncitorii se opresc grămadă în faţa plutonului. Se face tăcere. Ofiţerului îi tremură pistolul în mînă. Soldaţii, cu mişcări greoaie, de parcă ar ridica kilograme de plumb, îşi înfing puştile în umăr, pentru „arma la ochi", dar tremură şi ei, aşteptînd ca blestematul de ofiţer să se prăbuşească.

Muncitorii îşi reiau atunci agale marşul înainte, aşteptînd momentul potrivit ca să sară să-i îmbrăţişeze pe soldaţi, împiedicîndu-i să tragă.

De ofiţer nici măcar nu se sinchisesc, el e unul singur, are un singur pistol şi afară de asta e prea nevolnic.

— Trag — ţipă ofiţerul nevricos — trag, tragem, atenţie!

Soldaţii, unii ţineau puşca în sus, alţii la umăr, în timp ce muncitorii, ca un zid, înaintau încet, în tăcere.

— Trei paşi înapoi! zbiară ofiţerul către soldaţi, iar muncitorii, dimpotrivă, împing rîndurile lor înainte, ceea ce se şi putea socoti un început de biruinţă.

— Foc!... Un zgomot spintecă aerul, fum şi roşeaţă, muncitorii se aruncă la pămînt, se trag pe după copaci, nepotul meu rămîne pitit cu tovarăşii săi, nemişcaţi ca şi dînsul, pe pavaj, şi priveşte, fără să ridice capul, trupurile vecine. Cel care stă cu spatele la el şi e în margine are la tîmplă o gaură însîngerată. Un alt prieten al lui, un tînăr muncitor, stă cu faţa la cer şi geme slab: „Mamă!"

O femeie lipită cu spinarea de un copac şi îmbrăcată în negru sîngera la pîntec şi plîngea ca un copil.

Alte două femei, în camera portarului, boceau cu faţa îngropată în palme.

Nepotul meu ridică puţin capul şi vede alte corpuri însîngerate; sîngele curge pe jos, făcînd pete şi sumedenie de pîrîiaşe. Ceilalţi muncitori, de dindărătul copacilor, strigă: „Laşilor, asasi-

nilor", și aruncă cu pietre în pluton, în timp ce ofițerul se pleacă asupra corpurilor să se uite.

Erau nouă morți, nouă muncitori care voiau pace. Aceasta se întîmpla la 28 iulie 1943, cînd încă lumea mai sărbătorea evenimentul de la 25, dar morții aceia au făcut să se înțeleagă că italienii trebuiau să cucerească pacea cu prețul sîngelui. Prăbușirea fascismului nu însemna încă sfîrșitul acelor asupritori și bandiți care voiseră războiul.

Măcelul zguduise toată populația reggiană. Cînd Aldo află de la nepotul meu ceea ce se petrecuse, zise: „Muncitorii ne-au arătat drumul cel bun, trebuie să cerem pacea chiar cu prețul vieții noastre".

Reggianele deveniră un centru de luptă împotriva războiului. De lucrul acesta își dădură seama mai tîrziu nemții cînd trimiseră să li se repare *Stukas*-urile lor care nu se mai reparară, sau cînd începură să dispară lăzi cu proiectile ori mitraliere, care luau drumul munților și încăpeau în mîinile partizanilor.

Așa stînd lucrurile era logic să se ajungă la faimosul 8 septembrie. Am plecat la Reggio, am găsit acolo lumea împărțită, unii aveau fața întunecată a omului care știa ce se va întîmpla, alții credeau în armistițiu, văzînd în el sfîrșitul suferințelor, și țipau că vor pace. Dar iată că rîioșii ăia verzi de fasciști, care la 25 iulie ne priveau și așteptau, se pun în mișcare și în

noaptea de 9 diviziile blindate S.S., care staționau în parcul Terrachini, ocupă orașul. A doua zi dimineață nemții, fanatici, străbat străzile din centru, cîntînd. Din cînd în cînd cîte un verde din ăsta scîrbos se oprește și lipește de ziduri portretul lui Mussolini. Autoritățile militare italiene nu se arătau de loc, prefectul nu era, iar trupele aveau un armament de-a dreptul ridicol față de blindatele nemțești. Și cu toate astea soldații italieni și mulți ofițeri au știut să ne apere onoarea. Un bersalier, bunăoară, a căzut ucis după ce a tras cu pușca lui într-un car blindat; la cazarma Regimentului 3 artilerie, trupele au deschis focul contra nemților, care au izbutit însă apoi să intre și să le someze să se predea. Au fost morți și răniți, dar tot așa s-a rezistat și la cazarma bersalierilor, unde s-au apucat de au tras cu un mic tun antitanc care slujea pentru instrucție și au lovit un blindat german.

Populația făcea ca nisipurile umblătoare: înghițea soldații ca să-i scape de nemți. Îi trăgeau înăuntru, pe ferestre, le lăsau funii în jos de pe balcoane, îi ascundeau prin carele cu fîn, femeile luau la braț bărbați pe care nu-i mai văzuseră niciodată și în felul acesta, în districtul Reggio, naziștii nu izbutiră să dea decît peste trei soldați din două sute. La fel se făcea și cu prizonierii anglo-americani evadați. Casa noastră a devenit și ea un fel de gară de triaj. Dar

noi procedam altfel. Nu numai că ceream soldaților să ne dea armele și noi să le dăm în schimb straie, dar acelora care veneau fără arme le spuneam să se ducă să caute și să ne aducă. Așa, în cîteva zile, fînarele noastre au devenit niște arsenale, aveam pînă și o mitralieră. Cît despre casa noastră, ea ajunsese să fie plină de soldați și seara femeile le găteau hrana; iar băieții, pînă una-alta, umblau prin împrejurimi să caute haine civile, deoarece pe ale noastre le dasem de mult. Noaptea avea loc schimbarea. Îmbrăcați țărănește, soldații plecau în grupuri pe biciclete pe care le luam cu împrumut.

În timpul acesta nemții erau prinși cu organizarea ocupației și nu prea dădeau prin provincie. Feciorii mei profită și se duc la Reggio, se înfățișează unor tovarăși care au un garaj și iau de la ei două automobile. Cu ele străbat provincia de-a lungul și de-a latul în căutare de arme. Lucia Sarzi vine după ei și le spune că un grup de austrieci au dezertat. Ai mei se reped la fața locului și în schimbul unor straie țărănești iau de la ei uniformele Wehrmacht-ului. Apoi se întorc acasă și se îmbracă în hainele astea militare nemțești. Nu mai păreau blîndele mele odrasle, ci aduceau și ei acum a spurcăciuni. Se urcă iar în mașini și pleacă la Ciano, unde era o cazarmă de jandarmi. Acolo

Aldo coboară și zice jandarmilor care făceau de gardă:

— Automobil *kaput*. Ajuior la *Kamerad*.

Carabinierii încep să se uite la mașină și în timpul ăsta ceilalți coboară iute din automobile și le iau armele. Intră apoi în cazarmă și dezarmează întreaga garnizoană. În vremea aceasta în tot ținutul Reggio țăranii și muncitorii încep să se miște și partidul dă directive împotriva cotropitorului neamț. Încep actele de sabotaj și țăranii atacă birourile de colectări ca să nu lase grîul să încapă în mîinile nemților. Doctorul Guerriero, care funcționa ca prefect dar semna ordinele pe care i le dădeau nemții, întocmește de altfel un manifest unde zice că n-au săvîrșit acte de sabotaj și că se pregătesc represalii. La Reggio femeile apăreau pe sub ferestrele cazărmilor ca să aducă de mîncare soldaților italieni prizonieri ai nemților. — Dar cei din S.S. se repezeau asupra lor cu cravașe și patul puștii, iar femeile povesteau mînioase toate astea bărbaților care se organizau. Îmi aduc aminte — și faptul atunci îmi făcuse mare bucurie — că nemții și fasciștii interziseră să se mai poarte mantale și dăduseră ordin să se dărîme toate zaplazurile în provincie, căci răsăriseră gappiștii care trăgeau de sub mantale și dindărătul gardurilor. În fruntea acestor noi organizații se afla Vittorio Saltini, zis Toti, și alți conducători ajunși apoi eroi.

Dar activitatea desfăşurată cel mai mult atunci era aceea de a strînge arme şi a da îngrijire prizonierilor aliaţi evadaţi din lagărele de concentrare. Feciorii mei se chinuiseră mai întîi pentru arme, trebuia acum făcut ceva şi pentru prizonieri.

Sosise între timp acasă la noi un anume Dante Castellucci, care îl cunoscuse în Calabria pe fratele Luciei Sarzi pe cînd era deportat, şi care locuise mai mulţi ani în Franţa. Băiat cu fantezie şi cu carte, picta şi scria. Dimpreună cu el şi cu Lucia, fiii mei întocmiră un plan pentru a înlesni evadarea prizonierilor din lagărul de la Fossoli. Se strecurară noaptea în preajma lagărului, tăiară sîrma ghimpată, iar Castellucci îi strigă pe prizonieri în franţuzeşte, aşa cum strigă păsărarul păsările. Prizonierii evadează şi, cînd ajung pe şosea, se văd aşteptaţi de nişte femei cu biciclete care îi aduc la mine acasă. Dacă mai înainte casa mea aducea a cazarmă, acum ea semăna cu Societatea Naţiunilor. Prizonieri de toate neamurile : englezi, americani, ruşi, neozelandezi şi fiecare vorbea în limba lui. Ei au găsit gata putinele ca să-şi facă baie, s-au bărbierit, şi-au pus straiele noi pe care li le-am dat şi s-au aşezat cu toţii în jurul mesei în odaia de mîncare.

Lucrurile acestea acuma par născocite, dar atunci n-aveam de loc simţul primejdiei. Pe drumurile de ţară, pe la colţurile cocioabelor

se găsea veşnic cîte o femeie, cîte o bătrînă, care, de cum vedea pe unul îmbrăcat cam ciudat, jumătate soldat, jumătate civil, sau din acei cu bărbi lungi de partizani, se apropia îndată şi întreba :

— Aveţi nevoie de ceva ?

Şi ştiau bine că pentru lucrul acesta îi aştepta pedeapsa cu moartea. Dar aşa-i făcut neamul nostru reggian şi noi nu sîntem cîtuşi de puţin mai altfel

La cină, prin mijlocirea aceluiaşi Castellucci care tălmăcea, i-am întrebat pe prizonieri ce voiau să facă, dacă vor să rămînă sau să plece să întîlnească trupele aliate. Mai toţi voiau să plece, în afară de ruşi, care cereau să lupte. Era însă greu de ajuns în Toscana unde erau trupele aliate şi atunci tot Aldo a venit cu o idee ce să facă : i-a sfătuit pe prizonieri să urmeze mereu calea stîlpilor de înaltă tensiune, pentru că aşa nu se vor rătăci. Prizonierii şi-au luat rămas-bun, au glumit cu copiii, au lăsat cîte ceva ca amintire şi au plecat. Noi le-am dat merinde la fiecare pentru trei zile şi în afară de asta echipament împotriva frigului şi a ploii.

Au rămas ruşii şi Aldo s-a gîndit să întreprindă împreună cu ei o acţiune. Hotărăsc să săvîrşească un atentat împotriva secretarului federal fascist din Reggio şi se postează noaptea în marginea şoselei judeţene unde pun un drug, o barieră. Dar maşina secretarului oco-

lește obstacolul, o ia pe cîmp și după o bucată de drum revine pe șosea. Planul a dat greș.

În munți, în schimb, acțiunea e încă slabă. Aldo, Lucia și diverși prizonieri pleacă la Cervarezza cu muniții și merinde. Se pornesc la drum noaptea spre a nu fi văzuți, urmînd să ajungă la Secchia care duce pînă la Ventasso. În frunte mergea Aldo cu ranița în spinare, apoi Dante Castellucci și ceilalți. Pînă la Secchia aveau de străbătut mai mulți kilometri prin cîmp și mergeau pe lîngă șirurile de viță de vie. Aldo era mereu cu băgare de seamă să nu-l zărească cineva, de teama represaliilor care ar fi venit peste noi. Dar aveau de urcat un zăgaz luminat din plin de lună și, în timp ce Aldo se suie sus, hop răsare ca din pămînt o bicicletă cu unul care i se uită drept în față. El se aruncă sub zăgaz, dar prea tîrziu, căci fusese văzut. A rămas cu întîmplarea asta întipărită în minte și tot timpul cît a stat în munți era cu gîndul la noi, fiindcă n-avea știri și se întreba dacă pățania lui nu ne-a adus nouă necazuri.

Apoi o altă întîlnire. Trec două coloane cu mașini naziste care duc nu se știe unde o seamă de prizonieri italieni. Stăteau toți înghesuiți în picioare, ca vitele, și Aldo blestema că n-avea arme la el, căci, dacă ar fi avut, i-ar fi liberat. În sfîrșit sosesc la Secchia, pămîntul e nisipos, uscat și cu pietriș, prin mijloc curge o șuviță de

apă care pare de argint viu în lumina lunii. Ei calcă și pașii li se aud în tăcerea nopții. Aldo zice: „Pășiți ușor că ne aud de pe șosea". Umblă toată noaptea și le vine să cadă din picioare de oboseală. Merg acum în două grupuri și nu au nici puterea să vorbească. La un moment dat cei trei ruși încep să țipe: intraseră într-o băltoacă din care nu-și mai puteau trage afară picioarele. Aldo și cu ceilalți își dau mîna, fac lanț și încep, cu smucituri puternice, să-i tragă și să-i tragă pe împotmoliți pînă îi scot pe tustrei. Toți se pun pe rîs și asta le mai redă veselia. Ajung pe primul deal și găsesc acolo o colibă din paie și trestie (coliba poate a unui păstor) și se culcă acolo și dorm ca boierii. Se trezesc pe la amiază, Aldo se uită spre ușă și are o neplăcută surpriză: în fața ușii stă, întors cu spatele, un fascist. „Am căzut în capcană", se gîndește Aldo, și începe să cugete cam ce ar putea născoci pentru a o lua din loc. Dar fascistul se întoarnă și zice:

— Să nu credeți cine știe ce, am dezertat din garda republicană.

Aldo mai stă șovăitor, dar vede că dezertorul n-are arme; omul îi spune că și-a aruncat pușca după un gard și cere să rămînă cu partizanii. E întrebat unde a aruncat pușca. El îi conduce pînă la un gard unde într-adevăr găsesc pușca cu închizătorul lipsă.

— L-am aruncat în rîu, spune dezertorul.

Aldo intră atunci în apă pe acolo pe unde el arată că-l aruncase și găsește închizătorul. Hotărăsc să-l primească în rîndurile lor. Il chema Quarto Camurri și era un băiat bun. După întîmplarea asta se pornesc iar la drum, de data aceasta spre Ventasso. Se simt acum mai tari fiindcă au și o pușcă. Pe la jumătatea drumului se așază sub niște castani să examineze situația. Prima problemă e aceea a armelor, a doua, de a-și apropia pe oamenii din partea locului, că dacă nu, rămîn fără legături.

In ceea ce privește oamenii le vine în ajutor un bărbat ciudat, învățător la o școală elementară, care sosește neașteptat. Stăteau și se odihneau în munți, cînd văd deodată venind un individ cu pantaloni sportivi, haina descheiată, părul alb și cu o plasă de prins fluturi în mînă.

— Asta vine la prins fluturi cînd fluturi nu mai sînt de mult, zice Aldo. Dar lasă-l să se apropie, adăugă el adresîndu-se lui Quarto care era îngrijorat. Omul se apropie și Quarto îi spune:

— Nu sînt fluturi la vremea asta.

— Știu că nu sînt, răspunde omul, dar plasa asta e numai așa, de ochii lumii; sînt învățător în aceste locuri și am aflat despre voi care, ca și mine, n-ați venit la prins fluturi.

Omul părea isteț și merita să ți-l cîștigi de partea ta. Și într-adevăr se înțeleg că el se va întoarce în comună și va face pe omul de legă-

tură, urmînd ca, dacă va avea vreo știre cu privire la mișcările inamicului, să lase o scrisoare în crăpătura castanului din fața uscătorului.

Serviciul începu să funcționeze fără întîrziere, deoarece chiar a doua zi seara au găsit o scrisoare de la el în care spunea că: „In ținut e frămîntare mare pentru că s-a răspîndit vestea că fasciștii vor veni mîine să ia de la colectare făina de grîu și cea dulce, de castane, pentru a o preda stăpînilor naziști. Ținutul va fi lăsat pradă foametei. Trebuie împiedicat jaful cu orice preț." Semnat: „Fluturele." Zis și făcut: a doua zi dimineață ai noștri se postează de-a lungul șoselei care duce spre comună și cînd sosesc cele două camioane fasciste, ei aruncă cu grenade și fasciștii o iau la fugă în vîlcea. Ai noștri capturează armele, iar mașinilor le dau foc.

Aldo s-a pus apoi în legătură cu tovarășii care lucrau mai demult în munți. Se întîlnise la Porta Castello cu Spartaco. Semnul lui de recunoaștere trebuia să fie o batistă *à la pompadour*. Își dau amîndoi întîlnire la Busana, unde se întrunesc într-o cafenea și cu Otello Sarzi, zis Otello-mantovanul. O apucă pe o uliță singuratică și fac prezentările, apoi pleacă la Cervarezza și, ajunși acolo, se îndreaptă înspre pădurile de castani. Otello-mantovanul fluieră de două ori, aceste două fluierături fiind semnalul pentru ceilalți partizani. Intră într-o casă nelo-

cuită plină de fîn și dau acolo peste cinci ruși, doi englezi, un sudafrican și doi reggieni. Le dau mîncarea ce fusese pregătită de două fete din Cervarezza și încep să stea de vorbă. Cei doi englezi cer să se întoarcă la unitățile lor, toți ceilalți străini vor în schimb să lupte alături de partizani. Trebuie hotărît ce-i de făcut și Spartaco spune care e planul lui. Era vorba de dat o lovitură la cazarma carabinierilor din Villa Minozzo, unde se găseau armele rechiziționate de la populație. Înțeleși cu toții, urmau să se revadă la Sologno pentru a pregăti atacul. Deocamdată trebuia ca Spartaco și Otello să plece la Villa Minozzo să studieze bine planul și să se întîlnească mai tîrziu cu ceilalți la Sologno. Dar la întîlnirea stabilită — nimeni. Aldo i-a spus mai pe urmă lui Spartaco motivele, dar pînă una-alta nemții căraseră armele de la cazarmă.

Rămînea acum de încercat aceeași lovitură la cazarma de la Toano.

Mișcările acestea făcuseră ca populația să afle că la Sologno sînt partizani și vestea, răspîndindu-se din om în om, ajunse și la Don Pasquino Borghi, care conducea atunci biserica din Tapignola. Preotul vine imediat la Sologno ca să ajute partizanii și cere să aibă cu ei o întrevedere. Se duc Aldo, Spartaco și sudafricanul.

Don Pasquino era un preot tînăr, cu idei moderne și patriot. Cînd află că e și un sudafrican,

fu fericit să vorbească cu el englezește, ceea ce acolo în munți nu avusese prilejul s-o facă niciodată de cînd se întorsese din Sudan, unde fusese misionar. Preotul le oferi ospitalitate și toți trei îi mulțumiră. În zori, tot grupul, în afară de cei doi englezi care plecaseră pentru a trece în celelalte linii, o pornesc iar la drum, spre Toano, cu doi catîri. Dar se mergea prea încet și la un moment dat iau camionul unui telal, dar camionul era o vechitură. Într-adevăr, după cîțiva kilometri, cauciucurile se fac praf. Norocul face ca pe acolo să treacă o camionetă care venea de la La Spezia; ei se urcă în ea și ajung la Toano.

Spartaco se desparte de grup, deoarece trebuia să se ducă la Minozzo să pregătească un adăpost pentru noapte și un loc unde să poată ascunde și să pună în siguranță prada de arme, iar băieții dau asalt cazărmii, dar nu găsesc decît 5 puști, 4 pistoale, 5 perechi de ghete și un radio. Slabă pradă, se vede că puștile de vînătoare ale populației stîrniseră pofte. După lovitură echipa se înapoiază la Villa Minozzo cu cîteva ceasuri înainte de ora întîlnirii și de aceea nu găsesc pregătirile gata. Nu era alta de făcut decît de mers la Don Pasquino Borghi. Întreabă unde e Tapignola și pornesc într-acolo.

Se înnoptează și au de trecut muntele Prampa; cum era ceață de nu se vedea la doi pași, rătăcesc drumul și umblă pe munte ca într-un

labirint, pînă dimineaţa. Aldo, Spartaco, Ezio şi sudafricanul coboară ca să culeagă informaţii, dar se întîlnesc cu fasciştii care vin sus în camioane. Se ascund, fasciştii nu-i bagă de seamă, percheziţionează casa unde fuseseră găzduiţi partizanii, fură tot şi se apucă de băut vin pînă se îmbată. Apoi pleacă chiuind şi trăgînd cu armele ca nebunii.

După un lung marş ajung în sfîrşit la Tapignola unde Don Pasquino Borghi îi primeşte fericit şi pune repede în mişcare femeile, cere arendaşului să-i pună la dispoziţie odăile de sus, aşa că partizanii se aleg şi cu mîncare caldă şi cu paturi bune. Pe unul din cei doi reggieni îl dureau picioarele de nu se mai putea ţine drept. Don Pasquino se duce în odăiţa lui, ia o pomadă specială, se pune în genunchi şi începe să-i frece partizanului picioarele.

Asist şi eu în fiece an la biserică la spălatul picioarelor, dar nu mai văd ca cineva să fie mişcat de această datină. În schimb cînd am auzit de fapta părintelui Pasquino am fost adînc mişcat, fiindcă mi-am zis că dacă un preot se smereşte să tămăduiască aşa un partizan, înseamnă că mai există frăţie şi creştinism.

Dar parohul din Villa Minozzo era fascist şi nu putea suferi ca Don Pasquino să-i sprijine pe partizani. Don Pasquino îi răspundea: „Un slujitor al lui Dumnezeu are datoria să ajute pe acei prigoniţi cu care e frate întru Cristos, şi e de datoria oricărui preot să sprijine pe patrioţii care apără Italia". Înainte de a muri, Don Pasquino a fost schingiuit la Villa Minozzo, o femeie l-a scuipat în faţă, iar fasciştii au tras la sorţi ca să vadă cine-l ucide.

Don Pasquino ţinea foarte mult la Aldo, zicea că ştie să discute bine filozofia, chiar dacă e de părere diferită. Ba mai mult, avea pasiunea să discute cu el tocmai pentru că ideile lor se deosebeau. Cum însă asupra chestiunilor politice şi patriotice erau de acord, discuţiile între ei se desfăşurau pe probleme de teologie. Aldo spunea :

— Făcîndu-l pe Isus divin, voi îl micşoraţi. Pentru că, după voi, ceea ce făcea el se explică prin divinitatea lui, pe cînd eu îl socot om şi atribui tot ce a făcut omeniei lui. De aceea eu prin asta îl preţuiesc mai mult decît voi.

Don Pasquino răspundea că aşa e, Cristos era divin, dar s-a făcut şi om şi prin urmare întrunea în el ambele însuşiri. Aldo, însă, nu se lăsa şi zicea :

— Atunci toţi partizanii care mor astăzi, cei mai mulţi după o viaţă de luptă şi de propovăduiri şi care înainte de a muri sînt umiliţi şi schingiuiţi şi cu toate acestea primesc să moară din dragoste pentru oameni, sînt divini ?

Se ciocneau în aceste discuţii fără să ştie că amîndoi vor muri în acelaşi fel. Într-adevăr,

Don Pasquino Borghi fu împușcat o lună după moartea fiilor mei.

După popasul de la Tapignola, echipa o porni iar la drum. Voiau nici mai mult nici mai puțin decît să ocupe tot ținutul, dar venea iarna, legăturile nu se mai puteau face și sosi ordinul din partea comitetului de eliberare din Reggio ca să se retragă în munți.

Aldo și ceilalți se supun cu strîngere de inimă, că altceva nu era de făcut, fiindcă riscau să fie prinși, așa că toți se întorc acasă la mine.

Intr-o dimineață vine o ștafetă și ne vestește că un aviator american a coborît cu parașuta în cîmp pe lîngă Rio Saliceto. Aldo și încă cîțiva se duc numaidecît cu ștafeta și-l găsesc pe americanul care sta culcat în mijlocul parașutei albe ca într-un pat de nuntă și din picior îi curgea sînge. Cînd îi vede pe ai noștri crede că sînt fasciști, le arată rana și strigă de durere, dar ai mei îi spun că sînt partizani și atunci americanul începe să rîdă mulțumit. Il iau pe brațe, înfășoară parașuta și se întorc cu mașina acasă.

Americanul era un tip cu ciudățeniile lui. A sărutat-o pe Genoveffa ca pe mama lui; cînd a dat cu ochii de patul moale și curat care îl aștepta, a scos un ura și s-a trîntit pe el. Feciorii mei i-au pus piciorul pe speteaza unui scaun și Ferdinando, care organizase o infirmerie, i-a curățat rana și i-a înfășurat-o cu cea mai bună pînză, aceea pe care chiar mama o țesea. La prînz i-au dus un pui rasol ca să-l întremeze, că era slab, dar ce să vezi? Mănîncă numai carnea și scuipă pielea deoparte. „Ah", zice, ținînd pielea între degete, și după acest „ah" face o strîmbătură cu gura, apoi arată spre burtă. Nu-i place mititelului pielea, și eu mă înfurii, pentru că pe atunci un pui era aur și nici unul dintre noi nu mînca așa ceva. Și totuși lui i s-a dat mereu pui, ba Genoveffa trimitea chiar să i se cumpere, cînd nu puteam tăia dintre ai noștri. Dar el nu s-a învățat să mănînce pielea și o scoteam și o mîncam noi. Băiatul a început să se refacă și vedeai cum zi de zi se umplea la față, așa că s-a pus repede pe picioare. Voia acum să învețe italienește. Venea jos în bucătărie și întreba femeile cum se cheamă asta, cum se cheamă aia, apoi lega cuvintele învățate și ținea discursuri caraghioase. Ințelesese că eram comuniști, dar se prefăcea că nu știe nimic, cine știe ce-și închipuia el că ar fi comuniștii. Apoi a venit la noi și un rus care și el căuta să învețe niscaiva cuvinte italienești; americanul — cîteva cuvinte rusești, iar rusul — cîteva cuvinte americănești. Rusul lucra mult la cîmp și cînd trecea cineva pe șosea se ascundea pe după garduri. Pe urmă au mai sosit și neozelandezi și canadieni; îi aveam pe toți aliații. Intr-o seară, după cină, ne-am apucat să cîntăm fiecare din cîntecele țării lui și deodată ne-am pomenit cu toții cîntînd *Internaționala*. O știau cu toții și o cîntau

fiecare pe limba lui, dar în seara aceea a fost o singură limbă și o singură inimă: *Internaționala.*

Nu l-am văzut niciodată pe Aldo cu lacrimi în ochi, dar în seara aceea plîngea. Casa Cervi devenise o celulă a Internaționalei și cînd, în aceeași seară, am auzit la radio Moscova și *Imnul sovietic* și *Internaționala,* am fi vrut să ne audă și ei pe noi, să știe de casa Cervi, că ne luptăm cu dușmanii care erau și ai lor. După cîntat se naște o însuflețire generală. Rusul Anatol, amintind de fasciștii care făgăduiseră o răsplată de cinci kilograme de sare cui îi va denunța pe partizani, se ridică în picioare și spune Genoveffei: „Dacă vreți să sărați apa pentru supă, puteți să-mi tăiați o ureche și s-o aruncați în oală." Toți rîd și apoi fiecare începe să povestească fel de fel de lucruri din țara și din ținutul lui. Castellucci ne vorbește de Calabria, de stîncile și de păstorii ei și ne spune de un fruct pe care noi nu-l cunoșteam, smochina de India, un fel de prună, zicea el, cu ghimpi și fără sîmburi. Părea o ghicitoare, căci cine a mai pomenit un fruct cu ghimpi și fără sîmburi? Și cu toate astea pe la noi este un fruct ca ăsta, răspundea Dante, și după ce o să se isprăvească războiul, am să vă invit în ținutul meu să mîncați smochine de India.

Între timp casa noastră devenise o adevărată fabrică de alimente, Gelindo și Antenore tăiau

des vite și puneau carnea la saramură ca s-o păstreze și să aibă oricînd ce da la drum prizonierilor care plecau înapoi. Ferdinando pusese albinele pe jeratic și culegea kilograme de miere. Femeile făceau pîine cîteodată și de cîte trei ori pe zi, iar străinii se împărțeau în două comisii. Una, în care se aflau sudafricanii și englezii, frămînta și cocea. Alta, unde erau rușii, făcea untul. Și nu se întîmpla de loc printre noi cum se întîmplă uneori la O.N.U., nu; între noi, cu toate că eram de diferite neamuri, domnea înțelegerea.

Dar untul nu slujea numai pentru casă și pentru prizonieri, trebuia să-l trimitem și în munți, partizanilor, căci partizanii duceau întotdeauna lipsă de unt. Or, ca să facem atîta unt, trebuia să ne oprim nouă toată producția de lapte pe mai multe săptămîni. Atunci am fi putut face munți de unt. Dar cum să ți-o oprești? Eram doar siliți s-o dăm statului. Feciorilor mei le-au venit întotdeauna în momentele grele idei care ne-au salvat în toate împrejurările, în afară, bineînțeles, de ce-a fost la urmă, cînd au plătit pentru toate ideile avute în viață. Tot așa de data aceasta îi veni lui Gelindo ideea să facă niște semne vacilor să pară că au febră aftoasă. A luat un fier de călcat înroșit și a făcut pe botul vitelor semne întocmai ca acele pe care le capătă de la aftă și cînd a venit agentul veterinar nici n-a stat o

clipă pe gînduri şi-a zis: „Urîtă infecţie de astă dată"; apoi ne-a dat numaidecît un certificat că în grajdul nostru a izbucnit o epidemie. Asta însemna patruzeci de zile de izolare pentru vaci, deci patruzeci de zile de unt cît poftim; treabă din groş pentru ruşi. Dar de data aceasta a pus umerii şi comisia pentru pîine, din care făceau parte englezii şi sudafricanii.

Asta era ziua, iar cînd venea noaptea, treceam din cînd în cînd la acţiune.

O dată Aldo şi cu cei doi ruşi s-au deghizat în nemţi, au luat un automobil şi s-au dus într-un ţinut înţesat cu fascişti din garda republicană. Cîrciumile erau pline de adormiţii ăştia. Aldo şi cu ceilalţi intră în cîrciuma care era cea mai centrală. Din prag strigă: „Sînt fascişti aici?" Toţi se scoală în picioare, bat călcîiele, salută, ici-colo răstoarnă în grabă cîte un scaun, cîţiva însă nu se ridică drepţi, ci se clatină ca pendulele.

Unul strigă: „Pentru camarazii germani, *Heil Hitler!*" Şi toţi răspund: *„Heil Hitler!"* cu braţul cît o prăjină. Aldo şi cu ceilalţi îi lasă să răsufle, stînd în picioare şi cu feţele ca de marmură, apoi înaintează spre ei şi cu mitralierele ca la atac îi dezarmează pe toţi.

Fasciştii se posomorăsc şi nu pot pricepe ce rău au făcut camarazilor lor germani. Dar nici unul nu se împotriveşte, nici unul nu zice un cuvînt, toţi stau cu braţele ridicate. Şi totuşi ei

erau vreo treizeci, iar ai noştri numai trei. Victor, rusul, nu s-a putut ţine şi, în timp ce ieşeau cu toată prada aceea de arme, le-a strigat în obraz: „Noi, partizani!"

Dar nici lămurirea aceasta nu le dădu mai mult curaj şi ai noştri trei au putut pleca liniştiţi cu maşina, fără a fi urmăriţi.

Însă prea se înmulţiseră prizonierii la mine acasă, erau acuma treizeci, şi într-una din primele zile ale lui noiembrie vine Lucia Sarzi şi ne spune că din ordinul Comitetului de Eliberare prizonierii trebuie să se împrăştie, pentru că e prea mare riscul. Ultimul eşalon să plece pe ziua de 25. Dar Aldo zice că, oricum, am riscat pînă acum, şi ar fi bine să se încerce ca cea mai mare parte a prizonierilor să rămînă în Reggio, chiar dacă nu în casa noastră, dar să rămînă să lupte alături de partizani.

Aldo era pe de altă parte foarte bucuros că în mijlocul acestei primejdii o revăzuse pe Lucia. Plecară împreună pe biciclete. Era ultima dată cînd se mai vedeau. La un moment dat Aldo, ca mînat de o presimţire, îi zice:

— Lucia, învaţă-mă un cîntec de-al nostru, că dacă mă împuşcă, vreau, ca înainte de-a muri, să-l cînt.

— Ce gînduri negre, zice Lucia. Eu te învăţ cîntecul, dar ca să trăieşti!

— Ei, cum aş vrea să trăiesc şi să iubesc, dar vine o vreme cînd i se cere fiecăruia să dea ce

are mai de preţ. Tu, în orice caz, învaţă-mă cîntecul.

Lucia glumi pe seama acestor cuvinte profetice ale lui Aldo, dar apoi deveni serioasă şi începu să cînte:

Nu mai sîntem Comuna din Paris
Ce tu, burghezule, în sînge ai strivit
In cete despărţite şi răzleţe,
Ci marea clas-a oamenilor muncii...

Aldo rămase mişcat şi zise:

— Adevărat, Lucia, înainte proletarii mureau cu toţii fără să ştie de ce se jertfeau, astăzi o ştim. Dar astăzi sîngele mai cere sînge pînă va veni o zi cînd se va curma cu această soartă.

Lucia deveni gînditoare.

— Sigur, zice, noi sîntem cei care pregătim această zi, dar n-o vom vedea.

— Cine ştie, îi răspunse Aldo. Totuşi, dacă m-ar întreba cineva în ce vremuri aş vrea să mă nasc din nou, le-aş alege tot pe cele de acum.

Şi aşa şi-au luat rămas-bun, urîndu-şi unul altuia noroc. Dar în aer simţeau cum pluteşte încă din clipa aceea moartea. Din casa mea prizonierii începuseră să plece în grupuri mici. Mai rămăseseră doi ruşi, un englez, un sudafrican, un australian, Castellucci şi Quarto Camurri. Fasciştii erau acum furioşi şi voiau să încheie socotelile cu noi care n-am cedat niciodată nici

cît negru sub unghie. Toţi ştiau şi îşi dădeau bine seama că şi mai departe vom ţine piept fascismului. Cu războiul le mergea prost şi atunci ce şi-au zis? Să-l biruie măcar pe acela împotriva Cervilor. Aşa s-a ajuns la fatala zi de 25 noiembrie.

Era noapte, ploua cu găleata şi noi dormeam cu toţii. La un moment dat ne trezesc gemetele vitelor şi nişte împuşcături.

— Cine e? zic eu şi sar din pat.

In tindă — Aldo, iar pe la uşi — ceilalţi; ne aşezăm la ferestre şi ne uităm. Auzim că se trage dinspre cîmpie în jurul casei, dar altceva nu vedem nimic. Deodată o voce puternică strigă de pe ţarină:

— Predaţi-vă, Cervilor!

Nu răspundem nici o vorbă şi luăm numaidecît armele. Femeile vin tîrînd după ele în odăi lăzile cu muniţii. Genoveffa sta mută în uşa camerei de culcare. O văd ca acuma: palidă şi cu ochii aprinşi. Peste un timp se scutură şi se duce să liniştească copiii. Noi apucaserăm să vîrîm pistoalele prin crăpăturile din obloane, Aldo are mitraliera şi deschide focul. Străinii trag şi ei o dată cu noi. Ni se răspund cu alte împuşcături şi schimbul acesta de focuri ţine cîteva zeci de minute. Apoi noi începem a ne rări tirul pînă cînd ne uităm unii la alţii şi ne întrebăm ce-i de făcut, muniţiile s-au isprăvit. Aldo se uită de la fereastră spre coşarul de fîn,

vede o vîlvătaie şi zice: „Arde, nu mai e nimic de făcut".

Eu zic: „Nu mă predau cîinilor ăstora; să mergem acolo cu toţii, mai bine morţi decît vii".

Aldo mă opreşte şi-mi zice: „Nu se poate, tată, sînt femeile, copiii. Mai bine ne predăm."

Şi aşa coborîm scările, încet, pentru ultima dată. Femeile îmbrăţişează bărbaţii, cîte unul plînge. Agostino îşi ia în braţe băieţaşul şi-l sărută. La uşă, înainte de a ieşi în curte, Aldo ne adună şi zice:

— Ascultaţi bine ce vă spun. Cînd ne vor lua interogatoriul, numai eu şi cu Gelindo ne vom lua răspunderea. Ceilalţi nu ştiu nimic, e clar?

Deschidem apoi poarta şi ieşim în curte, eu dau fuga la grajd, dar un fascist pune mîna pe mine, eu răcnesc la el; „Mişeilor, lăsaţi măcar vitele să scape".

Se apropie două autocare; am aflat mai tîrziu că veniseră 150 de oameni ca să ne ia. Casa ardea şi în lumina flăcărilor se vedea bine cum fasciştii erau înarmaţi pînă în dinţi. Ne iau cu brutalitate, dar noi spunem că ne urcăm singuri în furgon. Ajungem la ultimul rămas-bun. Băieţii îşi îmbrăţişează nevestele şi le spun: „Fiţi liniştite, se aranjează lucrurile, o să vedeţi, nu-i prima dată că ne arestează".

Irnes, care are în braţe pruncul cel mai mic, îl sărută pe Agostino, iar el îi spune: „Cînd mă întorc, vezi să ştie să umble, da?"

Antenore îşi sărută cei trei băieţi şi-i dăscăleşte:

— Să n-o lăsaţi niciodată pe mama singură, auziţi? Şi să n-o supăraţi pe mama mare. Tata se va întoarce curînd.

Gelindo îşi îmbrăţişează cei doi copii ai lui de mai multe ori. El ştia că n-o să se mai întoarcă, cum poate o ştia şi Aldo care, cu toate acestea, îşi luă rămas-bun de la ai lui calm şi liniştit.

Apoi toţi feciorii vin în jurul Genoveffei şi îi sărută unii obrazul, alţii părul, alţii mîinile, şi-i zic: „La revedere, mamă, la revedere, vei vedea că ne întoarcem curînd, fii liniştită".

Mama îi îmbrăţişa pe care cum putea şi-i strîngea la piept, îi mîngîia pe cap, plîngea şi zicea:

— Mai bine aş muri, mai bine aş muri.

Dar fasciştii nu ne dau răgaz, ci ne împing în dubă. Cînd mă iau pe mine, Genoveffa mă întreabă:

— Şi tu?

— Sigur că şi eu, îi răspund tare, în timp ce mă duc. Aşa cel puţin ştii că sînt eu cu feciorii tăi.

Genoveffa izbucneşte în plîns, deoarece credea pînă atunci că mă vor cruţa. Înainte ca ei să închidă uşile dubei, mai ţipăm o dată:

— Fiţi pe pace, ne-om întoarce în curînd!

Dar feţele lor se văd şi nu se văd, după cum sînt ori ba în lumina flăcărilor. Maşina porneşte cu noi în timp ce femeile şi copiii rămîn singuri în casa care arde.

Mă gîndesc că plouă şi poate aşa incendiul se va stinge repede. Aflai mai tîrziu că întradevăr focul s-a curmat repede, dar că fasciştii, de îndată ce noi am plecat, s-au apucat să jefuiască şi să devasteze tot, mobile, maşini, prelate, apoi au ars cărţile, le-au făcut ferfeniţă şi le-au călcat în picioare. Era mai bine incendiul, că cel puţin ne rămîneau urmele.

La un moment dat duba nu mai putea merge din pricina noroiului. Fasciştii blestemă şi agaţă doi boi, nu ştiu de unde i-au luat. În sfîrşit, ajungem la o răspîntie. Fasciştii coboară străinii şi-i încarcă în altă maşină, ca să-i ducă la Parma. Camurri rămîne cu noi, pe cînd Castelluci începe a vorbi pe franţuzeşte şi zice că e un soldat al lui De Gaulle; fasciştii îl cred şi-l trec în lotul străinilor.

Nu ştiu care a fost mai departe soarta acestor prizonieri, dar nici pînă în ziua de astăzi n-am primit de la ei vreo scrisoare; numai englezul, ca să ne mulţumească, ne-a trimis un pachet de caramele.

ACESTE ZIDURI VOR CADEA

Sosind la închisoarea Servi, am fost puşi într-o cameră mare cu alţi deţinuţi, iar băieţilor mei le-au luat interogatoriul. Nici unul n-a vrut să vorbească şi atunci fasciştii i-au supus la tortura coborîrii scării. Trebuiau să coboare pe o scară între două rînduri de soldaţi care îi loveau cu picioarele, cu pumnii, cu patul puştii şi erau asvîrliţi de la un călău la altul pînă ajungeau jos însîngeraţi, striviţi şi distruşi.

Aldo s-a întors cu fruntea despicată şi roşie de sînge. „Nu ţi-e ruşine?“ i-am zis eu unui fascist; dar dintre fiii mei nici unul nu se văieta. Veni apoi o mărime ca să le ia interogatoriu, închipuindu-şi că el va fi mai isteţ cu o turmă de ţărani. Aldo şi Gelindo iau asupra lor toată răspunderea, ceilalţi zic că nu ştiu de nimic.

În sfîrşit se lasă noaptea, îngrijim de băieţii răniţi şi trag nădejde că dacă ar adormi n-au să mai simtă aşa durerea. Dar la miez de noapte fasciştii îi cheamă iar: „Să vie Cervii afară", şi îi pun din nou să coboare scara. Alte picioare, alţi pumni, alte palme peste rănile umflate şi deschise. Apoi îi închid pe fiecare în cîte o cameră, îi interoghează aparte, dar tot cu bătaie, pînă cînd unuia dintre ai mei îi vine rău, altul leşină şi, văzînd că nu le merge cu bătaia, fasciştii încearcă o ultimă carte. Îi adună împreună şi le spun că dacă intră în garda republicană fascistă scapă cu viaţă. Atunci unul răspunde pentru toţi:

— Ne-am murdări de-am face-o!

Fasciştii se lasă păgubaşi de a-i mai interoga. Era 25 noiembrie, o zi ceţoasă. Ne-au vîrît într-o celulă care avea pe jos un strat de rumegătură de un sfert de metru. Opt, cîţi eram, stîrneam prin cea mai neînsemnată mişcare nori de praf înţepător şi lemnos, care pe mine mă înăbuşea de nu mai puteam să răsuflu. Gelindo bate la uşă, cheamă paznicul şi îi spune că tata nu poate să respire. Mă scot în ogradă, e plină de ceaţă, dar nu mă mai apasă aşa la inimă. Primul lucru pe care îl descopăr e o poartă, e aproape şi o deschid. Dau într-o grădină de zarzavat uscat de ger, dar mi se pare că parcă aş fi din nou acasă şi mă uit la bietele plante. Sînt culturi fasciste, pentru că nu

se vede în ele dragostea pentru agricultură, şi mi se face milă de ele. Şi tot aşa, plimbîndu-mă, văd un zid în faţă care pe muchia de sus e prevăzut cu vîrfuri ascuţite. Feciorii mei spuneau mereu că, să nu fi fost tata, eram de mult evadaţi. Şi atunci eu îi îndemnam să fugă, să mă lase pe mine acolo, că eu sînt bătrîn şi m-oi descurca eu. Dar dacă, îmi ziceam acum, m-ar trage peste zidul ăsta, m-aş putea rostogoli pînă pe partea cealaltă şi atunci adio Cervi.

Tot făcîndu-mi socoteli din astea, mă întorc pe poartă şi mă plimb pe sub ziduri şi mă gîndesc ce s-ar putea face şi cum să înduioşez gardienii. Lovesc cu piciorul în pietre, fără să-mi dau seama, şi deodată simt ceva de fier care răsună. Mă plec şi ridic obiectul: era un mîner de lingură cu cîteva vîrfuri ca dinţii. O pun în buzunar şi vin fuga la fiii mei. Ferdinando şi Aldo o învîrtesc pe o parte şi pe alta şi încearcă să roadă peretele. Mînerul zgîrie bine şi, văzînd aşa, se pun pe răzuială toată noaptea, pînă cînd în sfîrşit către dimineaţă scot din perete o cărămidă groasă. Gelindo bagă capul şi izbuteşte să-l treacă dincolo: va să zică fuga e pregătită; apoi punem la loc cărămida, aşteptînd să vie noaptea următoare. Cînd se arată paznicul, noi ne prefacem ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat, dar ochii ne rîd şi inima ne saltă.

Dar la unsprezece vin mai mulţi gardieni şi fascişti de ne iau şi ne duc la închisoarea judiciară din San Tomaso. Ieşim dintr-o puşcărie pentru a intra în alta. Ne închid la etajul doi şi şeful gardienilor, Morini, vine să încerce zăvoarele dacă nu sună fals.

— De ce sînteţi mîhniţi ? mă întreabă.

— Sîntem opt bărbaţi şi am lăsat acasă femeile şi copiii cu optzeci de mii de lire datorii.

— Ce stai să te gîndeşti la datorii ? îmi zic mîndri feciorii.

— Datoriile sînt datorii şi se vor plăti, dar banii pe care mi i-au furat, nu-i mai văd.

— Ce bani ? întreabă gardianul-şef.

— Cu gradaţii nu vorbesc, zic eu.

— Vorbeşte, că n-o să te pîrăsc !

— Cu gradele nu vorbesc, eu vorbesc cu oamenii.

Gardianul-şef îşi scoate atunci tunica şi eu îi povestesc cum majurul Sidoli, de faţă fiind locotenentul Cagliari din Brigada Neagră, m-a jefuit în pragul casei mele de treizeci şi două de mii de lire adunate din vînzarea porcilor. Erau zece mii de lire în bilete de cîte o sută, cincii mii în hîrtii de cîte cinci sute şi zece mii în hîrtii de cîte cincizeci. În total, 31.916 lire.

— Dar ăsta-i furt curat, cum scrie la codul penal, îmi zice gardianul-şef.

— Tot fascismul e hoţie, cum scrie la codul penal ; ne-au jefuit toată casa, au furat pînă şi maşina de cusut *Singer* a nurorii mele, maşină pe care au cărat-o jos pe scări ca s-o încarce în camionetă, dar eu am ţipat s-o aducă înapoi sus că e dar de nuntă al unui tată către noră-sa şi li s-a făcut ruşine fasciştilor şi s-au întors cu maşina pe scări. Ne-au furat pînă şi batistele din sertarul de la comodă.

— Despre bani trebuie să spuneţi procurorului Republicii cînd o să vie să vă ia interogatoriul, îmi zice gardianul-şef.

Şi cînd a venit procurorul, i-am şi spus. El a telefonat la Brigada Neagră şi l-a chemat în faţa noastră pe locotenentul Cagliari. Dar el a tăgăduit şi a spus că sînt nebun.

— Aveţi dreptate, sînt nebun, pentru că dumneavoastră sînteţi tari şi puteţi face ce poftiţi.

Atuncea procurorul îi spune lui Cagliari :

— Locotenente, Cervi are mai multă judecată decît dumneata, nu-i aşa ?

Locotenentul lasă capul în jos şi nu scoate un cuvînt.

În afară de gardianul-şef, devenise şi ajutorul lui prieten cu noi. Pedrini, mai mult decît adjutant, era cap de familie şi avea atîtea guri de hrănit acasă, încît se gîndea mai mult la unt şi făină decît la regulament. Era un om cu chibzuială şi plin de omenie. Aldo şi cu ceilalţi au început de îndată pregătirile pentru fugă :

ştiau acum şi unde era telefonul ca să-i taie firele şi unde erau cheile de la celule.

Urmau să-l răsplătească pe Pedrini cu bunuri în natură ca să-şi poată hrăni familia. Aşa strînseră legăturile şi Aldo scrise femeilor noastre un bileţel, pe care Pedrini îl duse acasă la noi, şi unde le spunea să aibă încredere în acest om. Massimo, un nepot al meu, ne trimise vorbă prin Pedrini că pregăteşte un plan de evadare şi că o să ne prevină la timp. Aşteptam, şi tot aşteptînd vine Crăciunul. În ajun ne pomenim în celulă cu Don Stefano, sosit pentru spovedanie.

— Noi n-avem păcate de ispăşit, zisei eu şi feciorii mei.

— Atunci de ce sînteţi aici?

— Pentru că am făcut fapte de milostivire şi îndurare, răspunsei eu.

— Şi care sînt aceste fapte de milostivire? întreabă preotul.

— Păi dacă nu le ştii dumneata care eşti preot, cine să le ştie? Am dat adăpost prigoniţilor, am dat de mîncare înfometaţilor, am dat de băut însetaţilor, am păstrat mamelor feciorii şi nevestelor bărbaţii. Am propovăduit dreptatea împotriva călăilor fascişti şi a tîlharilor, împotriva bogaţilor mîncători de trudă şi sînge.

— Dar, lăsînd deoparte ce-i politică, tot restul sînt lucruri de care vorbeşte Evanghelia şi nu sînt crime.

— Sînt crime, părinte, şi cine le săvîrşeşte moare. Isus le-a propovăduit şi le-a făptuit, de aceea a fost răstignit. Şi noi le-am făcut şi tocmai de asta sîntem aici. Cît despre politică, dacă ceea ce vreţi să spuneţi e ceea ce am înţeles eu, nu ne este frică şi mărturisim că sîntem comunişti, dar un lucru să ştiţi de la mine, că astăzi comunist, socialist, creştin sînt totuna, sînt oameni adevăraţi, după cum cere dreptatea.

Don Stefano se încruntă şi-o luă repede din loc. După oarecare tăcere, Ovidio începu să cînte litaniile, întrerupîndu-se pentru a ne spune că dacă îl vor împuşca, prohodul şi-l va cînta el însuşi. Agostino se gîndea la Mario, băieţelul lui care încă nu ştia să meargă, şi zicea că acuma are vreme berechet şi ar putea să-l înveţe primii paşi. Cîntecul şi aceste gînduri ne-au întristat, dar cu gîndul la fugă ne-am smuls tristeţii. Aflai mai tîrziu toate peripeţiile cu planul de evadare. Castellucci izbutise să scape din închisoarea din Parma şi după multe cutreierări se întoarse acasă la noi. Era rănit şi femeile l-au ajutat să se pună iar pe picioare, dar pe el îl frămînta mereu gîndul cum să ne facă pe noi scăpaţi. Împreună cu cumnatul Massimo, strînge cinci oameni: pe Otello Sarzi, un prizonier rus şi alţi trei partizani. Voiau să-şi facă rost de cinci uniforme de jandarmi pentru a se prezenta la închisoarea din San

Tomaso sub pretextul de a duce acolo un deținut. La închisoare urmau să-i atace pe gardieni și, cu complicitatea cîtorva, să ne elibereze pe noi și încă pe alți deținunți politici. Între timp noi l-am trimis pe Pedrini la Praticello. Cînd se întoarce și ne aduce la cunoștință planul pus la cale, Aldo scrie iar un bilețel acasă: „Grăbiți-vă!" Pedrini îl duce, se înapoiază și ne spune că a rămas pentru noaptea de Crăciun cînd, din pricina sărbătorii, sînt mai puțini gardieni. Dar Dante caută în fel și chip să facă rost de uniformele acelea de jandarmi și nu izbutește să găsească decît trei, ceea ce nu era de ajuns. Pe de altă parte, Massimo, nepotul, se îmbolnăvește. Și așa fuga e amînată pentru Anul Nou, altă sărbătoare prielnică. În răstimpul ăsta se mai putea lua înțelegere asupra planului de evadare. Dante se gîndește în acest scop să trimită pe una din neveste la vorbitor, dar în cele din urmă se hotărăsc să dea această sarcină Mariei, soră cu Irnes, și care, pentru că o să fie mai puțin mișcată, va putea face treaba mai bine.

Totul era gata, dar s-a întîmplat ceea ce s-a întîmplat și după cărămida de la Servi.

Fasciștii deschid ușa celulei noastre și strigă:

— Familia Cervi afară!

Ies eu cel dintîi, dar mi se spune:

— Ce vrei? Tu ești bătrîn, treci înapoi înăuntru.

— Sînt capul familiei și vreau să fiu împreună cu feciorii mei!

Între timp vine un contraordin: toți iar înapoi în celulă, încă nu e gata.

Ne spun:

— Treceți înapoi de vă culcați, rămîne pentru mîine dimineața.

În zori strigă din nou; ies cei șapte fii ai mei și cu Camurri. Întreb unde îi duc.

— La Parma, pentru proces, mi se răspunde. Și îi iau atît de repede, încît abia mai am timp să-mi iau rămas-bun de la ei.

Cum am rămas singur, mă mută în celula numărul 3, împreună cu Manlio Mariani, avocatul, cu Ubaldo Morini, Ferrari Mario și Elio Levoni, care erau împotriva regimului, și Bruno Ergellini care ascunsese la el arme după 8 septembrie. Mă împrietenii numaidecît cu avocatul Mariani, pentru că voiam să discut cu el despre procesul de la Parma. Îi zic: „Care poate fi soarta fiilor mei? Noi am ascultat de legile omeniei, am adăpostit pribegii, am dat de mîncare înfometaților, am îmbrăcat pe cei goi, indiferent de rasă și neam, fiii mei sînt prin urmare nevinovați în fața lui Dumnezeu și a oamenilor și dacă au fost uciși, sîngele lor va cădea pe capul ucigașilor lor."

Dar avocatul mă ia așa cum iei bătrînii: „Fii liniştit, vei vedea că totul se va aranja". El încă nu-i cunoştea pe Cervi şi atunci îi spusei: „Nădăjduiesc că va fi aşa cum spui dumneata, dar îţi jur că dacă fiii mei au fost ucişi, cei zece băieţi ai lor care au rămas acasă vor fi crescuţi în aceleaşi principii şi aceleaşi idealuri şi vor lupta pentru ca ele să triumfe, sau mai bine vor muri".

Intre timp ne fu adus în celula numărul 3 un alt frate de suferinţă: scriitorul Arrigo Benedetti. Zicea că s-a copromis după 25 iulie şi că la 8 septembrie fugise în munţii noştri unde, împreună cu parohul, ajutase diverşi prizonieri aliați. Așa că și el aștepta procesul de la Parma. Cînd intră, ne ridicarăm cu toţii în picioare să aflăm ce mai e nou și el ne vorbi de războiul din Rusia și din Italia. „La primăvară", zisei eu și el se uită la mine.

— Cervi, mă prezentai.

— Benedetti, îmi răspunse el.

— Cervi, zise şi tînărul Morini care purta barbă şi era cam smintit, apoi îşi plecă urechile şi scoase un răget de animal. Alteori cînta *Răsună goarna neînfricată*. Benedetti se aşeză pe pat şi privi curios la Ergellini care îmi trecea mucurile de ţigări, iar eu le puneam în paharul de aluminiu pentru deţinuţii din celelalte celule care n-aveau bani de ţigări. Eu mă învîrteam şi mă suceam pentru că mă supăra un ulcer la stomac şi ei vorbeau de medicul închisorii care mă lăsase ţinîndu-mă cu o mînă în faţă şi cu alta la spate, fără să-mi dea îngrijiri anume.

— Dragii mei, spusei, doctorul n-a fost drăguț cu mine, dar așa e meseria lui; e obișnuit numai cu tîlhari şi ucigaşi. Uită că astăzi a venit rîndul oamenilor de treabă să stea închişi.

Toţi tăceau, iar pe mine nu mă prindea somnul.

— Am şapte feciori, zic, şi nu mai am nici o veste de la ei. Acum cîteva dimineţi, pe cînd dormeam împreună, au venit să ne cheme. Au cerut să vie toată familia Cervi, cu capul familiei în frunte, dar cînd am ieșit mi-au spus: „Eşti bătrîn, du-te înapoi şi te culcă". Le-am răspuns: „Cum adică, nu sînt capul familiei?"

Simţeam nevoia să amintesc de ultimele zile cînd am mai fost împreună cu fiii mei.

— În zorii unei zile ne pomenim că fasciștii năvălesc pe pămîntul nostru, înconjoară casa şi grajdul. Noi încă dormeam şi, de cum au sosit, au dat foc coşarei. Fiul meu Aldo a zis atunci: „Arde, nu mai e nimic de făcut".

Avocatul Morini aminti de distribuirea macaroanelor de la 26 iulie. „Să mănînce tot ținutul, adăugai eu, şi ce mulţumiţi eram; spuneam fiilor mei că acuma avem libertate, să lăsăm deoparte orice răzbunare".

Dar să nu creadă că fiii mei sînt nişte boiernaşi. La închisoarea Servi, cînd banditii negri le-au spus: „Vreţi să vi se ierte totul? Intraţi în garda republicană!" fiii mei le-au răspuns: „Am socoti că ne-am murdări". Aşa sîntem croiţi noi, Cervi, iubim libertatea. Feciorii mei sînt nişte ţărani voinici, nu li-e teamă de robotealä, şi dacă i-au dat cumva pe mîna nemţilor să-i ducă în Polonia, vor munci, dar nu-şi vor lăsa sufletul acolo. Sînt sigur că se vor întoarce.

Tot atunci rostii acele cuvinte care mai pe urmă s-au adeverit: „Fiindcă ascultaţi ce vă zic eu: în curînd aceste ziduri se vor prăbuşi, şi asupritorii poporului vor lua locul asupriţilor şi noi ne vom întoarce la casele noastre şi vom reclădi Italia. Eu sînt bătrîn, dar fiii mei sînt tineri, toţi în floarea vîrstei."

Îmi dădui seama că ridicasem glasul şi coborîi tonul. Uneori îmi ziceam: „S-ar putea să fi şi murit, dar nu cred să fie morţi, mi-ar spune-o inima".

Gardianul-şef Pedrini auzise vorbele mele şi veni să spună noapte bună.

— Noapte bună îi zisei.

Iar tînărul cel nebun strigă:

— *Tut pas, tut las, tut cas.*[1] Iată deviza lui San Tomaso!

[1] Zicătoare franceză: *Tout passe, tout lasse, tout casse,* prin care se exprimă deşertăciunea lucrurilor omeneşti şi ideea că totul trece.

Zilele treceau anevoie, cîte unul se juca cu cărţile făcute de mînă acolo pe loc, altul căuta ştiri dinafară. Frontul rus înaintează, frontul rus se prăbuşeşte, speranţele ţineau o clipă, o ştire contrazicea pe cealaltă. Eu stam aproape mereu întins pe pat, pentru că mă sîcîia ulcerul. Apoi, cînd venea ceasul plimbării prin curte, îmi puneam mantaua şi făceam cîţiva paşi. Morini nebunul se săturase şi voia să treacă în garda republicană, iar eu mă străduiam să-l conving să n-o facă. De acasă ne veneau mereu pachete cu plăcinte şi dulciuri. În ziua aceea de 7 ianuarie 1944 femeile noastre ne trimiseseră miere. Îmi aduc bine aminte, pentru că era o dimineaţă foarte luminoasă, iar seara se adeveri prorocirea mea. La orele nouă auzim nişte aeroplane. Ergellini, ascultîndu-le motoarele, zice că sînt aliate. Se vede la un moment dat o lumină ca de fulger şi Morini se caţără pe fereastră şi ţipă: „Vai, cerule!" Îl tragem jos şi deodată zidurile se clatină din încheieturi, ne luăm repede catrafusele şi ieşim pe coridorul dinăuntru. Delicvenţii de drept comun zbiară la gardieni: „Tîlharilor, deschideţi-ne!" şi urlă ca animalele încolţite de flăcări. Li se deschid uşile şi ne amestecăm toţi de-a valma în fugă pe coridor, cîte unul lunecînd şi rănindu-se, deoarece geamurile se spărseseră şi căzuseră pe jos, iar noi alergam pe grămezi de cioburi de sticlă. Am ajuns în

curte: cerul avea o culoare portocalie de la parașutele luminoase care coborau încet-încet, ca fulgii. Alt cutremur de pămînt și zidurile închisorii se năruie în mijlocul unei explozii de moloz și praf. Unii strigă ajutor și scot brațele pe sub dărîmături. Salvăm astfel cîțiva gardieni. Eu mă strecor prin deschizătura ghișeului care slujea la primirea pachetelor și sar în stradă; alții, la adăpostul prafului, trec prin dărîmături.

Toți alergau spre Santa Croce, pe cîtă vreme eu o iau pe *Via Emilia*. Erau acolo doi jandarmi și puteau să mă recunoască după papuci, dar se vede că aveau să se gîndească la altele în clipa aceea. Ajung la podul Crostolo și mă îndrept spre Reggio; văd un mănunchi de flăcări și fum pe cerul portocaliu. De cum trec de drumul de fier, mă apropii de o casă unde locuia o familie pe care o cunoșteam și strig: „Garavelli, Garavelli!“ dar nimeni nu-mi răspunde și atunci sar gardul. Cînd cunoscuții mei mă văd, se miră grozav și-mi spun să rămîn la ei. Eu zic:

— Nu, dați-mi o bicicletă să mă duc acasă, că dacă fasciștii mă găsesc aici, dau foc și casei, și la tot.

Cînd plec, mă întreabă:

— Dar cum ai intrat?

— Pe sus, zic, am sărit poarta.

— Cum?

— Iac-așa, am sărit.

Alergam pe bicicletă, în timp ce de-a lungul șoselei un șir întreg de oameni stăteau pitiți în dosul copacilor din pricina bombardamentului. Ajung acasă pe la unsprezece noaptea. Toți dormeau. Intru, strig și, fără să-mi dau seama, mă uit la cuiere să văd dacă băieții mei s-au întors acasă. Nu s-au întors. Genoveffa și nurorile coboară, mă sărută, mă strîng puternic în brațe, mă întreabă ce mai fac, mă conduc în bucătărie și îmi dau să beau ceva cald. Dar despre băieți nu vorbea nimeni nimic și atunci întreb eu:

— Nu știți nimic despre băieți?

Nevasta îmi răspunde ca dusă pe gînduri:

— Dacă nu știi tu, noi de unde vrei să știm ceva?

Înțeleg atunci că e nevoie să-i ridic moralul și spun:

— I-au dus la Parma, la proces, mi-a spus Pedrini și apoi și avocatul Mariani. Băieții știu să fie curajoși la procese, vei vedea că mai devreme ori mai tîrziu îi vom avea acasă.

Dar ea nu avea chef să vorbească, iar nurorile tăceau și se mărgineau să se învîrtă în jurul meu ca să-mi tot dea de mîncare.

— Și dacă nu i-au dus la Parma și toate astea îs minciuni? mă întreabă nevasta, încercînd să vadă ce se petrece în sufletul meu.

Eu tot stărui s-o îmbărbătez.

— Dacă nu i-au dus la Parma, i-or fi deportat în Polonia, la muncă, dar îţi închipui şi tu că, deprinşi cum sînt cu munca, ce rău poate să le facă asta?

Nevastă-mea încetă să mai discute despre acest lucru, fiindcă îşi dădu seama că nu ştiu nimic. Ne-am dus la culcare şi mi-a zis să dorm liniştit şi m-a sărutat. Vreme de o lună şi jumătate nu mi-a mai spus un cuvînt despre băieţi. Aştepta să mă refac de pe urma ulcerului şi a închisorii şi în fiecare seară se ducea la culcare cu taina în suflet. Şi eu care nu pricepeam nimic şi vorbeam de ei ca şi cum ar fi fost în viaţă... Spuneam: „Cînd se va întoarce Ferdinando trebuie să-l rugăm să reînnoiască stupii; pe Aldo am să-l trimit să cumpere o vacă elveţiană şi Gelindo trebuie să facă iar rost de chimicale că nu mai avem". Mama tăcea, în vreme ce eu tot o chinuiam mai departe. Într-o zi încercă să mă facă să înţeleg mai mult şi îmi zise:

— Băieţii noştri n-au să se mai întoarcă, nu vezi cîţi morţi sînt pe drumuri pe care nici nu-i mai recunoşti, printre ei or fi şi feciorii noştri.

Iar eu, încăpăţînat:

— Mereu cobeşti, aşa ai fost tu întotdeauna.

Atunci nevasta, pe care n-o mai putea răbda inima, îmi spuse:

— Băieţii noştri nu se vor mai întoarce. Au fost împuşcaţi toţi şapte.

Rămăsei înlemnit şi mut, apoi întrebai într-aiurea:

— Nu se vor mai întoarce?

Şi ea:

— Nu, nu se vor mai întoarce niciodată, au murit toţi şapte.

Nurorile s-au apropiat de mine şi eu începui să-mi plîng feciorii. Dar după ce mi-am şters lacrimile am zis:

— După o recoltă vine alta. Să mergem înainte.

MOARTEA FIILOR MEI ŞI A MAMEI LOR

După ce am aflat, a început să mă chinuie remuşcarea. Nu înţelesesem nimic, nimic, şi-i salutasem cu mîna, ultima dată, plin de speranţă că se duceau la proces şi că ei, atît de căliţi şi de iscusiţi, o să-i înfunde pe fascişti. Cînd colo, se duceau la moarte. Ei ştiau, dar voiau să-mi lase amăgirea şi şi-au luat rămas-bun de la mine, surîzînd ; cu surîsul acela şi-au luat de la mine adio pentru totdeauna. Fiilor, de ce aţi avut milă de bătrîneţele mele, de ce nu mi-aţi spus că plecaţi ca să vă împuşte ? Aş fi urlat la fascişti, cum am făcut întotdeauna, şi poate n-aţi fi acum în mormînt. Acum, după ce mi s-a spus tot şi am aflat de la tovarăşii voştri de închisoare cuvintele ce le-aţi rostit, remuşcarea mea e mare.

Cînd gardianul fascist ne-a spus : „Duceţi-vă de dormiţi, rămîne pentru mîine dimineaţă", tu Gelindo ai răspuns : „De ce vreţi să ne ducem să dormim, dormim de atîta vreme, şi mergem şi spre somnul cel veşnic". Dar cuvintele astea eu nu le-am auzit, fiindcă altminteri aş fi înţeles. Iar cînd tu, Ettore, cel mai mic şi cel mai drag, ai lăsat flanela ta albă lui Codeluppi, te-am întrebat : „De ce o laşi ? La Parma e frig !" Şi tu mi-ai zîmbit fără să-mi răspunzi. Dar acum am aflat că lui Codeluppi îi spuseseşi : „De ce să mi-o găurească ? E nouă şi mai bine s-o ai tu pentru fecioru-tău, cel puţin va sluji la ceva."

De ce aţi făcut asta, copiii mei ? E vina mea dacă am crezut întotdeauna în voi şi mi s-a părut că nimeni n-o să vă poată înfrînge vreodată ? Dar n-a fost aşa întotdeauna cînd eram împreună şi vă întorceaţi biruitori de la procese, din închisori, din luptele cu fasciştii, din loviturile date cu partizanii ? La moarte, însă, la moarte nu m-am gîndit niciodată. Merit, merit să mă roadă remuşcarea eu, semeţul, care credeam că pe voi moartea nu vă poate atinge. Şi chiar dacă în închisoare spuneam că aţi putea muri, inima mea nu credea şi se răzvrătea la gîndul acesta. Dar taţii şi mamele aşa sînt făcuţi, acum înţeleg. Gîndesc că ei vor muri, că şi lumea va muri, dar că odraslele lor nu-i vor părăsi niciodată, nici măcar după moarte, şi că vor sta mereu să se joace cu copilaşii lor pe care i-au crescut atîţia ani, moartea fiind pentru

ei străină. Ce știe moartea de toate jertfele voastre, de sărutările pe care mi le-ați dat pînă v-ați făcut mari, de veghile la paturile voastre, de tot ce-ți ia o viață întreagă cînd ai șapte fii de crescut? Ce știe moartea? Uite, tu, Gelindo, care erai întotdeauna gata la răspuns, acum nu mă mai cunoști și nu-mi mai răspunzi. Iar tu, Ettore, care în iarba înaltă te ascundeai și spuneai: „Nu mai sînt", iată că acum iarba înaltă într-adevăr te-a acoperit de tot și nu mai ești. Și cum tu, Aldo, atît de tare și de isteț în viață, te-ai lăsat biruit de moarte?

Blestemată fie mila și blestemat cine de sus din cer mi-a astupat urechile și mi-a legat ochii, ca să nu pricep și să rămîn în viață, în locul vostru! Nimic nu mai știu de voi în ultimele clipe, nici un cuvînt, nici o privire, nici un gînd. Știu numai că erați toți șapte împreună chiar și în fața morții, că v-ați îmbrățișat, v-ați sărutat și că Gelindo, înainte de a se comanda „Foc!", a strigat: „Voi ne omorîți, dar noi nu vom muri niciodată".

E adevărat, fiii mei, tatăl vostru avea dreptate, bine i-a zis sufletul că voi nu puteți muri. Și aceasta este puterea care mă face să merg înainte, care nu mă lasă doborît de durere, altminteri aș fi venit după voi repede, ca mama voastră.

Am suferit și am cugetat zi și noapte, dar așa cum nevasta mea îmi tăinuise sufletul ei vreme de o lună și jumătate, tot astfel i-l tăinuisem și eu pe-al meu, spre a o îmbărbăta. În afară de asta, credința în cauza lor, partizanii, femeile, tovarășii, muncitorii, florile, lespezile, dragostea care din toate părțile îi înconjoară pe fiii mei mi-au dat o putere nemăsurată, care m-a făcut să rezist nenorocirii.

Această putere a devenit, e drept, mai limpede în ultimii ani, dar nici înainte nu m-a părăsit niciodată, nici măcar în clipa cînd mama mă înștiințase de împușcarea băieților. Mai tîrziu mi s-a povestit cum s-au petrecut faptele care au dus la uciderea lor.

La 27 decembrie un gappist l-a curățat pe secretarul fascist din Bagnolo in Piano. Ștabii provinciei s-au întrunit la o adunare funebră în aceeași noapte la căpătîiul mortului și au jurat răzbunare. „Pentru unul, zece!" au țipat dumnealor, care învățaseră ceva de la nemți. Federalul dă citire unei liste de nume, dar unul vine cu ideea: „Să-i împușcăm pe cei șapte frați Cervi!" — „Bună idee, camaradul e deștept" și se hotărăște cum a zis el.

Și într-adevăr sînt luați și duși la poligonul de tragere unde apare și Don Stefano, preotul, pe care îl cunoscusem în închisoare, și-i întreabă dacă vor să se spovedească. Ai mei îi răspund că nu au păcate de care să se pocăiască, și fasciștii sînt mulțumiți pentru că erau tare grăbiți să termine. Șeful plutonului îi întreabă pe soldați

cine vrea să aibă cinstea de a trage, şi un soldat, cu numele de Vulcano, zice: „Eu“, şi după el mai cer această onoare şi alţii, pînă împlinesc numărul de care era nevoie.

Don Stefano a declarat mai apoi că ai mei au murit ca nişte cinici, cînd de fapt el a supravieţuit ca un cinic, deoarece locul lui de creştin era alături de nevinovaţi, nu de călăi.

Dar de acum încolo ceea ce s-a făcut, s-a făcut.

Nurorile mele mi-au povestit la rîndul lor cum au aflat de moartea soţilor lor. Irnes şi cu fie-mea Diomira s-au dus pe ziua de 28 la oraş, pentru că mama le spusese: „Eu nu pot să umblu, duceţi-vă voi. Dar să-mi mărturisiţi adevărul.“ În piaţă, la Reggio, aud strigîndu-se jurnalele cu comunicatul execuţiei, dar comunicatul nu dădea nici un nume şi atunci se gîndesc să ceară o întrevedere, zicîndu-şi că dacă nu li se va acorda autorizaţia să vorbească cu ei, e semn că ei sînt cei împuşcaţi. Se duc la San Tomaso şi, cînd cer voie să dea nişte dulciuri şi să vorbească cu rudele lor, văd că sînt lăsate mereu la urmă, în timp ce altor femei li se îngăduie. Irnes începe atunci să protesteze că altele sînt lăsate să treacă înaintea lor. Fascistul îi spune în cele din urmă: „Aşteptaţi o clipă“, şi intră în birou, apoi se întoarce şi le spune că lucrurile pentru Cervi nu le poate primi. Irnes întreabă de ce, şi fascistul îi tot dă mereu cu povestea că au fost trimişi la Parma pentru

proces. Irnes revine a doua zi dimineaţă, însoţită de Massimo, şi se duce la prefectură să afle ce-i cu soţul ei şi cu ceilalţi. I se răspunde că o să afle la sfîrşitul războiului şi că acum să nu mai pună alte întrebări. Noră-mea ceru atunci să i se încuviinţele să vorbească cu mine, dar fasciştii îi spuseră să nu mai ceară atîtea şi-i făcură vînt să plece. Massimo află însă adevărul de la gardianul-şef, Pedrini. Fiii mei fuseseră îngropaţi la Villa Ospizio, şi în timpul bombardamentului pămîntul de pe coşciugele lor a fost aruncat în aer, lăsîndu-le descoperite.

Acasă, Genoveffa lăsase conducerea muncilor pe seama nurorii celei mai mari, Margherita, iar ea se îngrijea numai de treburile ogrăzii. Într-o dimineaţă deschise portiţa unui coteţ cu iepuri de casă dar, cînd s-o închidă la loc, portiţa nu mai voia să stea pe balama şi atunci se jelui: „Cum se vede că nu mai sînt băieţii mei, că nu mai are cine să dreagă cel mai mic lucru“. În clipa aceea un nepoţel care era cu ea, băieţelul lui Agostino, sare şi zice: „Sînt eu, bunico!“ La aceste cuvinte ale nepotului ea izbucni în lacrimi, luă copilul în braţe şi zise: „E adevărat, mititelule, sînteţi voi, bunicuţa vă cere iertare că v-a uitat“. Şi din ziua aceea se dădu trup şi suflet celor unsprezece nepoţi. Dar ochii ei nu mai priveau pe acest pămînt, iar mîinile ei lucrau mai degrabă singure, deoarece cu mintea era departe, departe, cu fiii ei. Eu o

mai scuturam din cînd în cînd şi încercam s-o îmbărbătez, dar ea era ca atunci cînd m-am întors de la închisoare şi se uita la mine cu suferinţă în priviri. Şi iată aşa se prăpădea, nu mai citea şi nici măcar la biserică nu se mai arăta, spunînd ca Isus pe cruce: „Doamne, Dumnezeul meu, de ce m-ai părăsit?"

Iar fasciştii mergeau cu ura mai departe. Un văr de-al meu, proprietar, zicea că bine ne-a făcut şi, într-o zi, cînd eu nu eram acasă, i-a spus Genoveffei: „Acum nurorile se vor remărita şi vor lua copiii cu ele, şi tu vei rămînea singură". Dar ea, acoperindu-i vocea, îi ţipa că fiii ei au murit pentru o cauză dreaptă şi asta-i de ajuns. Însă nu numai cu vorbele ne striveau fasciştii. Ne-au ars casa cînd ne-au arestat, apoi ne-au ucis feciorii, dar nici cu atîta nu s-au mulţumit şi au venit să dea iar foc, la 10 octombrie 1944. La data aceea nu eram acasă decît noi, cei doi bătrîni, cele patru femei şi unsprezece copii. Dar pentru fascişti şi bătrînii, şi femeile, şi copiii trebuiesc aruncaţi în foc, dacă au vina de a fi comunişti. Au tăbărît deci pe noi, hoţeşte, noaptea, au dat foc la coşare şi apoi au şters-o.

Ieşim din casă şi începem cu toţii, cu copii cu tot, să aruncăm cu apă peste foc. Cînd Genoveffa văzu flăcările, retrăi noaptea aceea de groază cu împuşcăturile, cu feciorii ţinînd mîinile sus, în curte, cu despărţirea, cu duba care pleca.

O apucă inima şi căzu. Avea un atac. Stătu la pat o lună, cu gîndul numai la nepoţi. Voia cel puţin să le coasă ceva, dar trebuia să stea nemişcată şi n-avea voie nici măcar să se întoarcă pe o coastă. S-a stins la 14 noiembrie 1944, după ce-şi pierduse cunoştinţa. Numai o dată în cursul agoniei a putut spune cîteva cuvinte, şi aceste cuvinte au fost: „Mă duc să fiu împreună cu fiii mei".

Şi fiii ei erau de mai de mult timp în inima atîtor partizani care plecau să se organizeze, să înfiinţeze batalioanele „Cervi". Între timp ura împotriva nemţilor crescuse şi mai tare la ţară şi în oraşe, pînă cînd în cele din urmă zidurile închisorii se prăbuşiră şi deasupra Italiei se deschise cerul eliberării.

Încheiere

Iată, am istorisit povestea familiei mele și a mea așa cum a știut inima mea s-o spună. Am istorisit-o cu trudă și durere, dar aveam un țel: să spun aceste lucruri tuturor taților de familie italieni care trăiesc în lipsuri și suferințe, care încărunțesc muncind pînă să-și vadă copiii mari și mulțumiți de părinții lor. Să le spun mai întîi bătrînilor ca mine care au fost înșelați o viață întreagă de stăpîni, de guverne și de războaie, iar acum se găsesc din nou așa cum erau la douăzeci de ani: fără lucru și fără parale, fără o țigară, fără pensie sau cu cinci mii de lire pe lună, dar și cu dorința aprinsă de a muri, pentru ca să nu mai aibă nevoie să mănînce și să ceară. Bătrînilor pălmași din Italia setoasă de pămînt și muncă, acelor bătrîni care o viață întreagă au fost ca niște sape și lopeți, ce se închiriază numai pe cîteva luni pe an, și

care în restul timpului trebuie să născocească fel de fel de meserii — dacă pot să le născocească — spre a rezista pînă la sezonul următor. Fraților țărani săraci din miazăzi, care prin lupta și sîngele lor au făcut să fîlfîie și mai falnic steagul roșu. Tovarășilor mei de dijmășie, a căror recoltă este pe jumătate furată de stăpînii care dau Italiei numai ignoranță și trădare. Funcționarilor de birou care știu că statul, deși o duce rău, risipește totuși banii, în timp ce ei trebuie să lucreze peste orele de birou și să stea mereu cu frica în sîn să nu facă copii. Intelectualilor care nu pot crea ceva folositor, pentru că astăzi cultura cea căutată e aceea care aduce bănet ce servește la amăgire și război, în timp ce învățătorii n-au de lucru, iar analfabeții n-au învățători. Muncitorilor șomeri din Italia, care ar putea salva țara cu inteligența și cinstea lor, dar nu izbutesc să-și salveze odraslele de foame și boli.

Vouă tuturor vă zic: „Retrăiți, cum am făcut eu, povestea familiei voastre și veți vedea că toate faptele spun același lucru. Căci natura țipă tare ce trebuie făcut, societatea, așijderea, dar oamenii nu înțeleg încă toți și își fac rău cu propriile lor mîini". Dacă toate poveștile familiilor italiene care trăiesc din muncă glăsuiesc același lucru, înseamnă că și aici e o lege pe care dacă n-o ascultați, se duce totul de rîpă. E legea care zice că acest sistem care stoarce pe

cel slab și îngrașă pe cel puternic și cel hoț nu mai dă rod. De asta am venit pe pămînt? Eu i-am spus președintelui Republicii: „Trebuie schimbate lucrurile, sistemul nu mai merge, și eu aș întruni Camera, aș aduna la un loc propunerile bune din toate părțile, așa cum s-a făcut la întocmirea Constituției, și aș chema pe toți italienii să se unească pentru a salva țara și neamul“. Mi se răspunde: „Ar fi frumos, dar mai e și politica externă, e America, ea ne-ar părăsi apoi“. Eu nu știu să vorbesc de politică externă, Aldo ar fi putut explica lucrurile mai limpede, dar eu știu un lucru care are mai mult preț decît vorbele.

Eu am primit în casa mea mai bine de optzeci de prizonieri, în cea mai mare parte englezi și americani, care veneau rupți și cu păduchi, unii din ei numai în izmene, și se întorceau curați, îmbrăcați, îngrășați. Femeile noastre lucrau pînă la unu noaptea ca să le pregătească veșmintele și cămășile, se duceau să cumpere pînă și pui — cînd nu ne rămîneau decît găinile pentru ouă — ca să le poată da răniților și bolnavilor carne ușoară. Toți șapte fiii mei au plătit cu viața pentru acest bine și mama lor a plecat după ei, de inimă rea.

Și care a fost recunoștința? Că pînă astăzi americanii au fost de partea celor care ne-au ars de cinci ori casa și ne-au distrus familia! Ei au fost aceia care au adus laude prigonitorilor partidului fiilor mei, ai comuniștilor. În lături cu asemenea prieteni! Te împing la moarte, și apoi memoriei celor morți și rămașilor în viață după ei le dau cu tifla. Și să nu vă închipuiți voi, care stați la guvern, că veți avea din partea lor mai multă recunoștință, dacă vreți să vîrîți mai departe dihonia între italieni. Se slujesc de voi și apoi vă dau cu piciorul, pentru că nu se sinchisesc de pacte și sînt prieteni numai ai capitalului lor. Au făcut așa cu Italia după războiul din '15—'18, la fel după războiul acesta și ne jefuiesc mereu pînă la sînge. Spun că italienii sînt șireți și se dau întotdeauna de partea celui mai tare. Eu zic că sînt niște proști dacă stau mai departe alături de asupritorii și tîlharii care acum ne răsfață pentru că vor să le dăm aeroporturi ca să-și depoziteze bombele lor atomice. Eu spun italienilor: „Nu vă expuneți casa la foc cum am făcut eu, salvați-vă feciorii, nevestele, alungați pe cei care se prezintă cu caramele și aduc moarte și nenorocire în sînul familiilor“.

Cînd mi s-a dat vestea despre moartea fiilor mei, am răspuns: „După o recoltă vine o alta“. Dar recolta nu vine de la sine, trebuie s-o cultivi și să trudești, ca să nu se prăpădească. Am crescut șapte feciori, acu trebuia să cresc unsprezece nepoți. Urma ca fiecare să ia locul taților lor și trebuia să încep totul de la început ca să-i învăț. Două luni după ce m-am întors

din închisoare, s-a născut al treilea băiat al lui Gelindo, căruia i-am şi dat numele lui taică-său. Băieţelul nostru era prin urmare cel mai mic dintre nepoţi, iar cea mai mare era fetiţa lui Antenore şi a Margheritei, Maria, care avea zece ani.

Mici, deci, cu toţii ; totuşi aşa de mici cum erau, eu tot îi învăţam. I-am dus într-o dimineaţă la cîmp şi celor care puteau pricepe le-am arătat cum se seceră, dar mai întîi de toate cum să nu-ţi tai degetele cînd se ascute tăişul.

Pe Giovanni, şi el tot feciorul lui Gelindo, l-am învăţat cum se îngrijeşte de albine, marea pasiune a lui Ferdinando. I-am dat să-şi pună masca lui unchiu-său şi asta l-a amuzat grozav, voia să facă scrimă şi să facă pe scafandrul. Pe Maria, pe Giovanni şi Alcide, care erau gemeni şi aveau nouă ani, i-am învăţat cum se mulg şi cum se stăpînesc animalele.

Pe toţi cei mai măricei i-am învăţat pe arie cum se merge cu bicicleta, pentru ca atunci cînd va fi cazul să poată face şi cîte un comision. Erau apoi de refăcut părţile arse ale casei, i-am pus şi la asta să-mi ajute, trecîndu-mi cărămizile şi aducîndu-mi în doi roaba şi covata.

Copiii creşteau veseli şi luau din ce în ce mai mult caracterul taţilor lor. Alcide se arăta zburdalnic şi hazliu, veşnic cu cîte o şotie în cap. Ennio, fiul lui Antenore, dimpotrivă, cuminte şi tăcut ca taică-său. Şi toţi au aceeaşi manie de

a citi şi răsfoi cărţile. Toată biblioteca şcolii a trecut prin mîinile lor şi împrumutau şi ei cărţi de la biblioteca populară din Campegine : cărţi de istorie, de agricultură, romane cu subiect social. Maria a făcut două clase de şcoală comercială ; celelalte două fete, Antonietta şi Luciana, fac şcoala profesională, dar după clasa a treia se vor lăsa de învăţătură, pentru că e nevoie de ajutorul lor acasă.

Astfel astăzi Maria are 21 de ani, Giovanni şi Alcide 20, Luigi 19, Ennio 17, Antonietta 15, Luciana 14, Antonio 13, Mario şi Adelmo 12, şi Gelindo, cel mai mic, 11. Dar s-ar putea să ne mai vină şi alţii, de la nepotul Massimo şi de la Irnes, care sînt încă tineri. Oricum, însă, pe ăştia ar urma să-i înveţe ei, pentru că eu acuma trebuie să mă învăţ pe mine însumi cu bătrîneţele, ca să ştiu cum să nu fiu povară nimănui. Da, fiindcă eu am împlinit optzeci de ani şi aştept să-mi vie de pe o zi pe alta mandatul de aducere, deşi mă mai simt în stare să amîn treaba asta pe încă vreo cîţiva ani.

Optzeci de ani şi cerul încă nu s-a limpezit cu totul. Vine iar vremea de cătănie pentru nepoţi, şi Maria, fata lui Antenore, la fel se duce să cuvînteze împotriva războiului şi a fascismului, cum se ducea Aldo. Dar acum sînt milioane de oameni care ne ascultă, care ştiu despre cei şapte fii ai mei, şi se apropie ziua, cum zicea Aldo, cînd umbrele morţii se vor risipi şi cînd

omenirea se va gîndi numai să trăiască, să îmbunătăţească holdele, să fabrice tractoare, să cerceteze lumea, aşa cum doreau feciorii mei.

Pentru că acum nu ne vor mai opri. Vreţi dovadă? Priviţi familia mea: aveam şapte fii şi acum am unsprezece nepoţi. Aveam 4 vaci de lapte şi acum am 54 de capete de vite, iar producţia de grîu s-a urcat de cinci ori pe atîta cît era în '35. Eram dijmaşi plini de datorii, şi mai avem şi acum datorii de plătit pe treizeci de ani, dar pămîntul e al nepoţilor şi al nurorilor mele. Ei nu vor mai trebui să umble ca nomazii de la o moşie la alta, iar cînd e de adus vreo îmbunătăţire, ei nu trebuie să întrebe pe stăpîn, ci se întruneşte consiliul de familie şi ceea ce hotărăşte el, aceea se face. Afară de asta, am dat şapte vieţi Patriei.

Şi dacă va fi nevoie să ne mai dăm viaţa, familia Cervi e gata s-o facă, dar unul, doi tot vor supravieţui dintre noi şi vor pune iar totul pe picioare, mai bine ca înainte. Iată de ce spun că nu ne vor mai putea opri.

Dar căutaţi de mă înţelegeţi: eu aş fi vrut să-i am pe feciorii mei vii, alături de mine şi acuma. Şi orice tată de familie ţine la viaţa şi la binele fiilor lui. Pentru această mîntuire şi acest bine nu există decît un mijloc: ca italienii să se simtă fraţi între ei, să nu se lase învrăjbiţi de minciuni şi ură, să se plămădească în sfîrşit unitatea Italiei, dar o unitate a sufletelor, o unitate a inimilor patriotice.

Spun toate lucrurile acestea nu în scopuri politice, le-am gîndit întotdeauna şi dacă aţi citit toată cartea, ştiţi că ele alcătuiesc povestea familiei mele. Căci dacă ar fi adevărat că socialiştii, comuniştii şi catolicii nu se pot înţelege, atunci povestea familiei mele nu mai stă în picioare, fiindcă dacă ea a făcut ceva bun, a făcut pentru că avea în suflet puterea celor două credinţe. Dacă voi spuneţi că nu se pot înţelege, înseamnă atunci că mama care a rămas catolică pînă la moarte nu se înţelegea cu fiii ei şi că eu însumi îi stam împotrivă, şi mai înseamnă că renegaţi toată credinţa din tinereţe a fiilor mei, acea credinţă creştină din care ei au luat sămînţa cea mai bună şi au unit-o cu marea idee comunistă. Dacă voi despărţiţi aceste lucruri, atunci e drept că fiii mei au murit de adevăratelea şi că jertfa familiei mele n-a fost jertfă.

Eu aş vrea să vă fac să simţiţi ce înseamnă să ai optzeci de ani, să-ţi aştepţi moartea de la o clipă la alta şi să te gîndeşti că poate atîta jertfă n-a folosit la nimic, dacă se mai poate încă şi acum aţîţa ura între italieni.

Facă-se ca cerul să se lumineze, ca asupra Italiei să se întoarcă pacea şi buna înţelegere, ca morţii noştri să-i inspire pe cei vii, ca jertfa lor să rămînă adînc săpată în inima pămîntului şi a oamenilor.

Atunci da, voi putea spune şi eu că n-am trăit degeaba şi voi putea spune blîndei şi drăgăstoasei mame, soţiei mele adorate: „Pămîntul nu mai e aşa cum era cînd te aflai tu; pe pămînt se poate acum trăi, nu numai muri de inimă rea". Iar fiilor mei le voi putea spune: „Italia voastră e izbăvită, odihniţi-vă în pace, copiii mei!"

CUPRINS

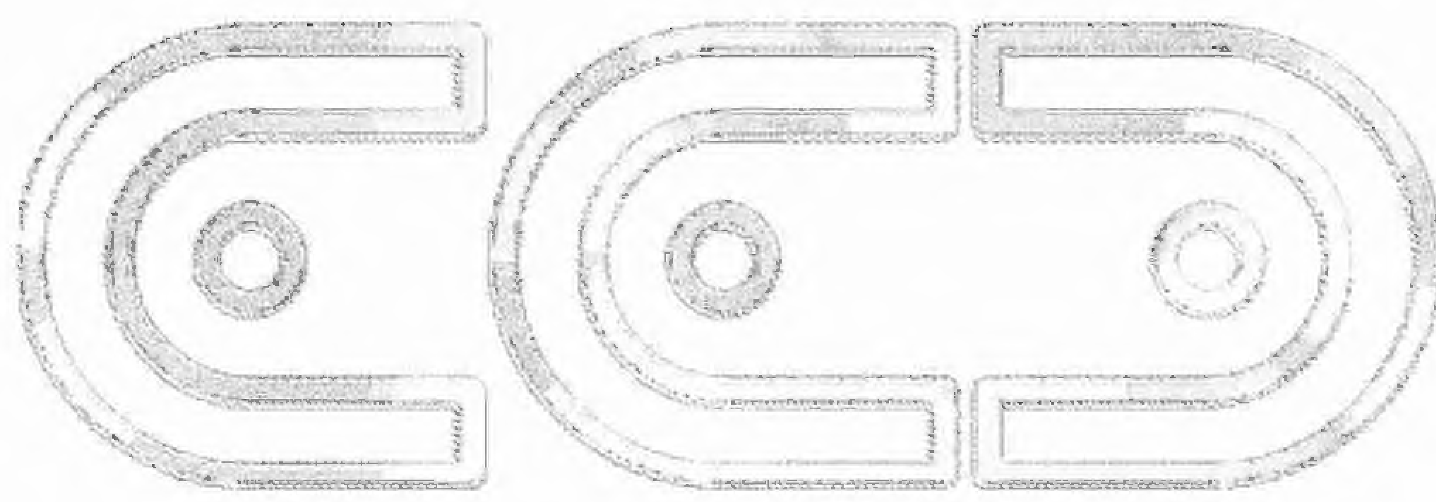

Responsabil de carte: Florin Chirițescu
Tehnoredactor: Sorina Malcaș
Corector: Mada Sufaru

Dat la cules 15.05.57. Bun de tipar 06.07.57. Tiraj 10.110 ex. Hirtie semivelină sat. de 65 gr. m². Ft. 700×1000/32. Coli ed. 6,04. Coli de tipar 5,87. Ediția I. Comanda 3.319. A. nr. 0,1522. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8. A=32.

Tiparul executat sub com. nr. 765 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN", București — R.P.R.

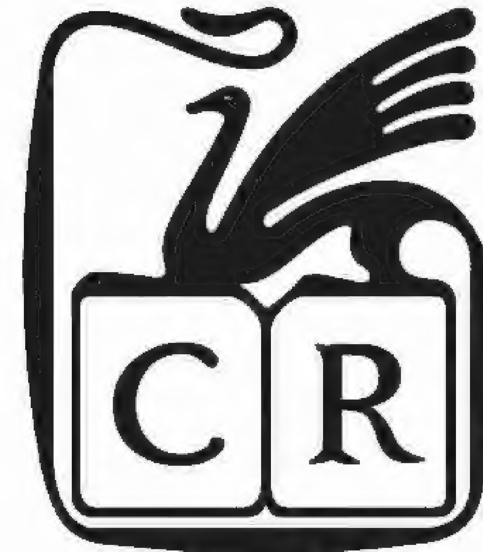

Scanare și prelucrare digitală

de

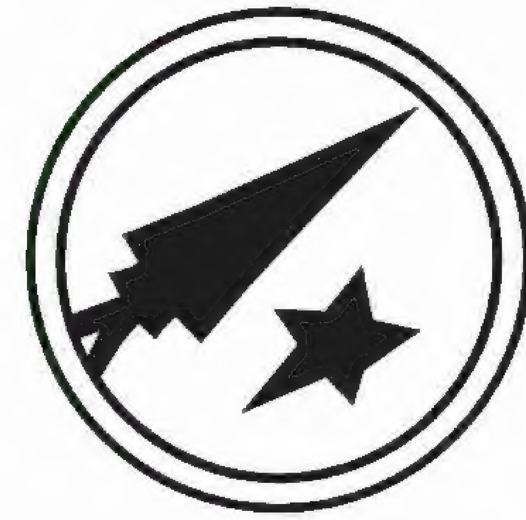

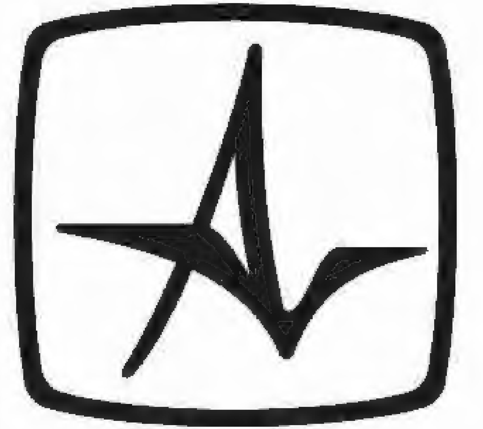
Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2023

